DEPUTACIÓN PONTEVEDRA

Alberte Reboreda

BARCIA DE MERA

notas de toponimia, historia e patrimonio

Vol 1

BARCIA DE MERA

notas de toponimia, historia e patrimonio

Alberte Reboreda

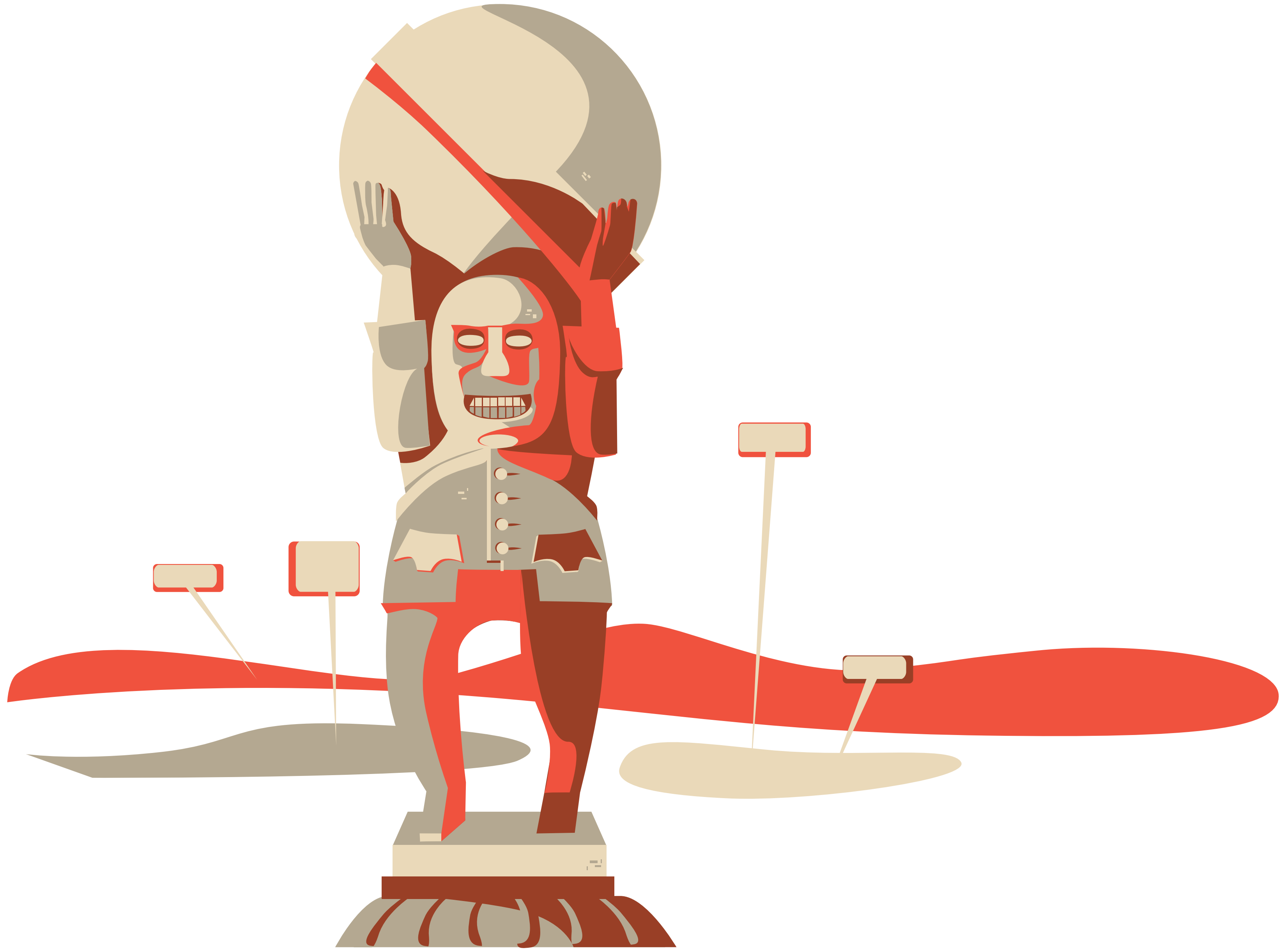

PARROQUIA A PARROQUIA

Vol 1. CONCELLO DE COVELO

Cubierta de BARCIA DE MERA.indd 1 5/4/21 12:09

MAQUETA BARCIA DE MERA 160p.indd 1 22/4/21 21:58

Barcia de Mera. Notas de Toponimia, historia e patrimonio
Texto e fotos: Alberte Reboreda 2020
Coordinación: Suso Iglesias
Deseño Gráfico e ilustracións: Víctor Coyote
Unha publicación do Concello de Covelo
coa participación da Deputación Provincial de Pontevedra
e a colaboración da asociación Terra por Terra BARCIADEMERA.
Imprime: Aceroplus. Ponteareas.

Depósito legal: PO92-2021

MAQUETA BARCIA DE MERA 160p.indd 2 22/4/21 21:58

BARCIA DE MERA

notas de toponimia, historia e patrimonio

PARROQUIA A PARROQUIA
Vol 1. CONCELLO DE COVELO

Alberte Reboreda

MAQUETA BARCIA DE MERA 160p.indd 3 22/4/21 21:58

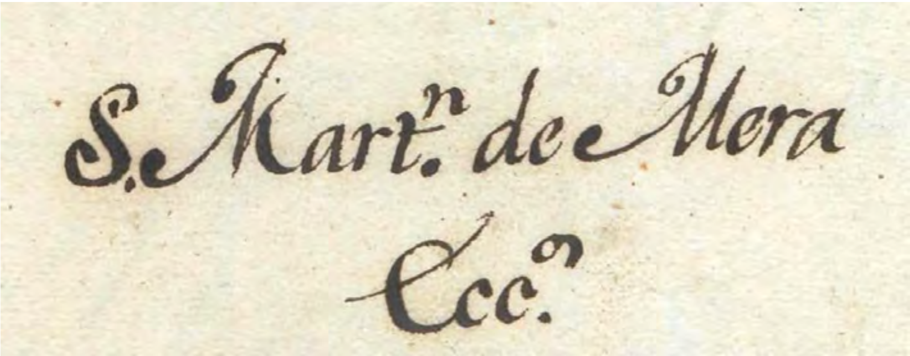

MAQUETA BARCIA DE MERA 160p.indd 4 22/4/21 21:58

A MODO DE AGRADECEMENTO

Posiblemente non sexa merecente de participar nesta traballo máis que por ter a honra de ser e desempeñar o cargo de alcalde, e aceptar a invitación da Asociación Terra por Terra para facer unha humilde achega a un traballo que vén iluminar parte da historia do noso pobo a través dos topónimos ou "chamadeiros" da parroquia de Barcia de Mera.

Os últimos que nacemos na antiga casa da avoa, cando aínda non se ía parir aos hospitais da cidade, lembramos o nome do lugar que nos viu nacer, incluso antes que o da parroquia ou concello, e por iso cando falamos de toponimia me salta como un lóstrego ao recordo o fitotopónimo A Xesteira, e con ela as vellas corticeiras que acubillaron os meus primeiros tombos. Os que tivemos a sorte de pasar a nosa infancia e xuventude nunha aldea na que aínda se traballaban as leiras, tamén lembramos o nome de cada veiga dende a feliz melancolía que sempre nos traen as lembranzas do pasado.

Por esta razón quero dar as grazas, primeiramente á Asociación Terra por Terra e tamén a Suso Iglesias, por artellar esta idea que necesitou da colaboración de moitas persoas e na que as veciñas e veciños de Barcia de Mera tiveron un papel principal na recompilación da memoria material e inmaterial da parroquia; á Comunidade de Montes en Man Común pola súa achega documental, a Víctor Aparicio pola ilustración e á Deputación de Pontevedra por financiar esta edición.

O meu recoñecemento salientable a Alberte Reboreda, por levar a cabo un traballo feito dende o rigor histórico e a metodoloxía da investigación, cun profundo respecto polas fontes documentais e dende o recoñecemento de que tamén a lingua e os topónimos son vulnerables ao paso do tempo. Podemos asegurar que o documento que nos presenta mostra obxectivamente unha parte da historia do noso pobo a través da recompilación e o estudo etimolóxico dos nomes dos lugares que habitamos.

Ademais, o traballo de Alberte foi máis aló, pois mergullou no fondo dos arquivos para escudriñar nos vellos papeis e contarnos con minuciosa claridade os principios do noso tempo como pobo, que, como a historia da humanidade, é tan breve no devir do mundo como as faíscas que saltan do lume.

A todos vós, o meu máis sincero agradecemento.

Alcalde
Juan Pablo Castillo Amigo

MAQUETA BARCIA DE MERA 160p.indd 5 22/4/21 21:58

O primeiro autobús da empresa Estévez. Un Chevrolet dos anos vinte, na praza de O San Amaro. Na traseira, BARCIA DE MERA

MAQUETA BARCIA DE MERA 160p.indd 6 22/4/21 21:58

A TERRA DOS MIL NOMES

Suso Iglesias

A xente de Barciademera nunca desaproveita a oportunidade de contar historias sobre Barciademera. O xeito de empezar acostuma ser recorrente. Que vai chover ou que está chovendo é unha das posibilidades, pois dende que se xubilou Santiago Pemán na "Galega" a meteoroloxía e a súa capacidade de adiviñar o futuro repartiuse entre o "Windgurú" e "Meteogalicia". No Parlamento dirían que se rachou o consenso e que iso só pode traer pésimas consecuencias.

Decir que "pasou o Pispote" é outra maneira de facelo con certas posibilidades de éxito. José A. Lourido "Pispote", percorrendo co seu chimpín a parroquia enteira, xa é un relato en si mesmo, o fío condutor de calquera historia sobre o que se anda a curtir por estas terras. Pispote sabe falar alemán, é gaiteiro (retranqueiro) e é sobre todo argalleiro. O "Fútbol Lama" é a súa paixón. E as Veigas da Barcia o seu hábitat.

Agás na fin de semana, que chegan os de Vigo, os do faladoiro acostuman ser os mesmos. Arrancan á hora da sesión vermú no Bar Pinzas e rematan á tardiña na terraza de Filomena. No medio, entre indagar que facía por Sabaxáns o Pispote ou poñerse de acordo en que, efectivamente, xa non chove, sucédense acaloradas discusións referidas todas elas ao pasado e ao presente da parroquia. O futuro case nin se toca.

Alfred Hitchcock engadíalle aos seus argumentos unha historia secundaria capaz de manter acesa por si mesma a curiosidade do espectador ata o final da película, coa posibilidade de contarlle polo medio outras cousas. Hitchcock chamoulle a iso "macguffin". Os "macguffins" son historias que apuntalan a personalidade dos seus protagonistas, pero que nos levan a ningures. O cineasta inglés chegou a iso despois de discorrer persecucións, complots e asasinatos. Aos habituais de Filomena chégalles con dúas fra-

MAQUETA BARCIA DE MERA 160p.indd 7 22/4/21 21:58

ses, "vai chover" ou "pasou o Pispote", para iniciar un relato cheo de intriga. Podemos pensar en que a xente de Barciademera non sabe falar doutras cousas, pero é mentira. Os "macguffins" (Pispote, Windgurú, Meteogalicia) só son o fío condutor. A desculpa. O que importa é o que vai polo medio: eruditos e apaixonados debates sobre temas diversos. Barciademera vai xunto ou separado?. As orixes da parroquia están no barrio de Mera?. No San Xoán do Mosteiro había realmente un mosteiro?. Os canteiros que fixeron a Reitoral eran portugueses?. Como hai que chamarlle a esa casa do barrio de Espiñeiro: casa da Inquisición, casa do Souto?. Por que se lle chama A Corcoveira ao lugar onde vive Juan "O Corvo"?. A curva do Marito é a de arriba ou é a de abaixo?. Cantas escaleiras ten a Fonte do Portarredondo?. E así ata que remata o día.

Cousas coma esas son as que conta Alberte Reboreda, historiador, veciño de Mondariz e arqueólogo, neste libro. No primeiro volume da colección "Parroquia a Parroquia" aparecen proxectados máis de mil topónimos, coas súas etimoloxías, a súa xeolocalización e as súas pequenas historias. Sabían que Carredás e Caxil son topónimos únicos e exclusivos de Barciademera?. Que Barciademera escrito todo xunto aparece por primeira vez en escritos oficiais a partir de 1930?. E que este asunto levanta ronchas entre os veciños?.

Sensible ao sentir da maioría, Uxía Estévez, veciña do San Amaro, escribía recentemente no seu Facebook que "o noso topónimo é Barciademera todo xuntiño, que cando o dis semella que che sae mel da boca". Estou de acordo con Uxía. Aínda que é preciso matizar que o seu bisavó, José María Estévez, non o tiña tan claro. Este veciño emprendedor, que trouxo a principios dos anos trinta a locomoción e a luz eléctrica á parroquia, decidiu ante a dúbida rotular o primeiro autobús que mercara, no 1929, das dúas maneiras. Barciademera e Barcia de Mera.

O autor deste libro pateou durante meses a parroquia coa actitude deportiva dos "cazadores de palabras", ata completar a súa fazaña de chegar aos mil nomes. Sempre con sabedoría, compromiso e paciencia. O historiador

MAQUETA BARCIA DE MERA 160p.indd 8 22/4/21 21:58

falou sobre todo cos vellos, que son os que atesouran a memoria do pasado (Rita de Redondo, Celeste do Nelas, Pepe da Xastra, Aurea e Clemente, Lola, Antonio…), ata completar unha listaxe de informadores entre os que tamén houbo xente moza (Inés de Redondo, Pedro do Piñeiro, Javier e Nacho do Pazo), o que nos vén a demostrar que o futuro aínda non está perdido.

Aos nomes de barrios, casas, cruces, cruceiros, ríos, veigas e camiños achéganselle neste libro reflexións e documentos sobre a historia da parroquia e do seu rico patrimonio. En distintas etapas da historia houbo en Barciademera mercado os mércores e feira o cinco de cada mes. Cando o Conde de Salvaterra lle comprou á Igrexa o Couto de Barciademera, a actual parroquia, no 1568, o prezo de cada "vasallo" foi de 7.000 marabedís, 320 € de agora. No 1835 Casteláns e O Piñeiro xuntáronse a Barciademera coa pretensión de ter concello propio e de pór a capital nesta última parroquia. Cando o Marqués de Ensenada redactou o seu célebre catastro en 1753 só no Río Caraño había 28 muíños. Foi a mediados do século XVI, cando se produciu en Barciademera a primeira vaga de emigración a Lisboa.

A Deputación e o Concello tiveron a ben converter este libro, "Toponimia, historia e patrimonio de Barcia de Mera", no primeiro volume dun proxecto oportuno, "Parroquia a Parroquia", sobre a toponimia do municipio de Covelo. Ogallá a maioría dos veciños reciba a súa edición con ledicia. Porque o que máis lle gusta á xente de Barciademera é falar de Barciademera.

MAQUETA BARCIA DE MERA 160p.indd 9 22/4/21 21:58

O mesmo autobús da empresa Estévez. Na dianteira, BARCIADEMERA

MAQUETA BARCIA DE MERA 160p.indd 10 22/4/21 21:58

INTRODUCIÓN

O libro que tedes nas vosas mans aborda o rescate e estudo da toponimia da parroquia covelense de Barcia de Mera a partir da xeolocalización de todos os seus chamadeiros populares. Partindo dunha revisión do Nomenclátor de Galicia, as bases para o estudo dos nomes de lugar apoiouse nos testemuños orais, así como no Diccionario Madoz (1846), a obra de Ávila y la Cueva (1852) e a Geografía General del Reino de Galicia (1936). Tamén se tiveron en consideración os arquivos de referencia para esta freguesía: municipal (en particular os libros de amillaramento de 1946), diocesano e Histórico Provincial de Pontevedra, nomeadamente o Catastro do Marqués de la Ensenada.

O obxectivo foi compilar e estudar a etimoloxía das principais nomeadas de Barcia de Mera, en particular as dos núcleos de poboación ou topónimos maiores, con especial atención ás características históricas e orográficas de cada lugar. Para o caso das etimoloxías escuras achéganse hipóteses apoiadas na bibliografía de referencia.

A maiores pareceunos oportuno incorporar unha síntese histórica e patrimonial de Barcia de Mera que nos ofrecese unha perspectiva global da nosa freguesía, desde a prehistoria ata os nosos días. Como é sabido a toponimia tampouco responde a un único estrato crono-cultural, senón que se manifesta en todas as etapas da historia, de aí o interese por incorporar esta visión xeral, holística.

Por último incluímos unha aproximación ao patrimonio cultural de carácter material que pon o foco nos principais recursos patrimoniais da parroquia. Neste apartado achegámonos aos principais referentes arquitectónicos, etnográficos e enxeñerís da antiga "Mera", desde o seu monumental conxunto parroquial formado pola igrexa e pazo abacial, as pontes históricas –da Alén ao Portafurado, pasando polas pontes de San Xoán do Mosteiro e Vilanova–, o legado da emigración de Agapito Serra en Redondo, ou as construcións pastorís da serra que outrora ocuparon os veceiros da parroquia.

Oxalá que, lendo, gocedes tanto coma eu disfrutei escribindo este libriño que nos achega á historia dos seres humanos que habitaron a terra situada entre O Coto de Bidueiros e a fértil barcia do antigo río de Mera, que hoxe chamamos Alén.

MAQUETA BARCIA DE MERA 160p.indd 11 22/4/21 21:58

MAQUETA BARCIA DE MERA 160p.indd 12 22/4/21 21:58

1-OBXETIVOS E METODOLOXÍA

O traballo que aquí presentamos pretende facer unha aproximación histórica e etimolóxica da toponimia maior de Barcia de Mera. Ao mesmo tempo quixemos revisar e actualizar as nomeadas que figuran no Nomenclátor de Galicia de 2004, todos eles pequenos núcleos rurais identificados pola veciñanza como barrios ou lugares.

Prestamos especial atención á presenza / ausencia do artigo nos chamadeiros na fala local viva. Para a colleita dos topónimos non incluídos no Nomenclátor partimos da pregunta directa á veciñanza cualificada da parroquia, tendo en conta as directrices seguidas no Proxecto Toponimia de Galicia (Lorialpez/Castro/Feijoo/Lopez 2007: 753-765).

Os étimos presentados e as notas semánticas sobre as nomeadas responden, sempre que é posible, a fontes recoñecidas e autorizadas.

Optamos por agrupar os topónimos en base a un criterio de tipo toposemántico e, dentro de cada epígrafe, foron organizados por orde alfabética.

A toponimia é a división da onomástica que estuda os topónimos, nomes propios de lugares, a súa orixe e evolución, e é considerada unha parte fundamental da ciencia lingüística. Tamén se usa o vocábulo toponimia para referírmonos ao conxunto dos nomes dos sitios dun territorio concreto, neste caso a parroquia de Barcia de Mera. En calquera caso a toponimia está constituída polos nomes de carácter xeográfico ou topográfico e, con frecuencia, presenta unha íntima ligazón coa historia, a arqueoloxía e a xeografía.

O profesor Gonzalo Navaza (1992:9) afirma que os topónimos son un “testemuño de formas de vida do pasado (...) a concreción lingüística da vinculación histórica dun pobo coa súa xeografía”. Leva razón, pensamos, xa que, ante todo, os nomes de lugar son parte do noso patrimonio cultural, quizais o testemuño máis vulnerable do conxunto de bens que herdamos das xeracións que nos precederon, por iso debemos ser especialmente coidadosos con eles, aloumiñando a súa conservación e estudo, ao igual que facemos co patrimonio monumental, máis recoñecido socialmente.

MAQUETA BARCIA DE MERA 160p.indd 13 22/4/21 21:58

Por iso tamén estudosos como o profesor Dieter Kremer (2004:197) teñen sinalado que "no corazón de todo estudo onomástico levántase a cuestión do porqué, do motivo da elección e do acto de nominación. Aquí se encontran, por o dicir así, automaticamente todas as disciplinas: a etimoloxía, a lingua, a socioloxía, a historia e a literatura".

MAQUETA BARCIA DE MERA 160p.indd 14 22/4/21 21:58

2-BARCIA DE MERA

Esta parroquia é unha das catorce que conforman o concello de Covelo. Ten unha extensión de 10,6 quilómetros cadrados e está adscrita ao arciprestado de Montes, diocese de Tui-Vigo. Barcia de Mera localízase ao noroeste do concello covelense, e limita ao Norte coa parroquia da Laxe (Fornelos de Montes), ao Sur con Casteláns; ao Leste co Piñeiro e Casteláns e ao Oeste coas parroquias de Sabaxáns (Mondariz) e As Estacas (Fornelos de Montes).

Segundo o Nomenclátor de Galicia (en diante NG) a parroquia está conformada polos seguintes lugares:

· A Alén[1]
· A Carballeira
· Carredás
· Caxil
· O Ceo[2]
· A Corcoveira
· Espiñeiro
· Mera
· Os Oleiros
· O Pazo
· A Peneda[3]
· As Pereiras
· Redondo
· O San Amaro
· Os Seixedos
· O Ucedo
· Vilanova

1 O NG recolle por erro o topónimo Alén sen artigo.
2 A veciñanza utiliza a forma plural do topónimo: Os Ceos.
3 O NG recolle por erro o topónimo A Peleda.

MAQUETA BARCIA DE MERA 160p.indd 15 22/4/21 21:58

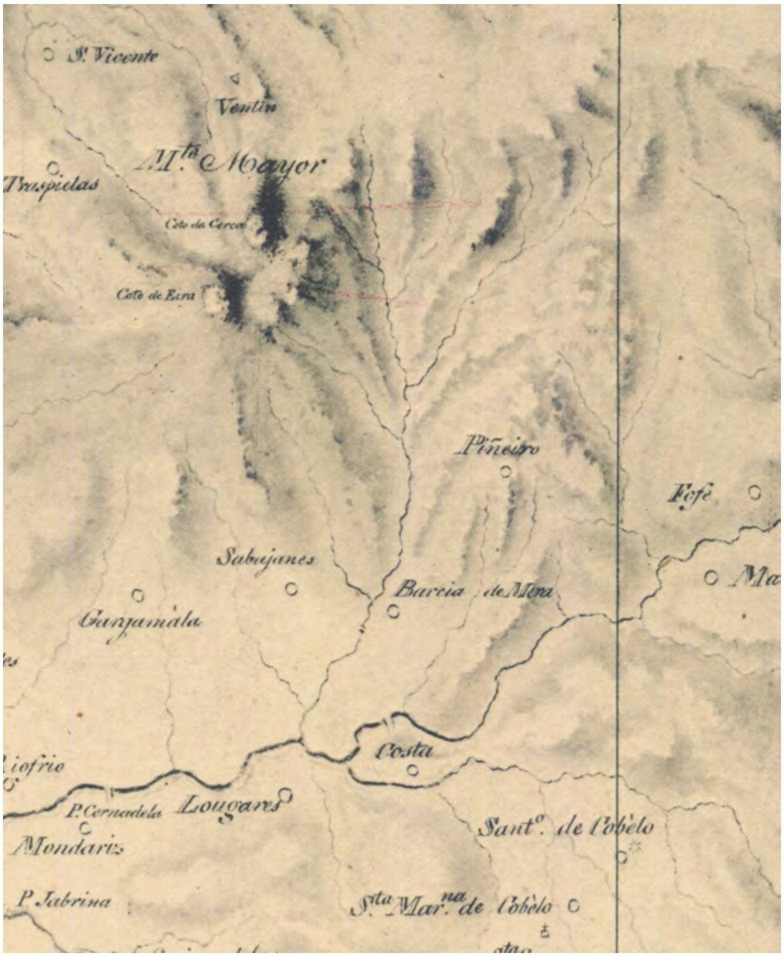

Barcia de Mera no Mapa do matemático Domingo Fontán de 1845

Todos os núcleos de poboación de Barcia de Mera se localizan ao levante do río da Alén, agás os de Caxil e A Alén, que se sitúan na marxe dereita deste afluente do río Tea. Ambos os dous forman parte da Rede Natura 2000 da Unión Europea. Incomprensiblemente o río Caraño, ao igual que a Serra do Suído, aparecen excluídos desta rede de espazos naturais de importancia comunitaria que protexe unha serie de espazos naturais (nomeadamente hábitats prioritarios e zonas húmidas) de elevado interese ambiental, así como a súa flora e a fauna silvestre. Esta exclusión resulta de máis difícil xustificación cando a Unión Europea, en decembro de 2004[4], considerou que determinados tipos de hábitat e especies non estaban correctamente protexidos pola insuficiente cobertura que lles daban diversos estados europeos, entre eles España.

4 Diario Oficial da Unión Europea do 29.12.2004

MAQUETA BARCIA DE MERA 160p.indd 16 22/4/21 21:58

A consecuencia é que, segundo o movemento ecoloxista, en Galicia a Rede Natura 2000 non medra, ao punto que en 2011 a superficie protexida era do 11,65% e hoxe, en 2021, é do 11,74%, unha das porcentaxes máis baixas de toda España e de toda a Unión Europea. A modo comparativo[5], Madrid protexe o 39,81% do seu territorio, Andalucía o 28,98%, Cataluña o 29,79% e o País Vasco o 20,22%.

Situación de Barcia de Mera nun plano administrativo do concello de Covelo

2.1 A Prehistoria

A mámoa nº 1 da Chan de Aradelas que, en realidade, se localiza na Chan dos Campiños, é o ben cultural máis antigo que coñecemos en Barcia de Mera. Datable no Neolítico (4500-2500 a.C) non se trata dun monumento funerario illado, senón que forma parte

5 https://www.miteco.gob.es/es/biodiversidad/temas/espacios-protegidos/red-natura-2000/lic.aspx

MAQUETA BARCIA DE MERA 160p.indd 17 22/4/21 21:58

dun conxunto formado por dous túmulos –o nº 2 está situado a 130 m ao sueste– dentro da freguesía do Piñeiro.

A mámoa nº 1 da Chan dos Campiños[6], que conserva "abundantes restos de coiraza" ten 12 m de diámetro e 1 m de altura. Presenta un cono de violación duns 3 m de diámetro e 30 cm de fondura.

En amarelo, delimitación do castro do Coto do Garrido sobre o voo americano de 1956

En Barcia de Mera non consta a existencia legal de ningunha aldea fortificada, datable na Idade do Ferro (s. VIII-s. 0). Con todo o outeiro coñecido hoxe como O Coto do Garrido, situado a 100 ao Sur da paraxe do Castro, posúe un patrón de localización homologable ao dun asentamento da segunda Idade do Ferro (AAVV; 2016:197). Trátase dun outeiro situado a 237 m. de altura que domina o val do río da Alén e presenta unha planta en forma de améndoa duns 10.000 metros cadrados. A 100 m ao Norte deste posible

6 GA36013057; foi catalogada en 2004 por Álvarez García e Lestón Gómez.

MAQUETA BARCIA DE MERA 160p.indd 18 22/4/21 21:58

xacemento documentamos, como xa se dixo, o revelador topónimo O Castro, nomeada que, cremos, foi a que identificou en orixe o coto amesetado que nos ocupa.

A maiores, en 1992, a Consellería de Cultura[7] catalogou en Barcia de Mera o topónimo As Caldas, significando que, malia que nel non se atoparon restos arqueolóxicos, "existe folcklore referido aos mouros que levaban a beber aos cabalos e deixaban marcadas as pegadas nas rochas", o que leva a pensar en gravados en forma de ferradura, un motivo frecuente no corpus de petróglifos de Galicia. Situado nun outeiro da serra, ignoramos a súa localización exacta, xa que na ficha non se achegan as coordenadas.

2.2 A Idade Media

O Mosteiro cisterciense de Santa María de Melón aparece como señor xurisdicional e principal posuidor de terras na parroquia desde a súa fundación en 1158 ata a desamortización de Mendizabal de 1835. Boa proba diso é a abondosa documentación que acredita o aforamento de terras e casais de titularidade monacal situadas en Barcia de Mera a distintos veciños. Outra das evidencias desta estreita vinculación é a existencia dunha cela ou celeiro de gran deste mosteiro na nosa parroquia, como máis adiante veremos.

A primeira atestación histórica que coñecemos de Barcia de Mera data de finais do século XII, cando a nosa freguesía aparece citada na documentación do Mosteiro de Melón xunto coa igrexa de Santa María de Reboreda (Redondela). Os documentos citan dous casales ou casas de campo, de probable titutaridade monacal, situadas na nosa freguesía:

> *"...et suam partem de ecclesia sanctae Mariae de Reuoreda et duos casales in Varcena de Mera, et vt praediximus haec fuit eius nouissima manda. nam prius in vita sua iam concesserent Mel ni vnum casale..."*

Mosteiro de Melón; Data: 1177. Fonte: Cambón Suárez

En febreiro de 1193[8], Alfonso IX dona ao Mosteiro de Melón "...totam illam hereditatem de Mera; ut illam cum suis terminis et directuris nouisimis et antiquis et cum omni iure hereditario sicut ad uocem regiam...". Trinta e cinco anos máis tarde, en 1228[9], o mesmo monarca confirma a doazón desta herdade.

7 GA36013TOP1; foi catalogada en 1992 por Alfonsín Soliño e Caramés Moreira.
8 Tumbo de Fr. Lorenzo Pérez de 1611. A. H. P. O., ms. 1361, Folios 285 v° e 286 r.
9 A.H.N. Signatura: Clero-Secular_Regular, Car.1440, N.16.

A mediados do século XIII[10] chega a nós a noticia de que o mesmo cenobio conta cunha cela (unha casa ou cámara para recoller e almacenar gran) na nosa parroquia. Daquela os frades de Santa María de Melón aforan una herdade a Juan Fernández e a súa muller e a Pedro Muñiz e a súa dona. A cambio pide de renda a terceira parte do pan, das leguminosas e do liño "annuatim per nostrum hominem ad nostrum cellarium de Mera".

Documento de Alfonso X de 1255 confirmando "la heredad de mera" ao mosteiro de Melón.

Afonso X, o rei sabio, en xaneiro de 1255[11], confirma ao mosteiro de Melón o privilexio de doazón "de la heredad de mera" outorgado por Afonso IX.[12]

10 A.H. N., Clero Melón, carp. 1443, núm. 13. Ano 1244
11 A.H. N., Clero-Secular_Regular,Car.1447,N.8
12 Imaxe da páxina: A.H.N., Clero-Secular_Regular,Car.1447,N.8

MAQUETA BARCIA DE MERA 160p.indd 20 22/4/21 21:58

Pero o mosteiro melonense non era o único grande posuidor de bens na nosa freguesía. Tal e como documentou Joaquín A. Outerelo para a Comunidade de Montes, o Mosteiro de Acibeiro era titular dunha grande propiedade na Chao de Mos[13] que acabaría vendendo aos veciños de Barcia de Mera.

A documentación que se conserva[14], e que xenerosamente nos cedeu a CMVMC da parroquia, permite constatar que o desaparecido mosteiro da Franqueira tamén era propietario de terras na nosa freguesía.

Grazas a un pergamiño[15] temos constancia tamén de que no ano 1264 unha muller, de nome Teresa García, doa ao mosteiro melonés unha herdade "na igrexa de Mera". A carta foi outorgada ante Arias Pérez, notario en "terra de Soveroso" de mandado de Ferrán Fernández.

En 1267[16], o cenobio de Melón afora "essa nosa herdade que foy de noso casal de Varzea de Mera que chaman do Ryal quomo parte per agua que chaman de Marcos Aras et da outra parte quomo parte per la fonte de Moo et fere en rio de Mera". Esta paraxe do Rial, un hidrónimo abundancial de río (Nicandro Ares, 2013:1248) tamén foi xeolocalizada no noso traballo[17].

En 1311[18] temos noticia de que o mesmo mosteiro de Melón entabla un preito co cabaleiro Alfonso Pérez de Lougares pola usurpación, por parte deste, do dereito de patronato e presentación sobre a igrexa de San Martiño.

O medievalista Hipólito de Saa (1984:3) cre que en Barcia de Mera "a parroquia era rexentada por sacerdotes presentados polos monxes" (de Santa María de Melón), un dato que aparece consignado nos libros parroquiais.

Para garantir os seus ingresos, os frades dos cenobios –tamén os de Melón– deciden crear unha rede de coutos, maiormente, arredor do edificio do mosteiro. Unha parte deles sitúase no Val do Tea, caso dos de Lougares, o do Val de Tielas, o de Rozas ou o de Barcia de Mera, que coincide grosso modo coa delimitación da parroquia actual. Tal e como sinala López Sabatel, que estudou con detalle as terras do mosteiro de Pantón

13 A.H.N., Clero-Secular_Regular L.20259
14 A.H.N. Clero-Secular_Regular, L.10036.
15 A.H. N., Clero-Secular_Regular,Car.1450,N.15
16 A. H. N., Clero Melón, carp. 1451, núm 8.
17 Coordenadas 42.26638, -8.40465.
18 A. H. N. Clero Oia, carp. 1817, n.° 18.

MAQUETA BARCIA DE MERA 160p.indd 21 22/4/21 21:58

(2018:144) os coutos señoriais son "espazos estreitamente ligados a atribucións xurisdicionais e á colonización eclesiástica, que foron utilizados amplamente para precisar xeograficamente o territorio parroquial por medio de coñecidos accidentes xeográficos ou elementos históricos. Emprazamentos, todos eles, que orixinariamente tamén foron empregados para delimitar as superficies acoutadas e deste modo fixar o máximo alcance físico de xurisdicións civís e criminais", por iso "moitas freguesías e incluso municipios do presente non son máis que prolongacións temporais, en canto ás súas dimensións, dos antigos coutos monásticos."

"A fisonomía dos coutos non diferiu do modelo clásico de explotación señorial habitual ao longo da Idade Media, conservando un núcleo onde o cenobio ocupou a posición predominante, xunto coas pertinentes edificacións para o almacenamento e transformación dos diferentes produtos, e os terreos agrícolas e forestais orientados a cubrir as inmediatas necesidades dos monxes. Á marxe deste espazo reitor atopábanse as diversas unidades de hábitat e explotación, xa fosen vilas, casais ou simples herdades, sobre as que recairon os dereitos dominicais e xurisdicionais do mosteiro."

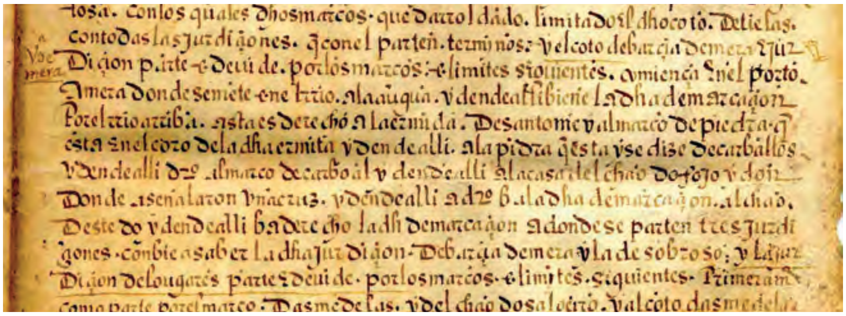

Detalle dun documento de 1568 no que se describen os límites do couto de Barcia de Mera.

Un pergamiño[19] manuscrito redactado o 4 de maio de 1568 define os límites do couto de Barcia de Mera aos efectos da súa venda ao Conde de Salvaterra:[20]

> *"Comiença enel porto de mera donde se mete en el rio alauga y dende a Hi (allí) biene la dha (dicha) demarcación por el rrio arriba asta es derecho a la ermida de santomé[21] y al marco de piedra que están en el coto de la dha (dicha) ermita y dende allí a la piedra que está y se dize de carballos y dende allí dzo (derecho) al marco de carboal y dende allí a la casa del chao*

19 Pergamiño 5-19r, que se corresponderse da venda do couto xurisdicional do couto de Barcia de Mera ao Conde de Salvaterra, o mesmo que cita Benito Viceto en 1873.

20 Imaxe da páxina: Arquivo Histórico Provincial de Ourense; Signatura 1-CP-0000008/0005. Cedido pola CMVMC de Barcia de Mera.

21 Esta capela, hoxe desaparecida, situábase dentro do que hoxe é a parroquia de Sabaxáns (Mondariz), en concreto ao norte do núcleo da Paxareira. A paraxe na que se levantou esta ermida (42.253184, -8.409590) aínda se denomina na actualidade Santo Tomé.

MAQUETA BARCIA DE MERA 160p.indd 22 22/4/21 21:58

do fojo y donde señalaron una cruz y dende allí a dho (derecho) a la dha (dicha) demarcación al chao. Deste do (donde) y dende allí ba derecho la dha (dicha) demarcación a donde se parten tres juzdiciones (jurisdicciones) conbie (conviene) a saber la dha (dicha) jurdición (jurisdicción) de barcia de mera y la de sobroso y la judición (jurisdicción) de lougares (...)".

Un dos claustros do Mosteiro de Melón

A principal fonte de ingresos dos mosteiros, entre eles o de Melón, eran os foros, xa fosen temporais ou perpetuos. Por medio deles os frades cedían aos seus vasalos unha serie de terras, herdades ou casais a cambio dunha renda anual en especie (viño, cebada, centeo, trigo, pan, gando, etc.). Impostos como a loitosa, un tributo que os vasalos debían satisfacer aos seus señores cando morría algún dos membros da familia, contribuían a agrandar os recursos dos monxes e a dependencia dos seus súbditos.

MAQUETA BARCIA DE MERA 160p.indd 23 22/4/21 21:58

Así, nun documento redactado en galego datado en 1463[22] lemos as condicións de aforamento da cuarta parte do Casal do Porto por parte do Mosteiro de Santa María de Melón na que obriga a "Gonçalo perez de Savangaas ea vossa moller Dominga annes" a deixar anualmente unha serie de froitos no seu celeiro de Barcia de Mera[23]: "Et dedes a nos en cada huun anno por fforos vos e as ditas vozes huun almude[24] de trigo e outro almude de castanias seecas e limpias e sseer o trigo e as castannas medidas por medida de Rredondella e aduzerdes o dito foro ao nosso çeleyro de Varzena de mera e non chantedes castineiros hu collades pam nen vinno".

Tamén do século XV, en concreto de febreiro de 1417, data un foro do mosteiro de Santa María de Melón polo que este afora a Martín Eáñez e a súa muller unha herdade no coto de Mera e a metade dun souto.

Outro documento, este datado en 1443, informa que o mesmo mosteiro de Melón afora a Rodrigo de Mera e a súa dona María Estébez a metade do casal da "Fonte de Mera", con todas as súas pertenzas, e unha herdade sita na veiga da nosa parroquia.

Benito Viceto (1873:51) foi o primeiro historiador en dar a coñecer un documento polo que Barcia de Mera, de forma progresiva, deixa de depender do Mosteiro de Melón en favor do Conde de Salvaterra. Así mesmo proba como durante a Idade Media os señores xurisdicionais vendían as persoas por cabezas, igual que o gando. Así o fixeron "en 1568[25] el abad y monjes de Melón que vendieron sus vasallos de los cotos de Rozas, Tielas, Barcia de Mera y Longares al conde de Salvatierra con la luctuosa, servicio jurisdición civil y criminal, alto y bajo imperio, á razón de siete mil maravedises cada vasallo, -contando cada dos viúdas y dos clérigos por uno, -pero reservándose la jurisdicción civil y criminal necesaria para cobrar aventadizos (prestación señorial) y hacerlos efectivos." As condicións desta venda serán explicitadas de novo por escrito 52 anos máis tarde, en 1620[26].

22 O mosteiro de Santa María de Melón afora a Gonzalo Pérez, a súa muller e dúas voces, a cuarta parte do casal do Porto. A. H. N., Clero Melón, carp. 1463, nº 5.
23 No núcleo de Mera documentamos a Casa da Tulla nas coordenadas 42.25338, -8.40225. A tipoloxía desta casa responde á dunha casa tradicional da Idade Moderna de moi boa factura. Ten eira de mallar lousada, canastro de dous claros e un bo eido orientado ao sur. Aparece separada do rueiro por un portal monumental coroado por unha cruz latina florenzada e un peche granítico de grande altura decorado cunha cornixa de gola ou cimeira recta.
24 Medida de capacidade antiga empregada para cereais, áridos e líquidos.
25 Escrito de los vecinos e Barcia de Mera en el pleito, etc. Compilado por José Ramón Fernández. Vigo. 1861. Imprenta de J. Compañel
26 A.H.N. Clero-Secular_Regular,4909,N.16

MAQUETA BARCIA DE MERA 160p.indd 24 22/4/21 21:58

2.3 A Idade Moderna

Segundo Fariña Jamardo (1993:455) entre os séculos XV e XVIII Barcia de Mera, xunto coas parroquias de Campo e Fofe, estaban baixo a xurisdición das Achas, aínda que o señorío pertencía, como acabamos de ver, ao Conde de Salvaterra.

Dos anos 1631 e 1632[27] datan os "Apeos de Uma, Santa Baya de mera, Santa Baya de mato y otros muchos lugares" que acreditan que o mosteiro da Franqueira tamén tiña propiedades na nosa freguesía, nalquel entón dedicada, non a San Martiño, senón a "santo andres de uarcia mera", segundo este documento.

No ano 1637 temos noticia de que o bacharel Antonio Álvarez, "abbad y Retor cura del beneficio curado de San Martín de Barcia de Mera" obtivo a "liçençiatura" na facultade de teoloxía na Universidade de Santiago de Compostela (Cabeza de León; 1947:107-111). A acta realizada despois das probas afirma que "hecho el juramento de Constitución, hauiendo leído se votó sobre aprobación y regulados los votos salió aprouado por todos los dichos Doctores, Maestros examinadores per similes litteras AAAAAAA ab omnibus nemine discrepante[28]". A nova non é menor, xa que Antonio Álvarez é o primeiro párroco de Barcia de Mera que coñecemos en obter o título de licenciado en teoloxía, un antecedente intelectual doutros relixiosos da nosa parroquia e, á súa vez, grandes promotores de obras que asombrarán á comarca do Condado-A Paradanta ao longo do século XVIII, como veremos de seguido.

Paradoxalmente non temos documentación que acredite a existencia dun mosteiro medieval no lugar homónimo que acolle unha capela barroca construída na primeira década do s. XVIII na que se gravou esta inscrición:

> *"Hizo esta capilla a su costa el LZDº (licenciado) Don Alberto Bello[29], comisario de la Santa Inquisición, abad e hijo de cvº (vecino) de esta. Año 1709".*

Non é a referencia máis antiga que temos desta capela, xa que "no ano 1616, o Visitador diocesano mandou que os veciños a retellaran, pois tiña unha parte caída" segundo Fuertes Palomera (2013:25).

O mesmo autor sinala que "no ano 1642 afírmase que nela non se pode celebrar Misa,

27 A.H.N. Clero-Secular_Regular,L.10036
28 Esta expresión latina tradúcese como "sen discrepancia de ninguén".
29 O Catastro de la Ensenada informa que na parroquia exercía un único avogado, "Anselmo Vello", quizais irmán de Alberto Bello.

MAQUETA BARCIA DE MERA 160p.indd 25 22/4/21 21:58

a causa dunha levada que ten na súa herdade Dominga Fernández (...) na parte darriba da ermida; as augas asolágana e enchen de lodo, polo que no ano 1649 disponse que se cambie para outro lugar máis apropiado, e o mesmo se repite nas visitas de 1661 e 1668. Neste ano o Abade, D. Antonio Pérez Rivera, fai unha anotación: «La hermita de Nuestra Señora del Mosteiro la hize a mi costa sin que la feligresia diese cosa alguna»". Chegados a este punto cabe deducir que esta é a capela que reedificou Alberto Bello en 1709, aínda que non é doado de saber con certeza xa que ningún dos abades precisa o alcance das obras acometidas.

Volvendo ao Alberto Bello comisario da Santa Inquisición en Barcia de Mera, a súa figura é a que "simboliza a figura clásica dos comisarios; o que representa realmente aos inquisidores, e, en definitiva, o que obtén o título, e con el, a praza e o cargo en propiedade". Reciben o seu título dos Inquisidores Xerais "coa finalidade de desempeñar unhas funcións determinadas na praza concreta para a que son designados como representantes dos inquisidores" (Juanto Jiménez; 2019:286). As funcións dos comisarios era recoller probas da comisión de delitos de herexía para envialas ao tribunal da Inquisición e incluso practicar detencións, perseguir a tenza de libros heréticos, evitar o contrabando de mercadorías prohibidas e o tráfico ilegal de armas, moeda e cabalos..

Existían comisarios de «partido», «episcopal», «de porto de mar» e «de sitio ou lugar fronteirizo». Xa que logo, en razón da situación e realidade de Barcia de Mera, Alberto Bello debeu ser "comisario de sitio" ou de partido.

Non temos máis datos sobre este abade e funcionario inquisitorial, pero si sobre o seu sobriño[30], Alberto Barreiro Bello, do que nos ofrece máis información Antón Fraguas (1958:256):

> *"Natural de San Martín de Barcia de Mera, diócesis de Tuy. Ingresó en el Colegio en junio de 1705.*
>
> *En claustro de 14 de octubre de 1711 oposita a la cátedra de Artes, sin obtener éxito[31].*
>
> *En claustro de 13 de mayo de 1712 gana la cátedra de Artes, a la que opositaron don Diego de Andrade, don Juan Mesura y Somoza, don Alejandro de la Peña, don Fernando Eiriz y don Fernando Montenegro,*

30 Segundo Núñez Pascual e Fontoira Surís (1990)

31 A. U. De Santiago: Libro de Claustros de 1702-1710. Fol. 419. Y Libro de Claustros de 1710-1716, fols. 78 v., 79 r. y v.

MAQUETA BARCIA DE MERA 160p.indd 26 22/4/21 21:58

los cuales se retiraron.

El 29 de enero de 1716 oposita, sin éxito, a la cátedra de Vísperas de Teología[32]*.*

En claustro de 11 de junio de 1718 se le nombra sustituto de don Pablo Angel de Aldao en la cátedra de Teología y Vicerrectoría de San Jerónimo, de cuyos cargos le dispensa una cédula del Real Consejo por llevar veintidós años al frente de ellos[33]*.*

Fué Abad de Barcia de Mera por espacio de veintisiete años. En el año 1740 hizo el cuerpo de la iglesia y su torre, y además, el famoso puente el año 1746, y en 1751 la casa rectoral. Falleció el 5 de enero de 1761[34]*."*

Detalle da localización dos mosteiros de Melón e A Franqueira no mapa do Reino de Galicia de Fernández Ojea de 1635

Sabemos tamén que un Alberto Bello Barreiro gañou por oposición (27 votos contra 17) a cátedra de Artes da Universidade de Santiago de Compostela o 29 de xaneiro de 1716, un cargo que ocupou temporalmente o Padre Jerónimo Romay en substitución de Antonio Pérez (Beltrán de Heredia; 1973:269).

Xa que logo, no ano 1753, cando se redacta o Catastro de la Ensenada, o cura de Barcia

32 A. U. de Santiago: Libro de Claustros de 1710-1716, fols. 120 v., 434.
33 A. U. de Santiago: Libro de Claustros de 1716-1722, fol. 154.
34 Caravelos: Op. cit., páx. 160.

MAQUETA BARCIA DE MERA 160p.indd 27 22/4/21 21:58

de Mera era este mesmo Alberto Barreiro Bello, que naquela altura tiña 65 anos, "dos criadas y un criado menor de 18". Vexamos agora como era a nosa freguesía da man deste documento, o máis completo e importante de cantos se redactaron durante a Idade Moderna para coñecer a realidade social e económica da parroquia que nos ocupa.

A principal fonte para seguir o rastro de Barcia de Mera durante o que se deu en chamar Século das Luces é este catastro realizado na Coroa de España por iniciativa de Zenón de Somodevilla y Bengoechea (1702-1781), máis coñecido como o Marqués de la Ensenada, ministro do rei borbón Fernando VI. O propósito deste catastro, realizado en todos os núcleos de poboación da coroa, entre eles todas as parroquias do Reino de Galicia, era levar a cabo unha reforma fiscal que simplificase nun único imposto todos os tributos que percibía o Estado.

O Catastro está conformado por unha serie de documentos moi precisos e detallados elaborados a partir do testemuño dun grupo de "peritos expertos" de cada parroquia que radiografían os ingresos, ocupación e bens de cada familia. Un deses documentos é o interrogatorio, un conxunto de 40 preguntas e respostas sobre a realidade de Barcia de Mera do ano 1753 que transcribimos a continuación.

Ynterrogatorio dela Fra de S. Martín de Barcia deMera

En la feligresía de san Pedro Félix de Lougares y casa de Domingo da fonte audiencia señalada para esta operación a ocho días del mes de Maio año de mil setencientos cinquenta y tres, el señor Dn Bernardino Antonio de Barros, Subdelegado de la real única contribución por ante mi, escribano, que como tal le asisto a dar fe de los autos que a ella concernientes teniendo a su presencia a Joseph Rivera, Regidor Juez pedanio de la feligresía de San Martín de Barcia de Mera, en la que no ay escribano de número ni auntamiento, Marcos da Riveira, Benito de Vales, Rosendo da Bouza y Benito González, de esta vecindad, peritos expertos nombrados por dicho Juez Pedanio, Francisco de Ferreiros, vecino de san Pedro de Dimo y Manuel de Guillán de la santa Comba de Louza, peritos inteligentes así mesmo electos por parte de S. Mt[35]. y todos los arriba citados un animes y de igual conformidad a presencia de dicho señor y de Dn Alberto Varreiro cura Párroco de ella en consecuencia del auto proveído y que se halla en los de la operación de la citada feligresía a fin de evacuar las respuestas Generales del Ynterrogatorio por lo a ella conducente, dicha Justicia y expertos

35 Abreviatura de "Su Magestad".

MAQUETA BARCIA DE MERA 160p.indd 28 22/4/21 21:58

después de haber jurado según se requiere de que doi fee, digeron que teniendo presente la real instrución e interrogatorio de la letra A que les ha sito manifestado, ynterrogado por dicho Señor Subdelegado, para examinarse, y sercionarse de lo a uno y otro conducente como lo han ejecutado con el maior anhelo que les fué posible a fin de dar la más indibidual razón a los que en el se contienen como prácticos en la Población y por los informes que han inquerido con la ??? fatiga correspondiente para el acierto en asunto de tan superior importancia y en que se interesa tanto la real Piedad de S.M para el alivio de sus basallos declaran a cada capítulo lo siguiente.

1ª Cómo se llama la Población.

Al primero Capítulo de dicho Ynterrogatorio dixeron que esta feligresía se dice y nomina de San Martín de Barcia de Mera de tiempo inmemorial a esta parte como es constante, público y notorio y responden.

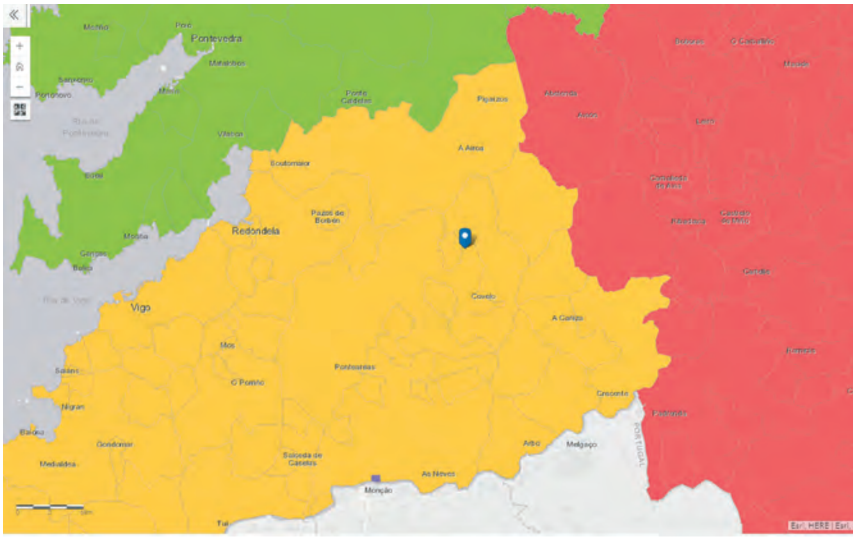

Situación de Barcia de Mera nun mapa xurisdicional da provincia de Tui (en amarelo) en 1753. Fonte: Castro Redondo (2019)

2ª Si es de Realengo o de Señorío: a quién pertenece: qué derechos percibe y quánto producen.

Al segundo capítulo dijeron que dicha feligresía es de señorío del Conde de Salvatierra, vecino de la villa de Madrid, a quién por lo referido paga cada vecino casado y betado un real de vellón, y a más de ello, percibe quatro reales vellón derecho de luctuosa de cada vecino caveza de casa que fallece en el término, que un año con otro equivalen a la cantidad de quatrocien-

MAQUETA BARCIA DE MERA 160p.indd 29 22/4/21 21:58

tos y cinquenta Reales vellón, incluso setenta a que asciende la luctuosa, y el regidor Juez Pedáneo de esta feligresía le nombran los vecinos en junta plena y al que sale electo por maior número de botos le expide su título de nombramiento y aprobación para el uso y ejercicio de su empleo, el Juez y Justicia ordinaria de la Jurisdición de las Achas puesto por otro conde como dueño Jurisdicional y por lo mismo conoce de sus causas civiles y criminales en activo y pasivo fuero, a excepción de en lo Político y concejil que quanto a esto es tan sujetos al Juez real, así intitulado de el partido de Cubelo puesto por el Conde de Amarante, remítese a los papeles de pertenencias que en orden a ello, tenga el motivado Dueño Jurisdiccional los que contemplan efectivos y presentará según es de su obligación y responden.

3ª Qué territorio ocupa el Término : quánto de Levante a Poniente, y de Norte al Sur: y quánto de circunferencia, por horas y leguas: qué ***linderos, o confrontaciones; y qué figura tiene, poniéndola al margen.***

Al tercero capítulo dixeron que dicha feligresía tendrá de distancia de Levante a Poniente media légoa, de Norte a Sur tres quartos de una, y de circunferencia légoa y media que para caminarla se ocuparan dos horas, linda principiando por el Norte en la Cruz de Porto Manco, de allí al Marco de Portochán, de este a Pedra da Anduriña, de allí al Coto de Salgueiros, de allí a Cubela, de allí al marco de San Thomé, de allí a la escoleira, de allí a Pedra do rial do Forno, de allí al Puzo das Pombas, de allí río arrriba a Cruz de Anguieiro, de allí al Marco de Subrido, de allí a Pedra das Adegas, de allí a Lama do Loureiro, y de allí al sitio nombrado da Cruz do Porto Manco, primera demarcación su figura la del margen.

4ª Qué especies de Tierra se hallan en el Término; si de Regadío, y de Secano, distinguiendo si son de Hortaliza, Sembradura, Viñas, Pastos, Bosques, Matorrales, Montes, y demás que pudiere haver, explicando ***si hay algunas que produzcan más cosecha al año, las que fructifica-*** *ren sólo una, y las que necesitan de un año intermedio de descanso.*

Al capítulo quarto dixeron que la especies que se hallan dentro de los términos de esta feligresía son tierras de sembradura de regadío, y secano, tierra de hortaliza, y alguna con su plantío de frutales, parras, prados de regadío, y secano, sotos Dehesas de particulares, montes vajos cerrados de particulares, y también comunes abiertos, y otras terras de sembradura producen sin interrupción una cosecha al año, y por lo que respecta a los

MAQUETA BARCIA DE MERA 160p.indd 30 22/4/21 21:58

montes vajos cerrados, y de Particulares estos siendo de primera calidad de la de el término se rompen cada veinte años, los de segunda cada quarenta, y los de tercera cada sesenta años, y de los montes comunes en ningún tiempo se rompen ni producen fruto ni de ello ay experiencia en el paraje, y responden.

5ª De quantas calidades de Tierra hay en cada una de las especies que hayan declarado, si de buena, mediana, e inferior.

Al capítulo quinto dijeron que las calidades de tierras que ai en cada una de las especies que se inclúen en el referido término así en lo labradío, como en los montes bajos de particulares cerrados desobresí, son de primera, segunda y tercera calidad de la que el término de su especie, y los montes comunes y abiertos todos son inútiles por naturaleza, y reponden.

6ª Si hay algún Plantío de Arboles en las Tierras que han declarado, como Frutales, Moreras, Olivos, Higueras, Almendros, Parras, Algarrobos, etc.

Al capítulo sexto dixeron que las especies de árboles que ai en el referido término son perales, manzanos, limoneros y parras y responden.

7ª En quales Tierras están plantados los Arboles que declararen.

Al capítulo septimo dijeron que los referidos árboles frutales se hallan plantados en las tierras de ortaliza en las de sembradura y parras, y responden.

8ª En qué conformidad están hechos los Plantíos, si extendidos en toda la Tierra, o a las márgenes: en una, dos, tres hileras; o en la forma que estuvieren.

Al capítulo octabo de dicho Ynterrogatorio dixeron que los referidos árboles se hallan plantados dispersamente sin regla, ni orden, a los márgenes de la tierra y estendidos en ella, y responden.

9ª.- De qué medidas de Tierra se usa en aquel Pueblo: de quántos pasos o varas Castellanas en quadro se compone: qué cantidad de cada especie de granos, de los que se cogen en el Término, se siembra en cada una.

MAQUETA BARCIA DE MERA 160p.indd 31 22/4/21 21:58

Al capítulo nuebe dijeron que la medida de que comunmente se usa en dicha feligresía y su comprehensión es solamente un ferrado de sembradura de centeno que consta de treinta baras castellanas en quadro, el qual sembrándose de trigo lleva de semiente los tres quartos de un ferrado y sembrándose de maiz lleva la quarta parte de otro de la misma especie, y responden.

10ª Qué numero de medidas de Tierra havrá en el Término, distinguiendo las de cada especie y calidad: por exemplo: tantas Fanegadas, o del nombre que tuviese la medida de Tierra de Sembradura, de la mejor calidad: tantas de mediana bondad, y tantas de inferior; y lo propio en las demás especies que huvieren declarado.

Al capítulo diez de dicho Ynterrogatorio dixeron que dentro de dicha feligresía y su término abrá tres mil seiscientos sesenta y tres ferrados de tierras, y de estos nuebezientos ferrados de sembradura de labradío regado, los duecentos de ellos de primera calidad, tres cientos de la segunda y los quatrocientos restantes de la terzera = setecientos y cinquenta ferrados de sembradura de labradío secano, los ciento y cincuenta de ellos de primera calidad, ducientos y cincuenta de la segunda y los trescientos y cinquenta restantes de la tercera = veinte ferrados de sembradura de tierra de hortaliza, los quatro de ellos de primera calidad, siete de la segunda, y los nuebe restantes de la tercera = cien ferrados de sembradura e parras, los veinte dellos de primera calidad, treinta de la segunda, y los cincuenta restantes de la tercera = quarenta ferrados de sembradura de Prados de regadío, los seis de ellos de primera calidad, doze de la segunda, y los veinte y dos restantes de la tercera = ciento y treinta ferrados de sembradura de prado secano, los veinte de ellos de primera calidad, cinquenta de la segunda, y los sesenta restantes de la tercera = tres ferrados de sembradura de soto, el uno dellos de primera calidad, otro de la segunda, y el otro restante de la tercera = cinquenta ferrados de sembradura de Dehesas de particulares, los ocho de ellos de primera calidad, diez y siete de la segunda y los veinte y cinco restantes de la tercera = Quinientos y setenta ferrados de sembradura de montes vajos cerrados de particulares, los ciento de ellos de primeira calidad, ducientos de la segunda, y los ducientos e setenta restantes de la tercera = Mil y cien ferrados de sembradura de montes comunes y abiertos todos inútiles por naturaleza que solo sirven para pasto común de ganados y responden.

MAQUETA BARCIA DE MERA 160p.indd 32 22/4/21 21:58

Panorámica da barcia do río da Alén e a igrexa de San Martiño

11ª.- Qué especies de Frutos se cogen en el Término.

Al capítulo once de dicho Interrogatorio dijeron que la especies de frutos que se cojen en dicha feligresía son trigo centeno, maiz, vino, castañas, coles y otras legumbres, y responden.

12ª.- Qué cantidad de Frutos de cada género, unos años con otros, produce, con una ordinaria cultura, una medida de tierra de cada especie y calidad de las que huviere en el Término, sin comprehender el producto de los Árboles que huviese.

Al capítulo doze de dicho Yinterrogatorio dijeron que un ferrado de tierra de labradío regadío, siendo de primera calidad de la de el término sembrada de trigo producía un año con otro con una hordinaria cultura siete ferrados, sembrado de centeno producirá seis; y sembrado de Maíz producirá siete ferrados de la misma espezie, un ferrado de tierra de regadío de segunda calidad sembrado de trigo, producirá cinco ferrados, sembrado de centeno, producirá quatro, y sembrado de Maíz, producirá seis ferrados de la misma especie = un ferrado de tierra regadía de tercera calidad en la que en dicha feligresía no se siembra trigo sembrada de centeno producirá tres ferrados y sembrado de Maíz, producirá quatro ferrados de la misma especie = una medida de tierra de secano de primera calidad sembrada de trigo producirá un año con otro con una hordinaria cultura cinco ferrados, sembrada de centeno producirá quatro, y sembrada de Maíz, producirá seis ferrados de la mesma especie = una medida de tierra de secano de segunda calidad sembrada de trigo producirá quatro ferrados, sembrada de centeno producirá tres, y sembrada de Maíz, producirá quatro ferrados de la misma especie = una medida de tierra de secano de tercera calidad en la que en dicha feligresía no se siembra trigo, sembrada de centeno producirá dos ferrados

MAQUETA BARCIA DE MERA 160p.indd 33 22/4/21 21:58

y medio, y sembrada de Maíz producirá tres ferrados de la misma especie = un ferrado de sembradura de tierra de hortaliza siendo de primera calidad de la de el término regulan su producto en ciquenta Reales vellón, el de segunda en treinta, y el de tercera en veinte = un ferrados de sembradura de parra siendo de primera calidad producirá un año con otro ciquenta azumbres[36] de vino, el de segunda treinta, y el de tercera producirá viente = un ferrado de sembradura de Prado regadío de primera calidad producirá un año con otro quarenta azes de Yerva el de segunda producirá veinte y seis, y el de tercera producirá diez y ocho = un ferrado de sembradura de Prado secano de primera calidad producirá un año con otro veinte azes de Yerva, el de segunda doze, y el de tercera calidad producirá ocho azes de Yerva = un ferrado de sembradura de Dehesa de particulares siendo de primera calidad de la de el término se cortan y desmochan sus ramas cada cinco años y producen cinco carros de leña, el de segunda cada seis años, producirá tres y el de la tercera calidad cada ocho años producirá dos carros de leña = un ferrados de sembradura de monte vajo cerrado y de particulares de primera calidad en que solamente se siembra centeno, sembrado de este producirá tres ferrados de la misma especie y cinco carros de tojo el de segunda calidad cada ferrado de sembradura dos y quatro carros de tojo, y el de la tercera calidad producirá ferrado y medio de la misma especie y tres carros de toxo = Y dichos montes comunes y abiertos no producen fruto ni leña de consideración y solo sirven para Pasto común de ganados y responden.

13ª Qué producto se regula darán por medida de Tierra los Árboles que hubiere, según la forma en que estuviese hecho el Plantío, cada uno en su especie.

Al capítulo treze dijeron que doze piés de castaños frutales de los de primera calidad ocupan un ferrado de tierra de sembradura de centeno y produciran cada año tres ferrados de castañas, siendo de segunda calidad echo cómputo de los de maior a menor tamaño o grandura en igual número de árboles produciran dos ferrados y otros tantos de la tercera calidad producirán ferrado y medio de la misma especie = Y aunque en el término de dicha feligresía ai tambien las especies de los árboles frutales que dejan declarado en consideración a que estos se hallan plantados en las tierras de

36 Medida castelá de capacidade para líquidos que equivale a uns dous litros aproximadamente. A medida tradicional en Galicia é o neto “por ser la medida usual de una comida y cuatro netos hacen una azumbre, y ocho azumbres hacen una cántara”; Martín Sarmiento (1746-1770)

MAQUETA BARCIA DE MERA 160p.indd 34 22/4/21 21:58

sembradura de hortaliza y Parras por el perjuicio que causan con sus raíces al sentro de la tierra pribándola de su natural substancia por lo mismo no le regulan utilidad alguna distinta y separadamente por considerarla refundida en el producto y baluación de la propia tierra y responden.

14ª Qué valor tienen ordinariamente un año con otro los Frutos que producen las Tierras del término, cada calidad de ellos.

Al capítulo catorce dijeron que ordinariamente un año con otro el valor del azumbre de vino será a real de vellón, el ferrado de trigo a siete reales, el de centeno a quatro, el de Maíz a cinco, el de menudo a dos, el de castañas a tres reales siendo verdes y siendo secas a seis, cada Gallina o capón a dos reales, el par de pollos a real, el quartillo de manteca a dos reales, el de Azeite al mismo precio, el âz de yerva a real, e carro de leña de Roble, a ocho y el carro de tojo de el que producen los montes a quatro reales vellón, y responden.

15ª Qué derechos se hallan impuestos sobre las Tierras del Término, como Diezmo, Primicia, Tercio Diezmo u otros; y a quién pertenecen.

Al capítulo quince dijeron que de todas las especies de frutos que se cojen en dicha felegresía lleva y percive enteramente los diezmos el Cura Párroco de ella insolidum[37] según lo han hecho sus antecesores y responden.

16ª A qué cantidad de Frutos suelen montar los referidos derechos de cada especie; o a qué precio suelen arrendarse un año con otro.

Al capítulo diez y seis dixeron que los frutos de diezmos correspondientes y que percive dicho cura Párroco ascenderán un año con otro a diez mil Reales vellón, sin que puedan dar razón fuera de el ymporte de cada especie de frutos, por no ser costumbre en el paraje el arrendarse con separación los unos de los otros, sino unida e incorporadamente, y responden.

17ª Si hay algunas Minas, Salinas, Molinos Harineros, o de papel, Batanes, u otros Artefactos en el Término, distinguiendo de qué Metales, y de qué uso, explicando sus Dueños, y lo que se regula produce cada uno de utilidad al año.

37 Expresión latina que obriga por enteiro, neste caso a todos e cada un dos fregueses.

MAQUETA BARCIA DE MERA 160p.indd 35 22/4/21 21:58

A la diez y siete de dicho Ynterrogatorio dixeron que en dicha feligresía no ay minas algunas, salinas u otro artefacto y solo ai en ella un Batán de Buriel[38]*, y veinte y ocho molinos arineros de agua cada uno con su rueda en el sitio y Río de Barcia de Mera, y dicho Batán perteneze a Domingo*

Detalle do peto de ánimas da Casa da Brasileira, en Caxil

38 Os "burieles" ou "lerias" eran un tipo de pano ordinario "desaliñados y toscos", en palabras de Eugenio Larruga (1787-1800) que se traballaban nos teares de lenzo. Máis adiante engade: "se puede decir que en esta Provincia" (Pontevedra) "no hay fábrica alguna de lana , y solamente en algunos telares se fabrica lo que llaman buriel para uso de los labradores en su común vestido: cada uno de dichos telares no ocupa más persona que su dueño. Todos los demás géneros de lana que se consumen vienen de Castilla y de países extrangeros."
En relación aos teares de Barcia de Mera, a investigadora Rial García (102:2009) publicou un documento (Protocolos notariais, legs. 4292-1, f.7, 4469-1, f.81 e 4292-7, f. 11) que nos informa que "No ano 1752 María Douterelo, solteira, veciña de San Martiño de Barciademera (...) efectúa unha doazón a Rosa Xil, solteira, sen que se especifique o parentesco que as une, se é que o hai, e ademais de mandarlle todos os seus bens con reserva de usufruto, impón a condición, habitual neste tipo de escrituras, de que Rosa se traslade a vivir con ela, e que «trayga para dha compañía el telar que tiene; María de Afaia, viúva e veciña de Santa Baia de Mondariz, ao outorgar o seu testamento en 1708 declara os bens que os seus fillos levaron en dote a conta das súas lexítimas, e concede unha mellora a dúas fillas solteiras que viven na súa compañía, que inclúe a casa, un arca, e o tear, que «con todos sus pertrechos» tamén é deixado a unha sobriña por María de Lourido, viúva, veciña de Barciademera, no ano 1752".

MAQUETA BARCIA DE MERA 160p.indd 36 22/4/21 21:58

Riveira trabaja seis meses y le reditua de utilidad al año trescentos Reales vellón, tiene así mismo un molino en dicho sitio y Río muele seis meses, y le reditua de utilidad al año ciento cinquenta Reales vellón = otro pertenece a Romualdo Casal y cosortes muele seis meses y le reditua de utilidad al año ciento y cinquenta Reales vellón = otro perteneze a Domingo Fernández y consortes muele seis meses y le reditua de utilidad al año ciento cinquenta Reales de vellón = cinco pertenecen a Don Anselmo Vello, muele cada uno seis meses, y todos ellos le redituan de utilidad al año siete cientos y cinquenta Reales de vellón = otro perteneze a Alberta de Oterelo viuda muele seis meses y le reditua de utilidad al año ciento cincuenta Reales Vellón = otro pertenece a Benito Sánchez, muele los mismos seis meses y le reditua de utilidad al año ciento y cincuenta Reales vellón = otro perteneze a Alberto Domínguez muele seis meses y también le reditua de utilidad al año ciento y cinquenta Reales de vellón = otro perteneze a Joseph de Lourido muele seis meses, y le reditua de utilidad al año ciento cinquenta Reales vellón = otro Pertenece a Miguel do Pino y consortes, muele los mismos seis meses, y tambien le reditua de utilidad al año Ciento y cinquenta Reales vellón: otro perteneciente a Francisco Vidal muele seis meses y le reditua de utilidad al año ciento y quarenta Reales vellón = otro pertenece a Jacinto de soto muele seis meses y le reditua de utilidad al año ciento y cinquenta Reales vellón = otro perteneze a Juan Lorenzo, muele los mismos seis meses y le reditua de utilidad al año ciento y cinquenta Reales vellón = otro perteneze a Dominga do faro muele también seis meses y le reditua de utilidad al año Ciento y cinquenta reales vellón: otro perteneze a Cathalina estevez, muele seis meses y le reditua de utilidad al año ciento y Cinquenta Reales vellón: otro perteneze a Alonso Gill muele seis meses, y también le reditua de utilidad al año Ciento Cinquenta Reales Vellón = otro perteneze a Domingo san Pedro muelle seis meses y le reditua de utilidad al año ciento cinquenta reales vellón: otro perteneze a Ana vella; muele seis meses y le reditua de utilidad al año ciento cinquenta Reales vellón: otro perteneze a Gabriel Rodríguez, muele seis meses y le reditua de utilidad al año ciento Cinquenta reales vellón: otro perteneze a Antonio López y consortes, muele seis meses, y le reditua de utilidad al año ciento y cinquenta Reales vellón: otro perteneze a Amaro da Costa vecino de San Mamed de sabajanes muele seis meses y le reditua de utilidad al año ciento y cinquenta Reales vellón: otro perteneze a Santiago Gargamala vecino de san Mamed de Sabajanes muele seis meses y le reditua de utilidad al año ciento y cinquenta Reales vellón: otro perteneze a Juán do Casal muele los mismos seis meses y le reditua de utilidad al año cien y cinquenta Reales

MAQUETA BARCIA DE MERA 160p.indd 37 22/4/21 21:58

vellón: otro perteneze a Miguel Durán vecino de San esteban de Casteláns muele seis meses, y le reditua de utilidad al año cien y cinquenta Reales de vellón: y el otro restante perteneze a Don Francisco Rocha Presvítero muele tambien seis meses y le reditua de utilidad al año ciento y cinquenta reales vellón y responden.

18ª Si hay algún Esquilmo en el término, a quién pertenece, que número de Ganado viene al esquileo a él, y qué utilidad da a su Dueño cada año.

Al Capítulo diez y ocho dixeron que en dicha feligresía no ai ganado alguno que benga al esquileo y quanto a los esquilmos que produce el que ay en ella según sus especies lo regulan en la manera siguiente, a una Légoa que se le considera puede parir desde los tres años de su hedad hasta los doze regulan su cría por cada uno en que pariere siendo Potro en veinte y ocho Reales, si fuese Potranca en quarenta, si Mula o muleto en ciento y cinquenta reales vellón: a una Baca de cría que se le considera puede procrear desde los tres años de su hedad hasta los doze regulan su cría por cada uno en que pariere qual sea ternero, o ternera en cinquenta y cinco Reales vellón, y por la leche y manteca al mismo respecto le regulan en viente reales: a cada oveja que puede principar a parir desde los tres años hasta los nuebe de su hedad le regulan su cría por cada uno en que la tenga en quatro Reales vellón, y a cada caveza de oveja y carnero de la que ai en el término le consideran al año media libra de lana que en fruto y por limpiar la baluan en dos Reales vellón: a cada cabra que igualmente puede principiar a parir desde los tres años hasta los nuebe de su hedad regulan su cría por cada uno en que la tenga en tres Reales vellón = a una cerda que puede procrear desde año y medio inclusive hasta los tres que ordinariamente suelen matar por el tempo raramente y costumbre del Pais le consideran paren dos veces al año y de cada una cinco cerdos, los quales separados de la madre a los seis meses regulan a cada uno en ocho reales vellón. Y por lo que respecta a las demas utilidades que resultan de las aparcerías que usan en dicha felegresía teniendo presente el citado artículo igualmente dixeron que aunque algunos Bueies fueran dados en aparcería a dichos vezinos no la consideran lucro ni utilidad alguna compatible entre dueño y aparcero por ser su aumento tan acidental como igualmente su minoración y dirijirse el furi (¿??) principal de dichos contratos de aparcerían, más al granjeo y cultivo de las tierra que por otra alguna utilidad que pueda productar. A un nobillo o nobilla de un año separado ya de la

MAQUETA BARCIA DE MERA 160p.indd 38 22/4/21 21:58

Madre le consideran de utilidad por su aumento hasta los dos años treinta reales desde los dos hasta los tres siendo Buey regular en sesenta reales, y si fuese Baca treinta reales vellón, y desde los tres hasta los quatro en que ya no se les considera mas aumento, al Buei le balúan en quarenta y quatro reales y a la Baca en doze. A una muleta o muleto separado también de la Madre de uno a dos años le regulan por utilidad de sus crezes en sesenta y seis Reales de vellón; de dos a tres en cinquenta y de tres a quatro en cien Reales vellón. A un Potro igualmente separado de la Madre desde un año hasta dos por aumento y creces le regulan de utilidad treinta reales, de dos a tres veinte, y de tres a quatro en quince reales vellón: a una Potranca por el mismo respecto de uno a dos años estiman su utilidad en quarenta reales, de dos a tres, en treinta, y de tres a quatro en veinte Reales vellón a cada oveha y carnero de un año a dos estiman la utilidad de sus creces en quatro Reales de vellón. Y de dos a tres en que ya no se les considera mas aumento, en otros quatro Reales de la misma moneda: a una pieza de Ganado cabruno consideran qual sea macho, hembra regulan la utilidad de sus creces de un año a dos en tres reales vellón. Y de dos a tres en que ya no se les considera más aumento e otros tres Reales de la misma moneda: a un lechón de seis hasta completar el año le regulan por su aumento diez y ocho reales. De uno a dos treinta, y por la de dos a tres en quince reales vellón. Otras utilidades de ganados dados en aparcería no pueden proporcionalmente distribuír entre el propietario dueño y aparcero por ignorar las condiciones de los contratos que en orden a ella se celebran solo si que en dicha feligresía se suelen dar a la mitad de sus ganancias remítense al expreso de sus relaciones y no consideran por el mismo respecto otra alguna utilidad en las demás especies de Ganados que ai en dicha feligresía y responden.

19ª Si hay Colmenas en el Término, quántas y a quién pertenecen.

Al Capítulo diez y nuebe dixeron que en dicha feligresía ay ducientos noventa y dos colmenas de las quales la una de ellas perteneze a Miguel de Diz; otra a Ignacio Estévez. Otra a Juán Riveira, otra a María Pérez, dos a Joseph Sanchez; otra a Miguel do pino, otra Francisco Álvarez, otra a Diego Varreiro, otra a María de Abarca, onze a María da Costa, una a Antonio Bello, otra a Martín del fontán, seis a Francisco González, dos a Joseph Gill, una a Ana fernández, dos a Benito Fernández, una a Antonio Fernández, cinco a Domingo fernández, siete a Francisco da Vila, otras tantas a Martín estévez, dos a Joseph Barrancas; otras tantas a Balthasara de

MAQUETA BARCIA DE MERA 160p.indd 39 22/4/21 21:58

Abrón, cinco a Balthasar Rodríguez, dos a Benito fernández soltero. Otra a Francisco Vello, otra a Pedro Pérez, dos a Martín de Lourido, una â Francisco Sánchez, otra a María de Amoedo, otra Romualdo do Casal, cinco a Domingo da Riveira, otra a María de espereira Pega, dos a Lorenzo do faro, otra a Joseph González, dos Andrés Rodríguez, una a Cathalina fernández, otra a María do Pino, otra a Miguel Pérez, otra a Andrés despereira, otra a ???rra fernández, otra a Rosendo Gill, otra a María Álvarez, tres a Antonio de espereira, dos a Joseph Lourido, una a francisco fernández, otra de Juán Riveiro, otra a Benito González, otra a Juán López, otra a Francisco Muñiz soltero, otra a Juana Gill, quatro a Don Anselmo Vello, tres a Carlos Estévez, quatro a Cathalina Estévez, seis a Bentura Gill, tres a Francisco Vello, quatro a Joseph da Costa, una a Alonso Gill, otra a Domingo san Pedro, otra a Joseph da Costa, otra a Pedro vazquez, otra a María Alonso, otra a Gabriel Rodríguez, otra a Francisco Martínez, otra a Domingo Gill, otra a Pedro de Cruces, otra a Martín González, otra a Juana Martínez, dos a Margarita de Costal. Nuebe a Aurora Sánchez, setenta a Santiago Varreiro, dos a francisco vello, otras dos a Domingo estévez, otra dos a Domingo Álvarez, tres a Alonso ???, dos a Pedro Vázquez, cinco a Domingo de Cruzes, dos a Rosa López, otras dos a Juán Antonio González, quatro a don Pedro Casal, tres a Pedro Gill, dos a Manuel Álvarez, queatro a Thomás Gill, dos a Pedro do souto, una a Joseph Gill, otra a María García, otra a Dominga Lamela, otra a Rosendo Vello, otra a Domingo do faro, otra a Jacinto de Souto, otra a Miguel Garrido, otra a Antonio Gaspar, otra a Domingo Varral, otra a Balthasar de Lourido, quatro a Francisco de Lameira dos a Manuel Rodríguez, otras dos a Gregorio sánchez, tres a Domingo estévez, dos Antonio Despereira, dos a Benito de Bales, una a Jacinto González, otra a Francisco del Dir (Aldir?), otra a Santiago Fernández, otra a Domingo Álbarez surreiro, otra a Benito González, otra a Cathalina de tielas, otra a Luís depereira, otra a Amaro Riveira, otra a Joseph Riveiro, y la otra restante â Marcos da Riveira, y el producto de cada una de ellas por el miel, cera y enjambre que producen regulan la utilidad de cada una al año en quatro reales vellón, y responden.

20ª De qué especies de Ganado hay en el Pueblo, y Término, excluyendo las Mulas de Coche, y Cavallos de Regalo; y si algún Vecino tiene Cavaña, o Yeguada que pasta fuera del Término, dónde y de qué número de Cabezas, explicando el nombre del Dueño.

Al Capítulo veinte dixeron que las especies de ganados que ai en dicha

MAQUETA BARCIA DE MERA 160p.indd 40 22/4/21 21:58

feligresía son bueis, bacas, novillos terneros, obexas, carneros, cabras, Yeguas, Potros, Cerdos grandes y pequeños, Cerdas de cría y no ay en ella Cabaña o yeguada que apaste fuera de el término e responden.

21ª De qué número de Vecinos se compone la Población, y quántos en las Casas de Campo, o Alquerías.

Al Capítulo veinte y uno dijeron que los vecinos de dicha feligresía son trescientos setenta y cinco vecinos de los quales ninguno tiene casa de campo o alquería, y responden.

Parroquia	Parella casada	Viúvos	Viúvas	Solteiros	Solteiras
Barcia de Mera	54,5%	4 %	18,7%	8,2%	14,6%

Estado civil dos habitantes de Barcia de Mera a mediados do século XVIII. Fonte: Rial García (1999:308)

22ª Quántas Casas havrá en el Pueblo, qué número de inhabitables, quántas arruynadas: y si es de Señorío, explicar si tienen cada una alguna carga que pague al Dueño por el establecimiento del suelo, y quánto

Al Capítulo veinte y dos dixeron que en dicha felegresía ay trescientas treinta y cinco casas avitables, y quarenta arruinadas, sin que por su fondo o establecimiento de suelo se pague cosa alguna al dueño Jurisdicional ni otra persona y responden.

23ª Qué Propios tiene el Común, y a qué asciende su producto al año, ***de que se deberá pedir justificazión.***

Al Capítulo veinte y tres dixeron que los vecinos de dicha felegresía no gozan propios algunos ni los tiene el Común y responde.

24ª Si el Común disfruta algún Arbitrio, Sisa, u otra cosa, de que se deverá pedir concesión, quedándose con Copia que acompañe estas ***Diligencias: qué cantidad produce cada uno al año: a qué fin se con****cedió, sobre qué especies, para conocer si es temporal, o perpetuo, y si su producto cubre, o excede, de su aplicación.*

MAQUETA BARCIA DE MERA 160p.indd 41 22/4/21 21:58

Al Capítulo veinte y quatro dixeron que el común de dicha feligresía no disfruta arvitrio, sisa, ni otra cosa que les provenga cantidad temporal ni perpetua, y responden.

25ª Qué gastos debe satisfacer el Común, como Salario de Justicia, y Regidores, Fiestas de Corpus, u otras: Empedrado, Fuentes, Sirvientes, etc., de que se deverá pedir relación authéntica.

Al Capítulo veinte y cinco dijeron que el común de dicha feligresía no tiene gastos algunos en la paga de salarios a la Justicia, empedrados, diputados, fiestas, ni otra cosa y responden.

26ª Qué cargas de Justicia tiene el Común, como Censos que responda, u otros, su importe, por qué motivo, y a quién, de que se deverá pedir puntual noticia.

Al Capítulo veinte y seis de dicho Ynterrogatorio dixeron que el comun de dicha feligresía no tiene gastos de Justicia ni Censos que satisfacer a persona alguna por ningun notario y responden.

Portalón monumental en Redondo construído en 1784

MAQUETA BARCIA DE MERA 160p.indd 42 22/4/21 21:58

27ª Si está cargado de Servicio Ordinario, y Extraordinario, u otros, de que igualmente se debe pedir yndividual razón.

Al Capítulo veinte y siete dixeron que el comun de dicha feligresía paga y contribuie anualmente a su Magestad por servicio ordinario y extrahordinario mil quinientos treze Reales y diez e seis maravedís de vellón, los mismos en que se halla encavezada a porsi, y contribuie en los Respectivos terzios incorporadamente con las mas del Partido de Cobelo y responden.

28ª Si hay algún Empleo, Alcavalas, u otras Rentas enagenadas: a quién: si fue por Servicio Pecuniario, u otro motivo: de quánto fue: y lo que produzce cada uno al año, de que se deberán pedir los Títulos y quedarse con Copia.

Al Capítulo veinte y ocho de dicho Ynterrogatorio dixeron que en dicha feligresía no ay empleo enagenado, alcabalas, ni otras rentas devidas a su M. ni otra persona alguna y responden.

29ª Quántas Tabernas, Mesones, Tiendas, Panaderías, Carnicerías, Puentes, Barcas sobre Ríos, Mercados, Ferias, etc. Hay en la Población y Término: a quién pertenecen, y qué utilidad se regula puede dar cada un año.

Al Capítulo veinte y nuebe de dicho Ynterrogatorio dixeron que en dicha feligresía ai tres tavernas las quales se hallan comprehendidas en el cavezado de rentas generales y Provinciales de dicho Partido, y por lo mismo al común no le rentúan utilidad algunha, y no ai en ella mesones, Carnicerías, Panaderías ni los mas que dicen.

30ª Si hay Hospitales, de qué calidad, qué Renta tienen, y de qué se mantienen.

Al Capítulo treinta dixeron que en el referido término no ay ospital alguno y responden.

***31ª Si hay algún Cambista, Mercader de por mayor, o quien beneficie** su caudal por mano de Corredor, u otra persona, con lucro, e interés; y qué utilidad se considera le puede resultar a cada uno de ellos al año.*

MAQUETA BARCIA DE MERA 160p.indd 43 22/4/21 21:58

Al Capítulo treinta y uno de dicho Ynterrogatorio dixeron que en dicha feligresía no ai cambista, mercader ni otro alguno de los que dicho Capítulo contiene ni menos de ella les resulte utilidad alguna y responden.

Escudo da Casa do Souto

32ª Si en el pueblo hay algún Tendero de Paños, Ropas de Oro, Plata, y Seda, Lienzos, Especería, u otras Mercadurías, Médicos, Cirujanos, Boticarios, Escrivanos, Arrieros, etc., y qué ganancia se regula puede tener cada uno al año.

Al Capítulo treinta y dos dixeron que en dicha feligresía ay un Abogado de oficio que lo es Don Anselmo Vello â quien por lo referido le consideran gana y le reditua de utilidad al año quinentos y Cinquenta Reales vellón = ai también dos Cirujanos de oficio que lo son Francisco Paramés y Gregorio Gill de Castro y ulloa y cada uno de ellos le consideran de utilidad al año por dicho oficio quatrocentos reales vellón: ai también cinco arrieros además de ser labradores y lo son Miguel estévez viudo, Benito fernández soltero, Martín estévez, Balthasar Domínguez y Domingo fernández Lenzos, a quién a cada uno de ellos consideran de industria utilidad al año ducientos

MAQUETA BARCIA DE MERA 160p.indd 44 22/4/21 21:58

reales vellón y responden. Y que a Joseph Riveiro por el ejercicio de regidor o mayordomo Pedanio de dicha feligresía le consideran de utilidad al año treinta Reales.

33ª Qué ocupaciones de Artes mecánicos hay en el Pueblo, con distinción, como Albañiles, Canteros, Albéytares[39]*, Herreros, Sogueros, Zapateros, Sastres, Perayres*[40]*, Tejedores, Sombrereros, Manguiteros*[41]*, y* **Guanteros, etc., explicando en cada Oficio de los que huviere el número que haya de Maestros, Oficiales, y Aprendices; y qué utilidad le puede resultar, trabajando meramente de su oficio, al día a cada uno.**

Al Capítulo treinta y tres de dicho Ynterrogatorio dixeron que en dicha feligresía ay once sastres de oficio, que lo son Pedro Domínguez, Juán Álvarez, Joseph González, Francisco Lorenzo, Bernardo Sánchez, Benito Bernardo Piñeiro, Domingo Casal, Martín Vello, Salvador fernández, y acada uno de ellos le consideran de formal, por día dos reales vellón. Ai asimismo quatro carpinteros de oficio que lo son Ignacio Bello, Andrés do Souto, Jazinto do Souto, y Jacinto dego Francisco do Souto, y a cada uno dellos le consideran de Jornal por día tres reales vellón. Ay también tres canteros de oficio Manuel Solla, Juán de Amoedo y Antonio López, y a cada uno dellos le consideran de formal por día tres reales vellón: ay también dos herreros de oficio[42] *que lo son Francisco González y Bernardo Núñez soltero, y a cada uno le consideran de Jornal por día quatro Reales vellón = ai así mismo un zapatero llamado Marcos Rocha, a quién también consideran de Jornal por día, quatro Reales vellón, y sin que en dicha feligresía aya otros algunos maestros de los que han referido ni menos oficiales ni menos aprendices de otro qualquier arte, y responden.*

34ª Si hay entre los Artistas alguno que, teniendo caudal, haga pre- **vención de Materiales correspondientes a su propio Oficio, o a otros,** *para vender a los demás, o hiciere algún otro Comercio, o entrase en Arrendamientos; explicar quiénes, y la utilidad que consideren le pue-*

39 Os albeytares ou albéitares era o nome que recibían as persoas que exercían a veterinaria.
40 Os perayres, pelaires ou paraires eran os que traballaban a la para poder ser tecida.
41 En galego este oficio recibe o nome de peleteiro, a persoa que traballa ou comercia con peles.
42 En "Tal era vivir" (2004:55), un libro de X. Vázquez Pintor dedicado a distintos oficios tradicionais, entre eles a cestería dos bugardeiros de Mondariz, Campelo e Ceferino, os cesteiros entrevistados, afirman que a ferramenta que utilizan foi feita polo ferreiro de Barcia de Mera "que era moi bo".

MAQUETA BARCIA DE MERA 160p.indd 45 22/4/21 21:58

de quedar al año a cada uno de los que huviese.

Al Capítulo treinta y quatro dixeron que en la citada feligresía no ay persona alguna de los referidos Artes que se prevenga de material para maior para vender a los de su propio oficio ni Arrendamentos de que les provenga utilidad ni Yndustria y responden.

35ª Qué número de Jornaleros havrá en el Pueblo, y a cómo se paga el jornal diario a cada uno.

Al Capítulo treinta y cinco dixeron que en dicha feligresía no ay jornalero alguno, y quando sucede trabajarse al jornal, se paga a dos reales por día y responden.

36ª Quántos Pobres de solemnidad havrá en la Población.

Al Capítulo treinta y seis de dicho Ynterrogatorio dixeron que en dicha feligresía ay sesenta Pobres de solemnidad los que no se incluien en el número de vecinos que dejan declarado y responden.

37ª Si hay algunos Individuos que tengan Embarcaciones, que naveguen en la Mar, o Ríos, su porte, o para pescar: quántas, a quién pertenecen, y qué utilidad se considera da cada una a su Dueño al año.

Al Capítulo treinta y seis de dicho Ynterrogatorio dixeron que en la citada feligresía no ay marinero ni otra persona alguna que se ejercite en tráfico de marina, ni de ellos le resulte utilidad alguna y responden.

38ª Quántos Clérigos hay en el Pueblo.

Al Capítulo treinta y ocho dixeron que en dicha feligresía ai siete eclesiásticos, incluso el Cura Párroco de ella y responden.

39ª Si hay algunos Conventos, de qué Religiones, y sexo, y qué número de cada uno.

Al Capítulo treinta y nuebe dixeron que en dicha feligresía no ai combentos de religiones de uno u otro sexo y responden.

MAQUETA BARCIA DE MERA 160p.indd 46 22/4/21 21:59

40ª Si el Rey tiene en el Término o Pueblo alguna Finca o renta que no corresponda a las Generales ni a las Provinciales que deven extinguirse, cuáles son, cómo se administran y cuánto producen.

Al Capítulo quarenta de dicho Ynterrogatorio dixeron que su Magestad no tiene en el término de dicha felegresía finca, ni renta alguna que deje de corresponder a las Generales y Provinciales y responden.
Y en todo que me han declarado nuevamente dixeron que por ser la verdad en ello se afirmaran y se ratificaran vajo el Juramento echo y que de nuebo prestan siendo necesario lo qual han efectuado bien y fielmente sin fraude ni comisión alguna, fírmolo el señor subdelegado con la Justicia y Peritos que resultan de los autos, y por el que no save lo hizo a su ruego untestigo, estando en dicha feligresía de Lougares y casa de audiencia referida al día mes y año que precede de quyo es ermano doi fee = Benito Antonio Barros = Joseph Rivero = Benito de Vales = Marcos da Riveira = Rosendo da Bouza = Benito González = Manuel de Guillán = como testigo y arruego Juán Francisco de Mera = ante mi Jacobo Matheo Sajamonde =.

En la feligresía de san Pedro Phelix de Lougares, a ocho días del mes de Maio año de mil setecienteos cinquenta y tres, el señor don Bernardino Antonio de Barros Subdelegado de la real única contribución por ante mi escrivano, dijo que respecto a día de oy con motivo de las respuestas generales se hallan en esta casa de audiencia la Justicia y Peritos de la feligresía de san Martín de Barcia de mera para dar cumpimiento a la orden de la Real Junta mándaseles haga aparecer declaren abiertamente el uso y estilo común que ai en dicha feligresía sobre los arrendamientos de tierras de eclesiástica a favor de los colonos legos y la utilidad que a estos pueda resultar de lo referido, como generalmente se los trabajan al tercio, quarto, o quién de dichos frutos cuia declaración hagan con la mas posible claridad a fin de contar por esta regla los perjuicios considerables que puedan resultar contra la real contribución y la causa común para lo qual proveio el presente que firmo de que doy fe = Bernando Antonio Barros = Por mandado de el señor Subdelegado Jacobo Matheo Sajamonde.

Declararonsela Justicia y Peritos.

En la feligresía de Lougares y casa de audiencia señalada al día, mes y año que precede, el señor subdelegado hizo a saver en lo sucesivo notifique el auto que precede a Joseph Riveira Regidor Juez pedaneo de la feligresía

MAQUETA BARCIA DE MERA 160p.indd 47 22/4/21 21:59

de san Martín de Barcia de Mera. Pablo da Riveira, Benito de Vales, Rosendo da Bouza y Benito González, Peritos de el Público por el nombrados de esta vecindad, Francisco de ferreiros vecino de San Pedro de Dimo y Manuel Guillán de la de santa Comba de Louro, Peritos electos por parte de S.M. para que hagan declaración que se les manda con la Claridad correspondiente quienes en su obedecimiento que baxo de Juramento que han echo segun se requiere de que doi fe, dixeron que el estilo, y uso común en dicha feligresía es que los eclesiásticos vecinos y forasteros que tienen bienes dentro de su término los trabaxan y cultiban por si y personas de su orden, y caso suceda no poderlos trabaxar, y por este motivo los den en Arrendamiento a colonos legos no contemplan â estos por lo referido utilidad alguna en consideración a que dichos Arriendos no tienen permanencia, y caso que un año abundante se interese dicho colono en algún ferrado de fruto, en otro que no sea de igual temperamento, suele perder mas de lo que interesa ademas de poner de su parte el grangeo y cultibo de la hacienda, los estiercoles y semillas correspondientes y obligado siempre satisfacer al Dueño propietario aquel respectivo en que precede dicho Contrato de Arriendo, por cuio motivo a dichos colonos de arriendo no consideran utilidad alguna, y la contemplan refundida en los mismos Dueños, propietarios. Así lo declararon y por ser verdad en ello se ratificaron baxo dicho Juramento, fimo el que dijo con dicho señor subdelegado de que yo escribano doi fee = Bernardo Antonio Barros = Joseph Riveiro = Benito de Bales = Marcos da Riveira = Rosendo da Bouza = Benito González = Manuel de Guillán = Ante mi Jacobo Matheo Sajamonde =

Da Idade Moderna procede tamén o único escudo nobiliario civil existente nunha casa tradicional. Referímonos ao brasón da Casa do Souto que, popularmente, pasa por ter sido a Casa da Inquisición, algo que confirma a presenza do escudo do Santo Oficio nunha das fachadas dunha construción adxectiva do conxunto. Sorprendentemente o brasón non está orientado ao rueiro nin ocupa un lugar preeminente da vivenda principal, senón que se localiza sobre unha fachada secundaria que mira ao eido da casa. Xa que logo, sería lóxico pensar que aquí vivise o comisario do Santo Oficio Alberto Bello, o mesmo que promoveu a construción da capela de San Xoán do Mosteiro.

O escudo inquisitorial está protagonizado por unha cruz latina central (símbolo da morte de Cristo e da redención da Humanidade) flanqueada por unha espada (símbolo do castigo) e unha póla de oliveira (símbolo da misericordia). Ambos os tres emblemas teñen como base un corazón no que se gravaron as iniciais IHS, monograma do nome de Xesús.

MAQUETA BARCIA DE MERA 160p.indd 48 22/4/21 21:59

Escudo da Inquisición na Casa do Souto

A maiores Crespo Pozo (1982:164) sitúa en Barcia de Mera a sospeita –nunca confirmada– de que o apelido Barcia ten a súa raíz na nosa parroquia: "Por unas informaciones de limpieza, del archivo de la catedral de Santiago, conocemos algunos de los del pº de la Cañiza, en el Valle de las Achas, que se extendieron por el mº de Beade (pº de Ribadavia) y de los cuales sospecho que debían su apellido a la localidad de Barcia de Mera (…)".

A sección de "Teanes" do Archivo Ducal de Medinacelli á que tivo acceso a CCMM de Barcia de Mera, contén unha Real Provisión de la Audiencia de Galicia prohibindo a feira de "San Martin de Barciademera". Corría o ano 1.751. A prohibición debeu surtir efecto, cando menos durante algún tempo, porque esta feira seguía sen celebrarse –como acabamos de ver– en 1753, a dicir dos peritos que informaron sobre Barcia de Mera para o Catastro de la Ensenada[43].

43 Ver resposta á pregunta número 29.

MAQUETA BARCIA DE MERA 160p.indd 49 22/4/21 21:59

2.4 A Contemporaneidade

Segundo un documento datado o 30 de xuño de 1810[44] a veciñanza de Barcia de Mera representada por Manuel Álvarez, Josef Sánchez e Miguel Cortiñas solicitou ante El Rey a concesión dunha feira mensual, mercado semanal e carnicería pública para paliar "la poca producción que les aqueja". Seis meses máis tarde, en decembro dese mesmo ano, Fernando VII accedeu á petición.

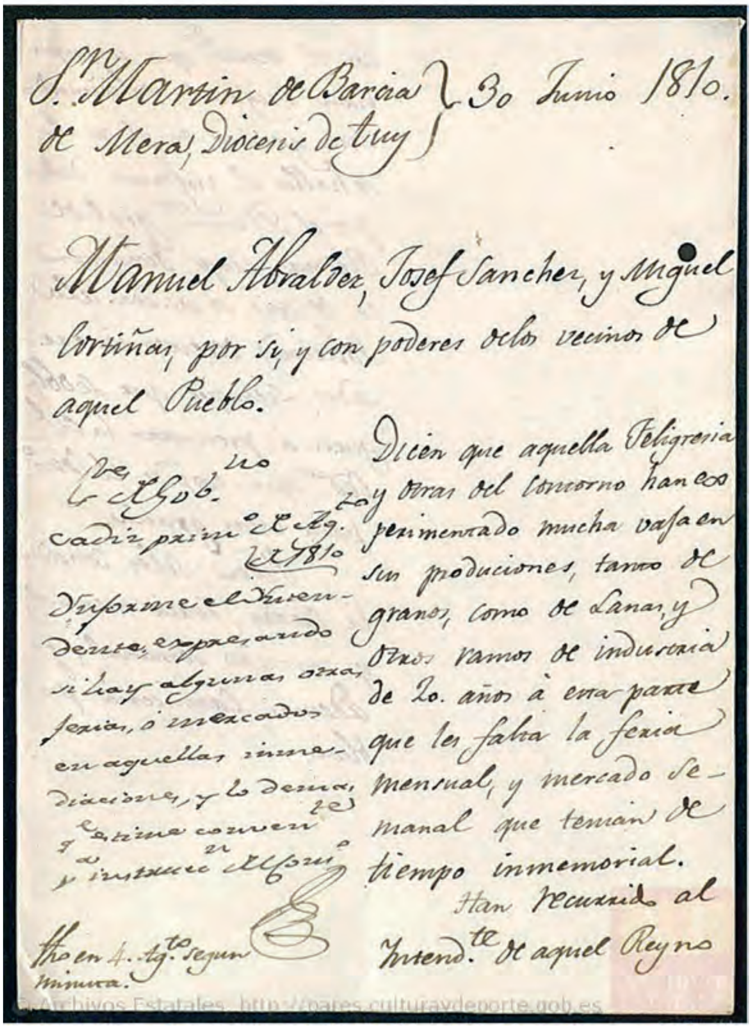
S.n Martin de Barcia de Mera, Diocesis de tuy } 30 Junio 1810.

Manuel Abralder, Josef Sanchez, y Miguel Cortiñas, por si, y con poderes delos vecinos de aquel Pueblo.

De Cadiz prim.o de Ag.to de 1810

Informe el Intendente, expresando si hay algunas otras ferias, ó mercados en aquellas inmediaciones, y lo demas que estime conven.te e instruc.n el Asun.to

Dicen que aquella Feligresia y otras del contorno han esperimentado mucha baja en sus produciones, tanto de granos, como de Lanas, y otros ramos de industria de 20. años à esta parte que les falta la feria mensual, y mercado semanal que tenian de tiempo inmemorial. Han recurrido al Intend.te de aquel Reyno

Fho en 4. Ag.to segun minuta.

© Archivos Estatales http://pares.culturaydeporte.gob.es

Primeira páxina do documento de solicitude asinado pola veciñanza en 1810

44 A. H. N – Consejo y Tribunal Supremo de España e Indias (Consejo Reunido) – Signatura: CONSEJOS, 12005, EXP 42

MAQUETA BARCIA DE MERA 160p.indd 50 22/4/21 21:59

Fariña Jamardo (1993:456-457) dá conta que o 22 de outubro de 1835 "veciños das parroquias de Barciademera, Piñeiro e Casteláns, acompañando do poder correspondente, solicitan do Gobernador, se lles conceda un axuntamento propio coa capital en Barciademera". A celebración dunha feira mensual e dun mercado semanal no San Amaro completaban os argumentos en favor da creación deste novo concello que, segundo o autor que seguimos (1987:93), "tería un alcalde, un tenente e tres rexidores a máis dun procurador do común, suliñan que son máis de 430 veciños contribuíntes, e de continuar xunguidos a Covelo terían moitos perxuicios pola moita distancia e os malos camiños, sendo a distancia de máis dunha legoa, os montes e ríos a atravesar «bastante sospechosos» por «caminos mui subidos y costañosos»".

A petición non sairá adiante xa que o mesmo autor (1993:457) informa que o Concello de Covelo constituiuse finalmente no ano 1836 agrupando, en orixe, seis parroquias. Na actualidade confórmana catorce: Barcia de Mera, Campo, Casteláns, Covelo, Fofe, Godóns, A Graña, A Lamosa, Maceira, Paraños, O Piñeiro, Prado, Prado da Canda e Santiago de Covelo. O concello de Covelo pertence á comarca da Paradanta e á diocese de Tui-Vigo e os núcleos que contan con máis poboación son O San Amaro (Barcia de Mera) seguido de Lamela, a capitalidade municipal (Santiago de Covelo).

A Barcia de Mera, con 246 veciños e 738 almas, corresponderíalle escoller dous electores, os mesmos que elixía Paraños (141 veciños e 423 almas) e Maceira (204 veciños e 612 almas). O resto das freguesías, cunha poboación sensiblemente inferior, elixían un único elector. O número total de almas do concello ascendía a 4.350 (1.450 deles, cabezas de familia ou veciños) e o total de electores elixidos era de 15.

O Diccionario de Pascual Madoz (1846:13) describe a nosa parroquia a mediados do s. XIX da maneira que segue:

> *"BARCIA DE MERA (SAN MARTIN):*
> *Felig. En la provincia de Pontevedra (5 1/2 leg.), diócesis de Tuy (5 1/2), partido judicial de Cañiza (2 1/4), y ayuntamiento de Cobelo (3/4): SIT. á la der. del r. Tea: CLIMA templado y con ventilación por N. y S.: comprende los barrios de Alen, Ceo, Mera, Oleiros, Redondo, San Mauro y Villanueva* (sic)*, que reunen 210 CASAS y entre ellas se encuentran 14 fuentes de buenas aguas; hay escuela costeada por el párroco, y concurren 30 niños. La iglesia parroquial (San Martín) es única, y su curato de entrada y patronato real y ordinario; en el sitio denominado el Mosteiro, se encuentra la ermita de la Asunción de Ntra. Sr. El término en la estensión de 1 leg. de N. á S . y 1/2 de E. á O., confina por N. con Sta. María de las Estacas, por E.*

MAQUETA BARCIA DE MERA 160p.indd 51 22/4/21 21:59

, San Juan del Piñeiro, S . , San Esteban de Castelanes y al O. San Mamed de Sabajanes; le cruzan 2 riach. por E. y O. denominados Alén y Portafurado; ambos procedentes del monte Suído, y corren á unirse al Tea que lo circunda por el S. ; sobre este r. se encuentra el puente de Barcia de Mera, y en cada uno de aquellos hay 2 que proporcionan el tránsito. El TERRENO es de buena calidad, si bien escaso de arbolado, y sus montes el Alén y Suido se hallan cubiertos de esquilmo: CAMINOS los que se dirijen á las feligresias inmediatas como los de pueblo á pueblo, están muy abandonados: el CORREO se recibe por los interesados en las estafetas de Cañiza y Puenteáreas; PROD.: maíz, centeno, vino, algún trigo, lino y todo género de frutas de las mejores del país; cría ganado vacuno, lanar y de cerda; hay caza de perdices, conejos, y liebres; se pescan truchas, peces y anguilas; IND. La agrícola, tiene 10 molinos harineros y algunos telares: COMERCIO la venta del sobrante de las cosechas, con especialidad el maíz; POBL. 234 vec. , 936 almas. CONTR.: con su ayuntamiento (V.)"

Efectivamente, en 1846, Pascual Madoz (1846:13) informa que "tiene Barciademera mercado todos los Miércoles del año y feria el día 5 de cada mes". O que evidencia que o mercado concedido en 1810 seguía celebrándose.

Seis anos máis tarde Ávila y la Cueva (1852:398) escribe en relación a Barcia de Mera:

"A mediados del siglo 13 ya era conocida esta parroquia con el nombre de Barciademera. Venera por patrono tutelar a San Martín, Obispo de Turón en Francia, cuya fiesta le hacen en su día propio, 11 de noviembre. Su población la es de 260 vecinos que corresponden por lo contencioso a la justicia de la Cañiza, y por lo político y gobernativo á la de Cobelo. Valen sus diezmos 33.500 reales, que insolidum lleva el párroco: el que tiene casa rectoral de las mejores del obispado, cuya hizo desde los cimientos cerca de mediados del siglo 18, el doctor D. Alberto Barreyro y Bello, Abad de la misma. También desfruta de iglesario, que está regulado su produto anual libre de cultivo en 398 reales. La fábrica de la iglesia no percive renta ni posee cosa alguna. Paga á la Dignidad episcopal de Tuy 65 sueldos leoneses, 1 libra de cera, 90 maravedís viejos. Este beneficio es de presentación Real y Ordinaria en la actualidad: pero en la Sta visita que le hizo en su iglesia en 5 de octubre de 1566, se dice que entonces era de patronato y provisión del Monasterio de Melón. Tiene Barciademera mercado todos los Miércoles del año y feria el día 5 de cada mes. Se cree hubo aquí antiguamente un Monasterio religioso en el sitio donde existe una devota capilla

con la advocación de Nuestra Señora del Mosteyro. Dista de la ciudad de Tuy 6 leguas."

Tres décadas máis tarde, en 1882, a poboación de Barcia de Mera medrara de forma notable, pasando de 936 veciños a 1.180, segundo unha acta que se conserva no Arquivo da Universidade de Santiago de Compostela[45]. Ao igual que a de Casteláns, unha boa parte dela estaba afiliada ao Sindicato Agrícola da parroquia[46], unha asociación profesional que estaba no ámbito de influencia da Federación Agraria de Ponteareas, que editaba o afamado periódico agrarista El Tea.

O aumento da poboación, os avances tecnolóxicos e o emprendemento dos actores locais explican noticias como a que publicou La Voz de Galicia o 23 de agosto de 1933, onde se informa que "Don José María Estévez García, vecino de Barcia de Mera, ha presentado en esta Jefatura una instancia acompañada del correspondiente proyecto, solicitando autorización para ampliación de un ramal de transporte de energía eléctrica para la electrificación de aquella parroquia".

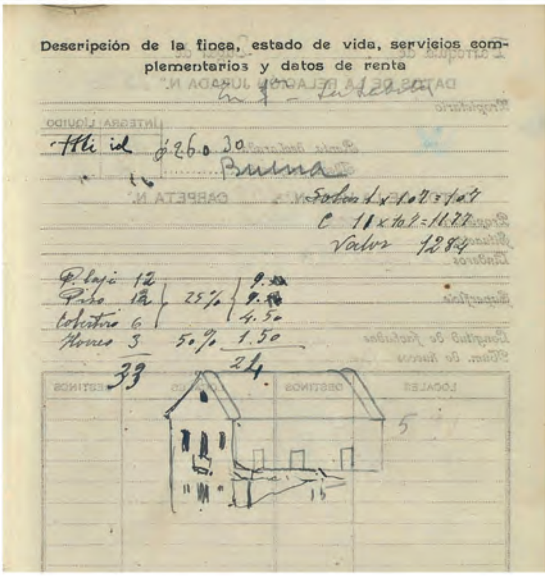
Descripción de la finca, estado de vida, servicios complementarios y datos de renta

O Caderno de Campo de Barcia de Mera, creado en 1919, é unha das fontes para o estudo da aquitectura tradicional da parroquia. Fonte: Arquivo Histórico Provincial de Pontevedra.

Para comprender a importancia deste dato cómpre ter en conta que o expediente de electrificación da parroquia de Casteláns[47] data de 1958-1962, o de Godóns[48] de 1965-

45 Signatura: Visita de escuelas. F.U. Enseñanza Primaria. Caja 134, Porción 4a, P.27 – Barcia de Mera
46 Faro de Vigo 15.11.1933
47 Núcleos de Vilanova, Pereiras, Useriza, Coto, Costa, Ceo, Pio, Val e Casteláns.
48 Núcleos de Godóns, Vilar, Costa, Cardezana, Sutibal, Cernadela e Sandún.

MAQUETA BARCIA DE MERA 160p.indd 53 22/4/21 21:59

1958, ou o de Santa Mariña de Covelo[49] de 1958-1961. O lugar dos Oleiros (Barcia de Mera) foi o único que quedou relegado daquela pioneira electrificación de principios da década de 1930, xa que as obras para levala a cabo desenvolvéronse entre 1958 e 1966. Esta circunstancia explícase, sen dúbida, polo carácter excéntrico deste núcleo de poboación respecto do centro da parroquia.

Uns anos antes, en 1929, Estévez García tamén puxera en marcha unha pequena empresa destinada ao transporte de viaxeiros a festas e feiras. A fundación da empresa de autobuses como tal debeu ter lugar despois de 1933[50], data na que o Faro de Vigo dá noticia da ausencia deste servizo en Barcia de Mera: "Se hace notar en este pueblo la falta de una línea de viajeros, y para el servicio de correo; a pesar del movimiento diario que aquí existe, aún no ha habido nadie que se acordase de este seguro negocio". Anos máis tarde, en 1947, José María Estévez aparece no mesmo xornal como beneficiario de cinco cubertas e cámaras "Nacional Pirelli" para o vehículo PO-3538 despois de cursar a oportuna solicitude ante a Dirección del Gobierno para la Ordenación del Transporte (D.G.O.T). A ausencia de materias primas no mercado, como o caucho, a disposición da España franquista explica a intervención do Estado.

Para coñecer a arquitectura tradicional de Barcia de Mera resulta útil consultar o Caderno de Campo que creou a Oficina do Catastro do goberno do Estado ao longo da primeira metade do século XX. En Barcia de Mera este documento foi elaborado durante o ano 1919 por arquitectos e aparelladores pero, a diferenza do que acontece noutras parroquias de Galicia, onde as edificacións tradicionais foron debuxadas con detalle e esmero, o caderno da nosa parroquia non destaca, en xeral, pola calidade das súas ilustracións.

En 1936 Gerardo Ávarez Limeses describe a nosa parroquia como segue:

> *"Barcia de Mera (San Martín).- Limite: al N con la de Piñeiro; al S. Con la de Castelanes; al E. Con la de Maceira, y al O. con la de Sabajanes.*
>
> *Dista 44 kilómetros de Pontevedra y 14 de La Cañiza y tiene las siguientes entidades: Alén, con 180 habitantes; Carballeira, 57; Carradás, 50; Mera, 183; Oleiros, 79; Pazo, 63; Peneda, 59; Redondo, 149; San Mauro, 344; Seijidos, 38; Ucedo, 36, y Vilanova, 106, que hacen un total de 1,344 habitantes, para los cuales hay dos escuelas unitarias.*

49 Núcleos de Lourido e Pazos.
50 Faro de Vigo 19.09.1933

MAQUETA BARCIA DE MERA 160p.indd 54 22/4/21 21:59

Sus montes más importantes son: Mayo, Barreiro, Grallas, Suido y Costa. Cruzan esta parroquia dos riachuelos llamados Alén y Portafurado, que nacen en la falda del monte Suido y van a desaguar al río Tea.

El terreno es de buena calidad, siendo sus principales producciones: maíz, centeno y vino.

Por esta parroquia pasa la carretera que va desde la de Gargamala, en Mondáriz, hasta el lugar de Mangón, en la de Covelo. En sus inmediaciones acaba de construirse una capilla que se denomina de «Redondo», regalada al pueblo por un hijo suyo residente en Lisboa[51]*."*

Nese ano 1936 a nosa parroquia alcanza o cénit desde o punto de vista poboacional, con 1344 veciños e veciñas. A partir de entón, iníciase un suave descenso ata a década de 1970, momento que dará lugar ao abandono masivo do sector primario como motor da economía da parroquia e ocupación principal dos seus habitantes. A emigración a Portugal e cidades como Vigo están detrás deste cambio de tendencia brutal que provoca a redución da poboación nun 73%, porcentaxe estimada sobre a poboación censada actual.

Dez anos antes da publicación do traballo de Álvarez Limeses (op.cit), en 1926, La Voz de Galicia[52] cita a existencia da asociación "Hijos de Barcia de Mera" en Buenos Aires, o que pon en evidencia que a emigración da parroquia a América do Sur, neste caso á capital arxentina, durante o primeiro terzo do século XX debía ser considerable. Microtopónimos como A Casa da Brasileira (Caxil) evidencian que a emigración de parroquianos a Brasil tamén foi de certa importancia.

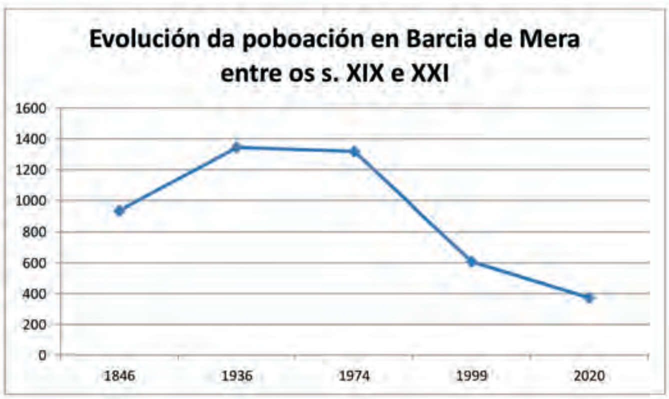

Fonte: Pascual Madoz (1846), Álvarez Limeses (1936), GEG (1974) IGE (1999), Concello de Covelo (2020)

51 Refírese a Agapito Serra. Chama a atención que o apuntamento de Álvarez Limeses omita a escola e só cite a capela de San Xosé, sobre todo tendo en conta que o autor era mestre de profesión.
52 Edición do 23 de abril de 1926.

MAQUETA BARCIA DE MERA 160p.indd 55 22/4/21 21:59

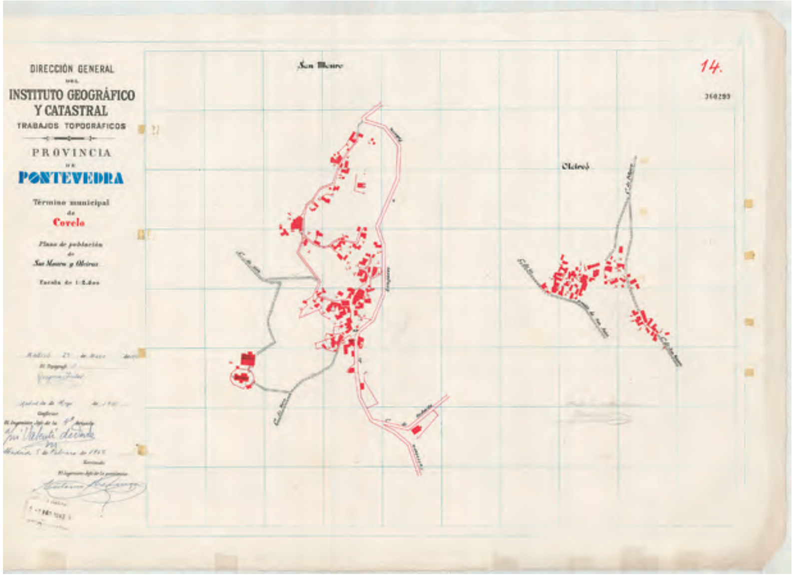

Cartografía do San Amaro e Os Oleiros realizada polo Instituto Geográfico y Catastral (IGC) en 1941

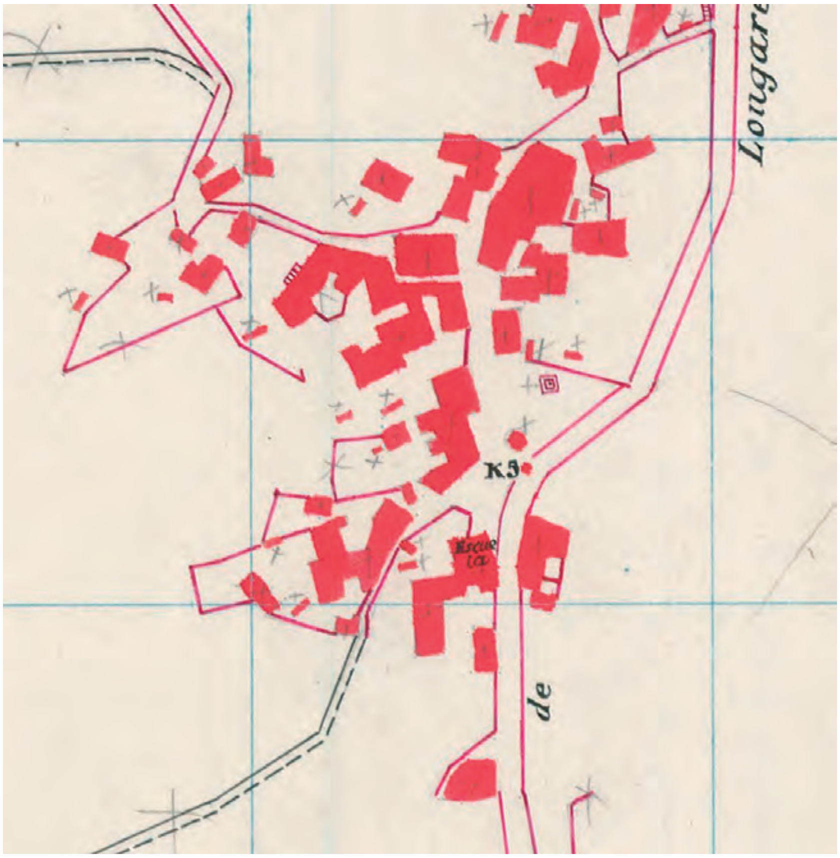

Detalle do núcleo do San Amaro. IGC. 1941

MAQUETA BARCIA DE MERA 160p.indd 56 22/4/21 21:59

Ortofoto de detalle do núcleo do San Amaro. Fonte: Voo Americano de 1956-57

O coñecido como "Voo Americano" de 1956-57 é a primeira ortofoto que cubriu a totalidade do Estado. Foi realizado polo goberno goberno dos EEUU en virtude dun acordo asinado entre Washington e o goberno de Franco en 1953. Esta fotografía aérea cenital, que foi utilizada polo dictador para elaborar unha revisión catastral do conxunto de España, é dun interese capital para a investigación (xeográfica, urbanística, arqueolóxica…) na medida en que nos ofrece unha panorámica xeral do territorio e do parcelario cos usos do solo vixentes hai agora 65 anos.

MAQUETA BARCIA DE MERA 160p.indd 57 22/4/21 21:59

3-O PATRIMONIO CULTURAL

Sobre a base dos datos toponímicos recollidos e xeorrefenciados, os principais elementos que conforman o patrimonio cultural de carácter material da parroquia son os que a continuación se relacionan:

DENOMINACIÓN	SITUACIÓN	PROTECCIÓN LEGAL	COORDENADAS
Igrexa de San Martiño[53]	*O San Amaro*	*Catalogada*[54]	*42.25971, -8.40263*
Casa Reitoral de Barcia de Mera	*O San Amaro*	*Catalogada*[55]	*42.26007, -8.40254*
Cruceiro do San Amaro	*O San Amaro*	*Sen protección legal*	*42.26065, -8.3994*
Lavadoiro da Tola	*O San Amaro*	*Sen protección legal*	*42.2616, -8.40082*
Fonte do Portarredondo	*O San Amaro*	*Sen protección legal*	*42.26186, -8.3985*
A Poza do Cura	*O San Amaro*	*Sen protección legal*	*42.25932, -8.40223*
Ponte de Portafurado	*Portafurado*	*Catalogada*[56]	*42.26407, -8.39817*
Fonte de Portafurado	*Portafurado*	*Sen protección legal*	*42.26524, -8.39923*
O Castro / O Coto do Garrido [57]	*Os Seixedos*	*Sen protección legal*	*42.27038, -8.40155*
Capela de San Xoán do Mosteiro	*San Xoán do Mosteiro*	*Catalogada* [58]	*42.28024, -8.40568*
Ponte de San Xoán do Mosteiro	*San Xoán do Mosteiro*	*Catalogada* [59]	*42.282, -8.40498*
Cruceiro de San Xoán do Mosteiro	*San Xoán do Mosteiro*	*Sen protección legal*	*42.2796, -8.40582*
A Fonte Santa	*San Xoán do Mosteiro*	*Sen protección legal*	*42.28305, -8.40326*
Cruceiro do San Amaro	*O San Amaro*	*Sen protección legal*	*42.26065, -8.3994*
Ponte da Alén e calzada lousada	*A Alén*	*Sen protección legal*	*42.26259, -8.40643*
Puza da Fontaíña	*A Alén*	*Sen protección legal*	*42.26368, -8.40783*
Puza do Rego da Auga	*A Alén*	*Sen protección legal*	*42.26438, -8.41123*
Ponte de Caraño	*A Peneda*	*Sen protección legal*	*42.27174, -8.39408*
Fonte de Caraño	*A Peneda*	*Sen protección legal*	*42.2718, -8.39438*
Muíños (4) de Portafurado	*Portafurado*	*Sen protección legal*	*42.26457, -8.39979*[60]
Peto de ánimas da Petanuda	*Carredás*	*Sen protección legal*	*42.26582, -8.3996*
Puza da Chan de Pino	*Carredás*	*Sen protección legal*	*42.26691, -8.39896*
Muíño do Caraño	*Carredás*	*Sen protección legal*	*42.2699, -8.39589*

53 Ata o ano 1740 foi a Capela de San Amaro. No ano 1837, sendo abade Juán M. Pérez, sufriu un engadido no muro Sur.

54 Catálogo do PXOM de Covelo aprobado definitivamente o 19.05.1999 (DOG do 30.06.1999)

55 Catálogo do PXOM de Covelo aprobado definitivamente o 19.05.1999 (DOG do 30.06.1999)

56 Catálogo do PXOM de Covelo aprobado definitivamente o 19.05.1999 (DOG do 30.06.1999)

57 Catálogo do PXOM de Covelo aprobado definitivamente o 19.05.1999 (DOG do 30.06.1999)

58 Ausente do Catálogo da DXPC da Consellería de Cultura.

59 Catálogo do PXOM de Covelo aprobado definitivamente o 19.05.1999 (DOG do 30.06.1999)

60 Estas coordenadas correspóndense coas do Muíño de Baixo. O Muíño do Porteiro está nas coordenadas 42.26466, -8.39979; o Muíño do Medio localízase nas coordenadas 42.2648, -8.39973; o Muíño de Arriba está nas coordenadas 42.26499, -8.39975.

MAQUETA BARCIA DE MERA 160p.indd 58 22/4/21 21:59

Muíño da Carabela	Carredás	Sen protección legal	42.26907, -8.39669
Muíño do Retortoiro	O San Amaro; río Caraño	Sen protección legal	42.25944, -8.39822
Muíño de Talaveira	O San Amaro; río da Alén	Sen protección legal	42.26007, -8.40788
Fonte do Outeiro	O Outeiro	Sen protección legal	42.25797, -8.39462
Fonte da Bodega	O Outeiro	Sen protección legal	42.25994, -8.39543
Fonte da Ponte Vella / do Campo	O Outeiro	Sen protección legal	42.26045, -8.39558
Capela de San Xosé	Redondo	Catalogada [61]	42.25621, -8.3913
Palco de Música de Redondo	Redondo	Sen protección legal	42.25594, -8.39132
Escola de Redondo	Redondo	Sen protección legal	42.25591, -8.39104
Fonte das Eiras	Redondo	Sen protección legal	42.25937, -8.39367
Fonte de Escarbón	Redondo	Sen protección legal	42.25869, -8.39241
O Cruceiro / A Pedra Furada	Redondo	Sen protección legal	42.25803, -8.39018
Fonte da de Rosa	Redondo	Sen protección legal	42.26009, -8.39162
A Mina do Coto	Redondo	Sen protección legal	42.2612, -8.39256
Fonte do Cotiño	Redondo	Sen protección legal	42.25689, -8.394
Fonte de Bidrio	Redondo	Sen protección legal	42.25552, -8.3938
Fonte e Puza por baixo da Cavada do Sr. Agapito	Redondo	Sen protección legal	42.25417, -8.39098
Fonte das Grallas	Redondo	Sen protección legal	42.25369, -8.39487
Os Pasos de Lourido	Redondo	Sen protección legal	42.25727, -8.38824
Muíño do Coxo	Redondo	Sen protección legal	42.25643, -8.38789
Portal monumental de 1784	Redondo	Sen protección legal	42.25876, -8.39193
A Mina do Coto	Redondo	Sen protección legal	42.2612, -8.39256
Fonte da Ponte Vella ou Fonte do Campo	Redondo	Sen protección legal	42.26045, -8.39558
Fonte da de Rosa	Redondo	Sen protección legal	42.26009, -8.39162
Muíño do Coxo	Redondo	Sen protección legal	42.25643, -8.38789
Muíño do Porto	A Corcoveira	Sen protección legal	42.267, -8.40641
Ponte de Vilanova ou Ponte de Mera de Abaixo	Vilanova; río Caraño	Sen protección legal	42.25087, -8.39697
Muíño de Xacinto	Mera de Abaixo	Sen protección legal	42.25205, -8.39735
Muíño da Ameixeira	Mera	Sen protección legal	42.25154, -8.40664
Pasos da Ameixeira	Mera	Sen protección legal	42.2527, -8.40657
Muíño da Cesteira	Mera de Abaixo	Sen protección legal	42.25081, -8.40561
Fonte de Mera / Fonte de Arriba	Mera	Sen protección legal	42.25347, -8.40139
Fonte de Abaixo	Mera	Sen protección legal	42.25326, -8.40167
Puza das Roleiras / do Eido do Capador	Mera	Sen protección legal	42.25307, -8.4018
Muíño de Arriba	Mera	Sen protección legal	42.25458, -8.3973
Muíño do Medio	Mera	Sen protección legal	42.25516, -8.39698
Pasos da Barcia	Mera	Sen protección legal	42.25609, -8.40576
Puza do Eido do Portugués	Mera	Sen protección legal	42.25497, -8.40298
Muíño do Carreto	Mera de Abaixo	Sen protección legal	42.24893, -8.3969
Fonte do Barreiro	A Alén	Sen protección legal	42.26734, -8.40895
Poza do Cachete	A Alén	Sen protección legal	42.26669, -8.40782

61 Catálogo do PXOM de Covelo aprobado definitivamente o 19.05.1999 (DOG do 30.06.1999)

MAQUETA BARCIA DE MERA 160p.indd 59 22/4/21 21:59

Poza da Pedreira	*A Alén*	*Sen protección legal*	*42.2662, -8.40827*
Muíño das Regadas	*A Alén*	*Sen protección legal*	*42.26468, -8.40596*
A Puza da Fonte	*Caxil*	*Sen protección legal*	*42.27138, -8.40639*
A Ponte Vella	*Caxil*	*Sen protección legal*	*42.26992, -8.40535*
Muíño do Pumariño	*Caxil*	*Sen protección legal*	*42.27219, -8.40478*
Muíños (2) da Moa	*Caxil*	*Sen protección legal*	*42.27491, -8.40584*
Muíño da Poza do Loureiro	*Caxil*	*Sen protección legal*	*42.26873, -8.40664*
Fonte da Rosiña[62]	*Caxil*	*Sen protección legal*	*42.27068, -8.40778*
Puza das Canles	*Caxil*	*Sen protección legal*	*42.26912, -8.40976*
Casa brasonada do Souto	*A Carballeira*	*Sen protección legal*	*42.26358, -8.40142*
Fonte de Tatín	*A Corcoveira*	*Sen protección legal*	*42.26696, -8.40273*
Puza de Tatín	*A Corcoveira*	*Sen protección legal*	*42.2668, -8.40301*
Lavadoiro dos Muíños da Tola	*O Coto*	*Sen protección legal*	*42.24982, -8.38899*
Muíño da Tola de Arriba	*O Coto*	*Sen protección legal*	*42.25036, -8.38916*
Muíño da Tola de Abaixo	*O Coto*	*Sen protección legal*	*42.2502, -8.38919*
A Puza da Fonte	*Os Oleiros*	*Sen protección legal*	*42.2788, -8.39734*
Mámoa da Chan de Aradelas[63]	*Os Oleiros*	*PBA da Xunta de Galicia*	*42.28868, -8.3925*
A Poza de Portarribón	*Os Oleiros*	*Sen protección legal*	*42.28843, -8.40163*
Muíños (3) dos Oleiros	*Os Oleiros*	*Sen protección legal*	*42.28317, -8.39641*
Almiñas do Souto	*Os Oleiros*	*Sen protección legal•*	*42.27979, -8.39695*
A Puza das Pedras	*Espiñeiro*	*Sen protección legal*	*42.26182, -8.40495*
Fonte de Espiñeiro	*Espiñeiro*	*Sen protección legal*	*42.26129, -8.40204*
A Choza de Barcia de Mera	*Monte comunal*	*Sen protección legal*	*42.31944, -8.37093*
O Sesteiro de Barcia de Mera	*Monte comunal*	*Sen protección legal*	*42.32075, -8.36831*
A Choza de Mera	*Monte comunal*	*Sen protección legal*	*42.3208, -8.36737*[64]
A Choza de Redondo	*Monte comunal*	*Sen protección legal*	*42.32094, -8.36736*[65]
A Choza de Vilanova	*Monte comunal*	*Sen protección legal*	*42.32108, -8.36738*[66]
A Choza de Penouzos	*Monte comunal*	*Sen protección legal*	*42.30311, -8.3911*
A Choza da Carballa do Nabal	*Monte comunal*	*Sen protección legal*	*42.31042, -8.38411*[67]

62 Esta fonte está agora dentro dun cuberto, pero antes estaba ao pé do camiño e a xente bebía dela.
63 Este xacemento arqueolóxico é o ben cultural máis antigo de todos os que, a día de hoxe, coñecemos na parroquia. A datación deste tipo de enterramentos colectivos sitúase entre o 4.500 e o 2.500 a.C
64 A vexetación impide visualizar con exactitude a súa localización, polo que as coordenadas son aproximadas.
65 A vexetación impide visualizar con exactitude a súa localización, polo que as coordenadas son aproximadas.
66 A vexetación impide visualizar con exactitude a súa localización, polo que as coordenadas son aproximadas.
67 A vexetación impide visualizar con exactitude a súa localización, polo que as coordenadas son aproximadas.

MAQUETA BARCIA DE MERA 160p.indd 60 22/4/21 21:59

Mención aparte merece un capítulo orixinal do patrimonio inmaterial da nosa freguesía: os maritos. Recuperados ao longo dos últimos anos pola asociación local Terra por Terra, os maritos eran unha celebración festiva que tiña lugar nas tardiñas dos domingos durante os meses de primavera e verán cando non había festas patronais na contorna de Barcia de Mera. O Marito da Petanuda[68], en Carredás e A Curva do Marito[69], en Mera de Abaixo, incluso acabaron formando parte da toponimia menor da parroquia.

A veciñanza conta que mentres que, durante as estacións frías (outono e inverno), os seráns ou festas populares de periodicidade semanal se celebraban en lugares pechados[70] (casas particulares, alpendres,cubertos), durante as cálidas (primavera e verán), trasladábanse a espazos abertos e convertíanse en maritos.

Descoñecemos a orixe do substantivo "marito", en apariencia "marido" (lat. maritus), "cónxuxe" en italiano, aínda que tamén podería ter a súa xénese no diminutivo do antropónimo Mario[71], quizais o nome persoal do seu promotor nun tempo pasado do que, na actualidade, xa non queda memoria.

No momento de abordar o estudo do patrimonio cultural de carácter material, baixo o noso punto de vista, os principais bens culturais de Barcia de Mera son os que seguen:

1.- A Igrexa de San Martiño e o Pazo Abacial.
2.- San Xoán do Mosteiro.
3.- Conxunto dos muíños e Ponte de Portafurado. Pontes históricas.
4.- A escola e a capela de San Xosé de Redondo.
5.- Conxunto etnográfico de Bidueiros.

3.1 A igrexa parroquial

O templo de San Martiño é un edificio de película, tanto no plano literal (arquitectónico) como no figurado. A principios da década de 1980 foi elixida polo director de cine Jaime de Armiñán para rodar unha escena da película "La hora bruja" (1985), protagonizada por Concha Velasco, Francisco Rabal, Victoria Abril; tamén por Asunción Balaguer e Sancho Gracia. A rodaxe, que tivo lugar en distintas localizacións da bisbarra (Mondariz, Mondariz Balneario, Ponteareas, Covelo, Fornelos de Montes, etc.), realizouse tamén no

68 Coord. 42.26494, -8.40024
69 Coord. 42.25287, -8.39792
70 Semella que o marito que celebraba no que foi o Garaxe da Quina, en Redondo, incluíase dentro desta categoría.
71 Marito é, por exemplo, o seudónimo artísitico do cantor Mario Perrotta (Arxentina, 1960).

MAQUETA BARCIA DE MERA 160p.indd 61 22/4/21 21:59

alto do campanario da igrexa de San Martiño, onde Victoria Abril e Paco Rabal fixeron de personaxes principais dunha escena namoradeira.

No Pazo Abacial da parroquia, convertido en en prisión para a ocasión, e nos camiños de San Xoán do Mosteiro rodáronse algunhas escenas da longametraxe "Paixón de María Soliña", a canguesa acusada en falso de bruxería en 1621. A cinta, que dirixiu Alfonso Castaño en 2012, ten a actriz Luma Gómez no papel principal.

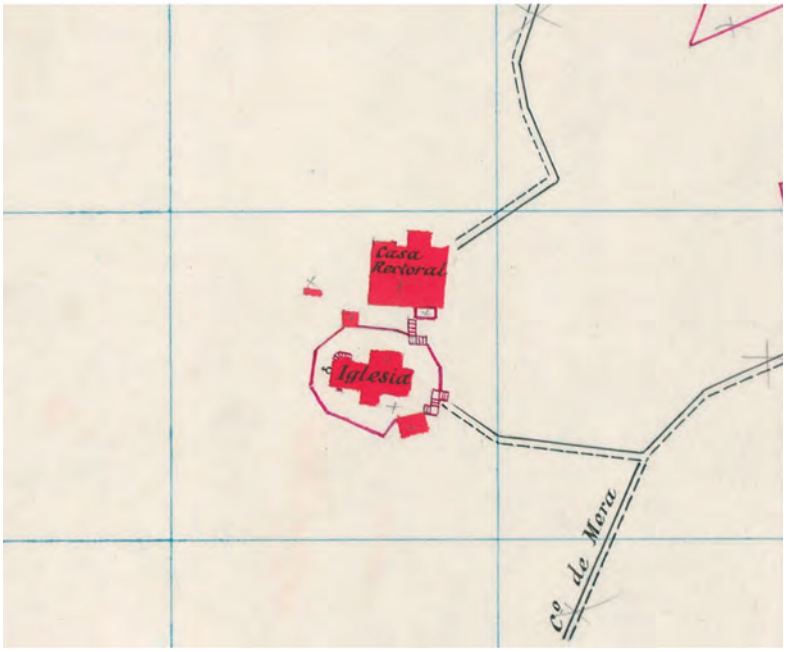

Detalle das plantas da igrexa e da casa reitoral debuxado en 1941 polo IGC

Polo seu extraordinario interese, transcribimos o informe técnico elaborado por Fontoira Surís e Núñez Pascual en 1989 referido á declaración como BIC[72] do conxunto monumental de San Martiño de Barcia de Mera:

> *"Integrado pola igrexa parroquial, de proporcións grandiosas, e o singular Pazo-Abacial, constitúe, ademais de caso único en Galicia, a mostra máis relevante do patrimonio arquitectónico rural galego, elevado durante os séculos XVII e XVIII, grazas á fe e faraónicos soños dun pobo, curto en*

72 A Comisión Territorial do Patrimonio Histórico-Artístico de Pontevedra acordou o 10.07.1990 trasladar á Dirección Xeral o expediente de incoación do expediente de declaración de BIC. Lamentablemente esta iniciativa, como tantas outras, caeu en saco roto e o expediente nunca se tramitou por completo, de aí que hoxe en día, incomprensiblemente, o conxunto formado pola igrexa de San Martiño e o Pazo Abacial sigan sen ser recoñecidos pola Xunta de Galicia como Bens de Interese Cultural.

MAQUETA BARCIA DE MERA 160p.indd 62 22/4/21 21:59

poboación e recursos, pero abnegado en sacrificios.
Perfectamente adaptado ao ambiente do lugar e á deliciosa contorna paisaxística que o enmarca, está situado sobre unha ladeira, con orientación ao mediodía, no concello de Covelo (Pontevedra), dependendo eclesiasticamente do Bispado de Tui-Vigo.

Vista aérea da igrexa de San Martiño

Traxectoria histórica

A variada documentación consultada, pertencente ao século XIV, confirma que os monxes bernardos de Santa María de Melón, á vez que exercían o Patronato e Provisión, «foron a un tempo señores feudais da parroquia e Couto de San Martiño de Barcia de Mera e, xa que logo, donos da Xurisdición Civil e Criminal, mero e mixto imperio que realizaban por medio dun Xuíz ou Meiriño do seu privativo nomeamento.»

Unha conxunción de importantes factores físicos como a abundancia de augas, solos fértiles, riqueza de pastos e bosques, máis outros socio-económicos, tales como a organización do rexime señorial e as transmisións hereditarias, favoreceron o rápido desenvolvemento do hábitat. Xa en pleno século XIII a «vila» viu como se levantaba, a carón da antiga ermida "do Mosteiro", baixo a advocación da Nosa Sra. da Asunción, un «çeleyro» (almacén grande), para que o mordomo dos cistercienses de Melón recolle-

MAQUETA BARCIA DE MERA 160p.indd 63 22/4/21 21:59

se despois das colleitas o «Quiñón» e outros tributos debidos aos monxes, en virtude de arrendos, exaccións e foros. Destacamos como detalles curiosos, a gratuidade do transporte a cargo dos pagadores e o condicionante de que mentres dito mordomo e acompañantes permanecían en Barcia de Mera, levando o control directo e administración das posesións naquela área xeográfica, era obriga dos veciños darlles «de comer e beber comunalmente».

Polas actas das Visitas Pastorais de 11 de xullo de 1528, 29 de setembro de 1557 e 5 de outubro de 1566, podemos intuír o lastimoso estado que presentaba o vello edificio da Igrexa Parroquial –humilde, escuro e pequeno– cun tellado cuberto de palla debido á carencia de tella «la cumbrera dejaba traslucir la luz y la lluvia», «el arco triunfal acusaba peligrosas grietas», «en la nave era urgente la colocación de nuevas vigas», «procedía el encintado de muros y caleado de paredes interiores», «había que poner bancos para que pudieran sentarse los niños cuando iban a los Oficios», etc.

Mediante escritura de 4 de maio de 1568, os monxes de Melón enaxenaron a favor do conde de Salvaterra, don García Sarmiento, parte do señorío e os vasalos de Barcia de Mera, a razón de sete mil maravedís cada un coas loitosas e outros títulos de vasalaxe, entre eles, o dereito a emigrar, previo pagamento dun censo (gabella emigrationis), reservándose os vendedores anualmente certa cantidade en metálico, «doiscentos corenta e seis ferrados e un cuarto de centeo, trescentos sesenta e un de millo, trinta e unha galiñas e dous cuartillos de manteiga», prestacións que terían que aboar os foreiros ao Meiriño, cada 11 e novembro, festa de San Martiño, patrono titular de Barcia de Mera. Tamén mantiñan no Couto a Xurisdición Civil e Criminal necesaria para a garda e conservación dos seus bens, así como facer apeos con foros por renovación e despoxos.

Este acto ía ter grande trascendencia para o futuro desenvolvemento económico comarcal, pois cando nas postrimerías do século XVI (1564-1599) as malas colleitas, a fame, a peste asolaron a rexión, dito Conde, que tiña servido moi eficazmente a Felipe II na conquista de Portugal (1580), non só favoreceu o forte movemento migratorio cara Lisboa e logo a Brasil, senón que, mercede á súa influencia persoal facilitou aos seus honrados paisanos a incorporación aos gremios establecidos nas novas residencias, adquirindo, de inmediato, a condición de cidadáns.

A partires de 1616 xurde en Barcia de Mera o fenómeno indiano, evidenciándose un crecente auxe na vida parroquial. E como expoñente dese progreso económico, nado da emigración trunfante, vemos consignados nos libros parroquiais, o fomento e prosperidade das Confrarías, as doazóns de ornamentos e obxectos litúrxicos, a inquietude pola mellora e conservación da igrexa, que tamén se fai extensiva ás ermidas de San Amaro,

MAQUETA BARCIA DE MERA 160p.indd 64 22/4/21 21:59

San Roque, Santo Tomé e á arcaica da Nosa Señora do Mosteiro. Tal actividade move aos veciños a explanar a meseta onde hoxe se asenta o templo, cerrar con muros o adro e poñerlle cancelas. Estes traballos finalizaron en 1642.

Na visita que leva a efecto (1672) o Prelado tudense, Don Bernardino León de la Rocha, mandou ao Abade, «entre otras buenas cosas», a actualización dos caudais, que se fagan os Libros de Contas e Petitorios, que «dore el viril y la toma y razón del que muera ab-intestato» para inverter o «quinto» da súa herdanza nas obras da Igrexa, pero como esta «no tiene Fábrica se reparta entre los feligreses los gastos, según el Haber de cada uno».

Tres anos máis tarde (1675), o bispo Fray Simón García Pedrejón, dispón o alargamento do corpo da Igrexa, pola parte da Epístola a conta dos veciños, «por no caber éstos a la Misa». Encárgase de facer os repartos e percibir o seu importe, o procurador xeral da freguesía Sebastián Fernández, que ante a demora na entrega de caudais, é preciso que o propio bispo o requira en 1677. Paralelo ao saneamento económico, prodúcese o estudo racional dos difíciles problemas que as obras de ampliación proxectadas plantean, tanto nos aspectos formais como estruturais.

Vista a inviabilidade e falta de coherencia da obra, óptase pola construción dunha nova Igrexa, máis ampla, fermosa e movida de formas, de acordo cos aires estilísticos do barroco santiagués.

A falta de Libro de Fábrica impídenos coñecer datos fundamentais para historiar o conxunto de Barcia de Mera. Desde tempo inmemorial (así queda rexistrado en 1625) os reparos da Igrexa é costume que os repartan entre si os fregueses, «el rico como rico y el pobre como pobre». A isto debemos engadir a ausencia de contratos, planos ou recibos. Unicamente os Libros de Confrarías nos permiten obter datos importantes, xa que os de Visitas ou Mandatos pola súa redacción extractada, respecto á execución das obras, resultan nulos para o coñecemento dos seus custes ou identificación do nome dos artífices que nelas deixaron impresas as pegadas dos seus xenios artísticos.

Da análise e valoración dos elementos arquitectónicos e o parco apoio documental, podemos deducir claramente que os traballos de reconstrución da nova Igrexa Parroquial, levados a bo ritmo, comezaron o ano 1.676, sendo Abade, Don Antonio Pérez Rivera, desenvolvéndose en dúas etapas sucesivas, perfectamante individualizadas e coa intervención de distintos obradoiros, a xulgar pola calidade de labra e estilo. A inicial, compartida polo referido Abade ata a súa morte e continuada, a partir de 1690 a 1733, polo Dr. Don Alberto Bello Barreyro, que exerceu o cargo de Abade durante 43 anos e medio.

MAQUETA BARCIA DE MERA 160p.indd 65 22/4/21 21:59

El foi o verdadeiro motor e principal contribuinte aos grandes gastos das obras. Nacera no lugar de Espiñeiro da parroquia de Barcia de Mera. Era home rico, ao punto que chegou a ostentar unha Comisaría do Santo Oficio da Inquisición do Reino de Galicia[73]. Finou o 14 de xullo de 1.733, tendo testado o 26 de xuño anterior, ante o escribán de número, Don Juan Estévez Gettino –Xurisdición das Achas–, declarando ter constituído fundación de vínculo, morgado e obra pía, ante Don Francisco de Castro, escribán da Xurisdición de Salvaterra.

No transcurso daquela primeira fase ergueuse a Igrexa en case a súa totalidade, a excepción das fermosas bóvedas de ricas claves e terceletes cubertas, sancristía, conclusa esta en 1740, durante a segunda etapa, polo sobriño do anterior Abade, igualmente chamado Alberto, pero cos apelidos invertidos: Barreyro y Bello, que deixou gravado o escudo das súas armas nas claves circulares situadas nos centros das bóvedas que rematan o corpo do cruceiro e a sancristía.

Armas de Alberto Barreyro y Bello gravadas na clave da sancristía

Nada se sabe do mestre de arquitectura, autor do conxunto monumental de Barcia de Mera. Indubidablemente é un compostelán de escola, pero non nos atrevemos a aventu-

73 Temos constancia de que un tal Pedro Tomedo, de 78 anos de idade e residente en Barcia de Mera, figura nunha "Relación de Familiares que al presente hay en el Reino de Galicia" vinculados coa Santa Inquisición datada no ano 1641. Este listado está conformado por un total de 218 nomes (A.H.N. Sec. Inq. Leg. 2900). Xa que logo, cómpre deducir que Alberto Bello non foi o primeiro representante da Santa Inquisición que houbo na nosa parroquia, aínda que si puido ser o primeiro comisario.

MAQUETA BARCIA DE MERA 160p.indd 66 22/4/21 21:59

rar un nome, porque neses momentos son varios os de probada calidade que brillan con luz propia na urbe santiaguesa, seguindo os ditados de Domingos de Andrade. O que si queda palmariamente demostrado é que nestas obras non teñen participación algunha os monxes de Melón, como reiteradamente se ten mantido.

Retablos

Cando aínda non finalizaran as obras de fábrica da igrexa parroquial de Barcia de Mera, as irmandades das Benditas Ánimas do Purgatorio e a da Nosa Señora do Rosario, impulsadas polo abade, Dr. D. Alberto Barreyro Bello, decidiron o 5 de xullo de 1739 contratar co Mestre de Arquitectura e Escultura Francisco Alonso de Castro, veciño do Porriño, a construción de dous retablos «por el precio de tres mil seiscientos seis reales de vellón. Y por la miseria de los tiempos y años calamitosos no poder los cofrades de dichas Cofradías costear tal cantidad acordaron que se saque de todas las tres cofradías –Santísimo Sacramento, Ánimas y Nuestra Señora– todo lo que se pueda, quedando en éllas lo que sea necesario para los menesteres y gastos ordinarios; y la que faltare se saque a fiado hasta que aiga efectos para poder pagar todo lo que así se sacare.»

A referida Hermandad de Ánimas, constituída en 1673, tiña desde 1676, con carácter provisorio, na «Capilla Nueva», unha tarima e sobre ela, unha táboa pintada alusiva ao Purgatorio, para promover a devoción dos fieis.

Era o mestre Alonso de Castro, firme valor dentro do panorama retablístico galego, onde deixou abundantes traballos. Tres anos antes tiña culminado o famoso «Altar de las Reliquias» na S.I. Catedral de Tui. Ocupa o Retablo de Ánimas toda a parede testeira do muro penal do brazo Norte da cruz. De estilo plenamente barroco, está realizado en madeira de castiñeiro e nel deixa constancia Alonso de Castro da súa madurez e alta calidade artística, tanto pola súa prolífica e depurada labor decorativa, a base de rocallas ou sartas de carnosas follas e flores, como na compositiva, sempre buscando a liña do movemento en planta e alzado. Elévase este altar sobre rico basamento e mesa minuciosamente decorada con labores de talla e pintura. Consta de predela, corpo único e amplo ático, presentándose dividido por tres rúas separadas mediante estípites exentas e ascendentes enriquecidas por variada decoración vexetal.

A rúa central, ocupada totalmente por unha cruz de anchos brazos, ten como fondo, pintado sobre táboa, a paisaxe urbana da Xerusalén Celeste, vista desde o Gólgota e iluminado con luz de tebras. Enmarcado na mencionada Cruz, figura tallada a estatua do Salvador, de tamaño natural e belísima execución, conxuga o efecto de dignidade coa doce felicidade do soño eterno. Aos pés do Crucificado, ocupando a parte central

MAQUETA BARCIA DE MERA 160p.indd 67 22/4/21 21:59

da predela, tallado en medio relevo, atopamos o tableiro representativo do Purgatorio na súa iconografía habitual: entre lapas crispantes, sen distinción de clases, as ánimas purifican os seus pecados antes de gozar da benaventuranza inmortal no Ceo. Nas rúas laterais van aloxadas en sendas fornelas de medio punto, apoiadas en elegantes ménsulas, as estatuas de San Xoán Apóstolo e a Virxe Dolorosa, vestida esta con rico manto negro, adornado con remendos bordados en ouro, sobre o que ostenta as sete espadas clavadas no corazón, realizadas en prata dourada. Leva delicado pano branco entre as súas mans e a cabeza tocada por diadema de prata, provista de raios alternantes, os máis longos rematados con estrelas de cinco puntas.

A Confraría da Nosa Señora do Rosario, cuxa existencia consta no ano 1621, aínda que as Constitucións foron aprobadas cincuenta anos máis tarde, alzou o retablo en honor da súa patroa fronte ao de Ánimas, na capela que forma o brazo sur do cruceiro, coa intervención dos mesmos retablistas descritos, que manteñen idénticos estilos e estruturas así como parecida decoración claro-escurista moi fluída.

A traza figura integrada como no caso anterior, por basamento de madeira de castiñeiro, ao que se acopla a mesa, banco, corpo único e ático curvo, que cerra contra a bóveda todo o retablo.

Ten tres rúas e dúas entrerúas. O centro do banco aparece ocupado polo sagrario con porta tallada en baixo relevo. Sobre el arrinca o corpo central presidido po la talla da Virxe, rica de formas e equilibrados movementos, que porta entre os seus brazos o Neno en actitude de bendicir. Esta fermosa imaxe procesional acubíllase na fornela de arco abucinado de medio punto, flanqueada por apoios de pés rectos e estípites deliciosamente tallados. O dilatado ático está centrado por unha ventá cuadrangular de considerable derrame e adórnase con menuda e exhuberante ornamentación vexetal. As dúas rúas laterais son simétricas, nelas ábrense sendas fornelas semicirculares, asentadas sobre ben tallados pedestais con grazosas cabezas de anxos que serven de soporte ás imaxes de Santa Ana e San Xosé, pais da Virxe.

A escultura de ambos retablos é excelente, acusando a madurez do Mestre Alonso de Castro no acabado e composición da obra, calidades destacables nos expresivos rostros e mans, suaves pregues e fertilidade de recursos.

Realza o valor dos retablos a alta calidade dos dourados e policromados que se levaron a cabo durante o ano 1753, quizais por artistas portugueses, habituais colaboradores do Mestre, cuxas mans advertimos nos fondos das fornelas e frontais das mesas destes retablos, polas súas pinturas moi coloristas, de variada temática floral.

MAQUETA BARCIA DE MERA 160p.indd 68 22/4/21 21:59

Seguindo unha orde cronolóxica, diremos que apegados aos muros Norte e Sur do brazo maior da cruz, levántanse os altares dedicados ao Sagrado Corazón de Xesús e a Nosa Señora do Carme, respectivamente, obras executadas polo mesmo autor anónimo en madeira de castiñeiro, cara 1780. Completamente «rococós», articúlanse de forma sinxela: basamento, banco, un corpo e sobre a voada cornixa, o ático. Os dous divididos en tres rúas por estípites exentas, movidas e pouco ornamentadas. A súa decoración é a base de rocallas, temas vexetais e veteado de mármores moi do gusto da época. A calidade artística é mediocre e a súa imaxinería antiga foi substituída en grande parte por outra máis moderna de produción industrial.

Colaterais ao arco trunfal atópanse situados a dereita e esquerda, os pequenos retablos de Santa Lucía e San Bieito, respectivamente; posibles froitos de doazóns, xa que descoñecemos o seu autor. Pertencen á corrente «rococó-neoclásico» e deberon ser elaborados no primeiro cuarto do século XIX. As imaxes dos Santos titulares, que portan os atributos persoais, acubíllanse en fornelas de arcos trilobulados, flanqueadas de altas columnas de estilo corintio, lixeiramente adiantadas, sobre as que descansa o arquitrabe, que precede en altura ao coroamento, de liñas recortadas e ondulantes que imprimen gran verticalidade aos conxuntos. Nas caixas centrais dos áticos, figuran as tallas en bulto redondo de San Mauro, Abade e San Franco de Siena.

Canastro do pazo abacial e igrexa de San Martiño

MAQUETA BARCIA DE MERA 160p.indd 69 22/4/21 21:59

A sobriedade e pureza de liñas, contrasta coas policromías douradas e os marmorados verdosos e vermellos, postulados pola Academia.

Por último, cabe citar o altar maior, que preside e decora a cabeceira do presbiterio. Segundo unha inscrición pintada no nervo central da bóveda da capela, di: «Se hizo y pintó por cuenta del Abad, Dr. Ceferino Antonio Iglesias y Lago. Año 1816». O tal abade, nacido na vila de Redondela, exerceu como Párroco de Barcia de Mera, durante corenta e cinco anos e non é estraño que para a realización desta obra reclamara a intervención dun artista paisano daquela vila, que deixou no sur de Galicia e, de maneira particular, na capital da diocese tudense, magníficas mostras de capacidade artística.

Retablo do altar maior, realizado en 1816

A súa fachada neoclásica é admirable pola súa monumentalidade e calidade estética, non podendo subtraerse aos influxos barrocos anteriores, subliñados intencionadamen-

MAQUETA BARCIA DE MERA 160p.indd 70 22/4/21 21:59

te polo dourado dos finos motivos ornamentais: orlas, grinaldas, ménsulas, volutas e estilizada decoración vexetal, ao que serve de contrapunto a fina policromía que imita xaspes e mármores de variado colorido e acertados veteados.

Mágoa que se perdera o encanto e unidade que proporcionaría a contemplación das súas esculturas orixinais, pois a excepción de dúas, San Martiño e Sta. Bárbara, o resto achámolo disperso pola igrexa.

A traza do retablo, en sentido ascendente, está integrada por pedestal, banco, corpo principal e ático curvo, que pecha todo o conxunto. Verticalmente divídese en tres rúas -a do centro máis larga- separadas por catro altas columnas de orde composta. Estes elementos de soporte sustentan o pronunciado entablamento, rematado en vistosa cornixa, que é recta nas rúas laterais e mixta na do centro. Sobre aquela descansa o ático, tamén de tres rúas e tres fornelas, adornadas por mixtilineas molduras e cerrado por un florón de remate.

Nas rúas laterais do corpo único van situadas simetricamente, en caixas, baixo doseis recollidos, as imaxes da Purísima e San Xosé, a dereita e esquerda, sobre altos mensulóns. A rúa central estrutúrase, de arriba abaixo, por sagrario -incrustado en tres pequenas gradas- expositor e camarín no eixe do altar para acoller a estatua do titular San Martiño, bispo de Tours, vestido de pontifical, coa destra bendicindo.

DESCRICIÓN DA IGREXA

Interior

A igrexa é de grandes dimensións, realizada na súa totalidade con muro dobre de cantería de granito fino colocada a óso. A planta é de cruz latina, co presbiterio moi longo, case da mesma lonxitude que a nave, do mesmo largo que ela, pero de moita maior altura, dimensión que destaca sobre todo nas perspectivas exteriores do templo. Tanto o presbiterio, iniciado a finais do século XVII, como a nave, cruceiro e portada realizados a mediados do s. XVIII, son obra de autores anónimos, aínda que, desde logo, da escola ou inspirados na obra do arquitecto Casas Novoa, sobre todo no referente á fachada do Obradoiro da catedral de Santiago de Compostela.

A igrexa ten dous corpos engadidos: a sancristía, apegada ao muro norte do presbiterio, e a pequena nave do baptisterio, na planta baixa da torre, apegada ao muro norte do primeiro tramo.

MAQUETA BARCIA DE MERA 160p.indd 71 22/4/21 21:59

A nave meirande divídese en tres tramos de lonxitudes diversas, separados por arcos faixóns de directriz semicircular, todos eles decorados no seu intradorso por un festoneado refundido.

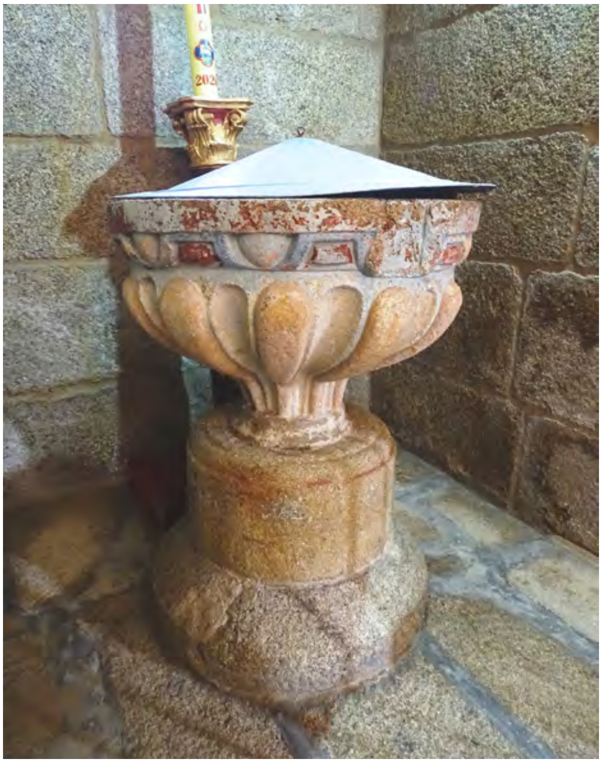

Detalle da pía bautismal do baptisterio

Os tramos de planta rectangular formados por estes arcos faixóns cúbrense por medio dun sistema de bóvedas de cruzaría e estreladas, máis propias do estilo renacentista galego do s.XVI que do estilo barroco compostelán que posúe o resto do edificio.

O primeiro tramo ten dúas bóvedas superpostas, a da cuberta e a da tribuna, ambas de cruzaría, coas nervaturas de perfil gótico.

A bóveda da cuberta posúe unha grande clave circular rematada no seu centro por un curiosísimo pinxante de decoración vexetal que colga máis de sesenta centímetros. A plementería é de grandes perpiaños.

A bóveda de tribuna é similar á situada enriba dela, aínda que de directriz máis plana, apoiada nun arco carpanel[74] que se apoia nas pilastras que serven de apoio, á súa vez, ao primeiro arco faixón. Este arco carpanel e as pilastras teñen como pilastras exteriores

74 O orixinal di, por erro, "arco campanel".

MAQUETA BARCIA DE MERA 160p.indd 72 22/4/21 21:59

sendos contrafortes, ben trabados no muro, aínda que de factura posterior ao resto das bóvedas e muros.

As pilastras de todo o templo están decoradas con festoneado vertical refundido, rematadas na súa parte superior por capiteis moldurados por dous listeis entre os que se sitúa un cuarto de bocel; as basas de planta rectangular remátanse nun groso toro. Neste primeiro tramo os capiteis foron suprimidos, xa que coinciden en altura co arco formeiro carpanel da tribuna, sobre o que se apoia o arco directamente.

As nervaturas destas dúas bóvedas superpostas apéanse sobre ménsulas empotradas nos ángulos. A clave da bóveda da tribuna, tamén circular e decorada en baixorrelevo cunha media lúa e unha estrela, alusión directa á entrada da igrexa ao Misterio da Redención (noite-día, pecado-salvación) .

Detalle do sol e a lúa tallado nunha das claves da nave

O segundo tramo aparece cuberto por unha bóveda de terceletes, de cinco claves e plementería de perpiaños de grande lonxitude, apoiadas as nervaturas en catro ménsulas empotradas nos ángulos de encontro dos muros exteriores coas pilastras de apoio dos arcos faixóns. As claves labradas en baixorrelevo e policromadas decóranse con cinco personaxes. A clave central, circular e de maiores dimensións que o resto, decórase coa figura de San Martiño, con báculo e mitra, titular da igrexa; as outras catro claves, tamén

MAQUETA BARCIA DE MERA 160p.indd 73 22/4/21 21:59

circulares, representan os catro Santos Pais da Igrexa: San Xerome, San Ambrosio, San Gregorio e San Agostiño.

Neste segundo tramo da igrexa ábrense dúas portas, unha en cada un dos muros norte e sur, alinteladas polas súas caras exteriores e rematadas en arcos rebaixados a caras interiores. Polo exterior estas portas decóranse cun xambeado rematado en orelleiras nos ángulos superiores e polo interior son lisas.

Dous pares de ventás rectangulares, colocadas verticalmente e en posición simétrica, ábrense tamén nos dous muros norte e sur, de derrame interno, polos seus catro lados.

No primeiro tramo e á altura da tribuna sitúase, no muro sur, unha pequena xanela de características similares ás descritas para as do segundo tramo.

O terceiro tramo da nave maior é o corpo central do cruceiro, conformado á súa vez por tres tramos. O corpo central aparece cuberto cunha bóveda de terceletes semellante á do segundo tramo da nave, pero neste caso con nove claves, xa que os nervos cruceiros centrais se prolongan un pouco ata rematar en sendas claves. Todas as claves circulares, decoradas en baixorrelevo con motivos vexetais, agás a central, de maiores dimensións e decorado cun interesante tema: un escudo abacial –xa que ten un capelo con ordes de borlas– e no centro un brasón con cinco estrelas de oito puntas; a estrela central, de maiores dimensións que as outras catro que a rodean. Este brasón repítese noutros lugares deste conxunto monumental: na clave da bóveda da sancristía e na portada do pazo abacial. As nervaturas, como no resto da igrexa, apóianse en ménsulas empotradas nos ángulos.

Este tramo que describimos, e coa din de formar o cruceiro, prolóngase ao norte e ao sur en dúas capelas ás que se accede por outros tantos arcos de medio punto, decorado o seu intradorso por un núcleo central refundido, apoiados en pilastras con idéntica decoración e cubertas ambas capelas por bóveda de canón de directriz semicircular, que se apean sobre impostas corridas molduradas en perfil de talón. De forma simétrica sitúanse dous ventanais rectangulares nos muros occidentais destas capelas, de derrame interno polos seus catro lados, e outro ventanal de similar factura no muro penal da capela do lado sur. Nos testeiros do cruceiro sitúanse dous retablos barrocos, de boa factura e con interesantes imaxes do s. XVIII.

O presbiterio é de grandes dimensións, de planta rectangular, cuberto por bóveda estrelada de 5 claves e dous grandes ventanais de derrame interno nos muros norte e sur; a plementería, como no resto das bóvedas, é de perpiaños de grande lonxitude,

MAQUETA BARCIA DE MERA 160p.indd 74 22/4/21 21:59

nervaturas de perfil gótico descansando sobre ménsulas empotradas nos catro ángulos, e claves –neste caso– elipsoides, con motivos vexetais e xeométricos en baixorrelevo. No muro norte do presbiterio ábrese unha porta co xambeado moldurado e decorado con orelleiras superiores, de acceso á sancristía, que é á súa vez de planta rectangular, cuberta con bóveda de cruzaría cuxa clave circular se decora co brasón abacial descrito das cinco estrelas.

Detalle da bóveda nervada que cubre o presbiterio

O grande retablo maior, do s.XIX, con fermosas tallas, ocupa a totalidade do testeiro.

Destacan no interior da igrexa, pola súa forza expresiva e a inxenuidade da súa execución, as pinturas que decoran a totalidade das nervaduras, as pilastras e o intradorso de todos os arcos, decoración feita a base de xaspeados, marmorados e motivos vexetais en tons grises, amarelentos e vermellos, pinturas realizadas na súa totalidade no ano 1804, segundo consta nos libros parroquiais.

Como mobiliario, sen contar os retablos que describiremos aparte, destaca en primeiro lugar a fermosa pía bautismal, situada nunha pequena capela apegada ao muro norte do primeiro tramo da nave, que non é outra cousa que a planta baixa da torre, á que se

MAQUETA BARCIA DE MERA 160p.indd 75 22/4/21 21:59

accede por un arco de medio punto liso, a nave aparece cuberta por bóveda de canón corrida. A pila é de moi bela factura, do s.XVIII, policromada, decorada con dúas ordes de óvalos, uns refundidos e outros non, rematada en cornixa decorada con motivos xeométricos, anel en zig-zag con ovas.

É tamén notable o púlpito, de copa decorada con óvalos, anel a media altura de decoración vexetal, con basa cuadrangular. A balaustrada é de madeira torneada e policromada e o tornavoz de planta octogonal de madeira tallada e tamén policromada.

Exterior

No exterior destaca a fachada occidental coa súa grande portada.
A porta, rectangular, de lintel adoelado coa súa clave decorada con motivos vexetais e xambeado moldurado e decorado con dobres orelleiras, superiores e inferiores.

A ambos lados da porta e co obxecto de soportar o arquitrabe e o frontón partido que se sitúa enriba, construíronse dúas pilastras dobres, de grandes dimensións, decoradas con festón vertical refundido e núcleo labrado a dous niveis, asentadas en altos basamentos de alzado rectangular rematados por basas toscanas, cuxo toro se imposta a ambos lados da portada ata conformar o basamento das pilastras de ángulo desta fachada occidental e que se sigue prolongando ata conformar tamén o basamento da gran torre, apegada ao muro norte da igrexa.

Fachada oeste do templo

MAQUETA BARCIA DE MERA 160p.indd 76 22/4/21 21:59

Os capiteis moldurados que rematan as dúas pilastras da portada, sosteñen un arquitrabe de catro bandas, listeis superpostos, que á súa vez soportan un grande friso moldurado con listel, gola e pingadeira, apoio do frontón partido, coas mesmas molduracións e de directriz semicircular deprimida, que acolle no seu centro unha fornela coa imaxe de San Martiño, flanqueada por dúas pilastras. Dos tímpanos do frontón érguese un pináculo por lado, rematados en bólas.

Sobre a fornela de San Martiño, patrón da igrexa, ábrese un ventanal de xambas moi molduradas e decoradas con orelleiras, que serve para dar luz ao coro. Dúas altas pilastras flanquean o ventanal, para recibir a ancha cornixa voada de remate, a dúas augas e cun tramo central horizontal, sobre o que se apoia outra grande fornela coa imaxe de Santa Bárbara, co castelo e a palma do martirio nas súas mans. A fornela remátase con outro frontón partido de directriz semicircular, cuxo centro acolle a cruz terminal da portada. Sitúanse a ambos lados da fornela dous aletóns de apoio e dous pináculos rematados en ananás.

Detalle do San Martiño que ocupa a fornela situada no frontón partido da fachada

A fachada occidental remátase nos extremos por grandes pilastras angulares, dobres, de decoración refundida e rematadas por altos pináculos en forma de ananá.
Todo na factura desta bela portada, decoracións, fornelas e pináculos, recórdanos á catedral de Santiago de Compostela, sobre todo na súa fachada occidental.

MAQUETA BARCIA DE MERA 160p.indd 77 22/4/21 21:59

Destacan tamén polo exterior a grande torre e os esbeltos pináculos rematados en bólas, situados en todas as esquinas da cuberta e no centro dos panos. As portas laterais locen decoración de orelleiras e os ventanais rectangulares son lisos. A grande cornixa barroca leva unha grande moldura de pingadeira.

A torre-campanario, de influencia compostelá en canto a concepción e diseño, sitúase ao norte da fachada occidental, de planta cuadrangular, realizada como o resto da igrexa con perpiaños ben labrados colocados a óso, e estruturada en tres corpos: cana ou tambor, campanil e campanil e capitel balconado.

A cana está dividida en tres tramos separados por dúas impostas de cincha; delas a máis alta aparece adornada con placas colgantes recortadas en semicírculo e situadas nos ángulos.

Detalle da torre-campanario

O corpo da torre ou campanil levántase sobre unha grande cornixa barroca, tamén de planta cuadrangular, decorado cun oco por cada lado, rematados en arcos de medio punto peraltados e lisos, que serven como caixa de resonancia das campás que se encontran no interior. Estes ocos aparecen flanqueados por pilastras de base curta, fuste de caixeado refundido e entaboamento toscano. Este corpo rodéase, como as torres da catedral compostelá, por unha balconada perimetral constituída por balaústres de

MAQUETA BARCIA DE MERA 160p.indd 78 22/4/21 21:59

perfil composto, pilastróns nos ángulos de núcleo refundido, varanda moldurada e tres pináculos terminais por lado.

O último corpo de chapitel semiesférico está ornado por catro resaltes en ese (S) e un pináculo central coroado por unha bóla que sustenta a veleta e a cruz de remate.

Similar balconada perimetral á que describimos completa este corpo alto da torre.

3.2 O pazo abacial

Este fermoso pazo que asenta as súas antigas raíces ao lado da igrexa parroquial de Barcia de Mera, conformado unidade con ela, conserva a tipoloxía e o esquema estético da típica mansión señorial emprazada no medio campesiño durante a época barroca. De aí as evidentes vinculacións estilísticas con ese arte, cuxo principal foco en Galicia, foi Compostela.

Vista aérea do pazo abacial

Equivocadamente se lle atribúen varios fundadores e múltiples destinos, como, por exemplo, mosteiro, convento, hostal de peregrinos, etc. Máis a súa construción tivo un

fin claro, ía ser Pazo Abacial; pero ao mesmo tempo, aglutinaría outras dependencias secundarias dentro dunha importante explotación agrícola ao servizo da veciñanza, tales como muíño, forno, lagar e ferrería. Ata recursos defensivos contra os ladróns quedaron previstos na súa planificación, testemuñados polas troneiras existentes a ambos lados dos portalóns das adegas ou na garita de pedra de planta circular con mira, situada no ángulo da fachada Norte. Un risco anecdótico foi a preocupación constante dos abades polos ladróns, que habería de ter confirmación en 1838.

O pazo mandouno construír, cara 1740, despois de finalizadas as obras da sancristía, o abade, Dr. Don Alberto Barreyro y Bello, sucesor do seu tío, Dr. Don Alberto Bello Barreyro. Confirma esta aseveración, o célebre historiador Avila y la Cueva cando ao falar de Barcia de Mera na súa «Historia Civil y Eclesiástica de la Ciudad de Tuy y su Obispado», di: «Tiene una casa rectoral de las mejores del Obispado cuya hizo desde los cimientos cerca desde los mediados del siglo XVIII el doctor Don Alberto Barreyro y Bello, Abad de la misma...».

Este ilustre benfeitor «estuvo veintisiete años al frente de la feligresía que lo vió nacer, desarrollando hasta su muerte, ocurrida de repente, el 15 de octubre de 1761, infatigable labor en pro de Barcia de Mera. Murió sin testar, habiendo dejado de su puño y letra una manda "para dos mil misas, que se dirán repartidas entre la Parroquia y Conventos de costumbre».

Non se ten noticia algunha dos artistas creadores nin do custo desta obra mestra, pois nunca existiu Libro de Fábrica. Os gastos eran repartidos entre toda a veciñanza. ¿Afectou á documentación pacega o incendio sufrido no ano 1890?.

A ostentosa casona impresiona polo contraste que presenta a severidade dos sólidos muros graníticos exteriores coa suntuosidade decorativa da portada principal, que a modo de arco truinfal serve de acceso ao pazo.

Centrada no arquitrabe alintelado desa portada aparece unha cartela na que se inscribe o ano de remate da obra, 1752. E enriba, sobre voada repisa, ornada con profusas e estilizadas frondas, a pedra de armas dos «Bellos» de Barcia de Mera, sen capelo nin borlas de abade.

Remata a portada coa estatua de Atlas en bulto redondo, flanqueado por dous pináculos de bóla por lado, rematados mediante ananás. Sen dúbida quíxose perpetuar o esforzo supremo que houbo de soportar o pobo unido de Barcia de Mera para conseguir tan extraordinario conxunto histórico-artístico.

MAQUETA BARCIA DE MERA 160p.indd 80 22/4/21 21:59

Exterior

Trátase dun fermoso edificio pacego de mediados do século XVIII (o ano 1752 figura na portada) de planta rectangular con patio interior, e un corpo cuadrangular engadido con posterioridade polo seu lado norte, dedicado a muíño e forno, que lle confire ao coxunto actualmente unha planta en forma de L.

Todo o edificio está construído con excelentes perpiaños de gran fino colocados sen argamasa. Os muros de grande grosor érguense sobre un rebanco que se fai dobre na fachada oeste. Grande cornixa e ventanais divididos por trabatel, elementos típicos do estilo barroco galego. A cornixa moldúrase en dous corpos superpostos, o superior composto por listel-gola-listel, grosa pingadela separadora, e o corpo inferior moldurado en listel-media cana-listel.

Unha grosa imposta tórica recorre toda a parte superior dos muros, baixo a cornixa, rodeando a algunhas xanelas do lado sur a modo de alfiz; no resto, serve de tornachuvias. Na fachada norte destaca un airoso balcón, xa que pola súa localización non se pode denominar solaina, soportado no seu andar terreo por catro columnas con basas cuadrangulares e capiteis pseudodóricos e outras tantas de sección poligonal no piso alto, apoiadas en altas basas cuadrangulares decoradas con placas. Teñen desaparecido os balaústres, pero consérvase o pasamáns, que é moldurado.

O corpo do muíño apegado ao pazo, que se localiza neste lado norte, consta de tres plantas: a baixa, dedicada unicamente a albergar baixo unha bóveda pétrea as aspas e maquinaria do muíño; o primeiro andar dedicado ao muíño propiamente dito, nunha estancia comunicada coa grande cociña (onde ademais das moas hai dous fornos e a entrada a un corpo cilíndrico de garda); e o piso alto, posible dormitorio da servidume, coa súa estrutura do piso de madeira, hoxe derruída.

Este corpo cilíndrico situado no ángulo de encontro do corpo central co corpo do muíño; serviu posiblemente como letrina durante un tempo e remátase con chapitel e pináculo con bóla, dispoñendo dunha mira en seteira con derrame interno.

A fachada oriental é a máis simple, sen ocos, e co piso baixo convertido en semisoto a causa do desnivel do terreo.

A fachada occidental posúe sete ventanais no piso alto, co trabatel barroco, un deles ten ademais un tornachuvias voado. No piso baixo ábrese, no centro da fachada, a porta de

MAQUETA BARCIA DE MERA 160p.indd 81 22/4/21 21:59

entrada á adega, á que se accede por medio de tres chanzos de pedra, cunha seteira a cada lado.

A fachada sur é a máis rica, xa que se decora coa portada principal. Ten sete xanelas, catro delas situadas a un nivel máis alto, polo que a imposta tórica vese obrigada a rodear a súa parte superior, servíndolle de tornachuvias. Estas xanelas non teñen trabatel. A portada é de riquísima decoración, con porta rectangular de dúas follas, xambeado decorado e de lintel adoelado, decorado o conxunto cun frontón partido, frondosamente decorado, de traxectoria de arco deprimido.

O xambeado da porta é moi moldurado, de dobres orelleiras superiores e inferiores. A clave decorada cunha grande flor tetrapétala, coroada por un lirio estilizado e, no seu centro, unha cuncha de vieira. (Posible simboloxía: a flor representaría a Cruz; o lirio, María; a cuncha de vieira, a Resurrección do Señor).

A ambos lados desta porta sitúanse dúas pilastras de alto basamento, sobre as que se erguen basas de perfil ático (toro-escocia-toro). O fuste das pilastras presentan un festón vertical refundido co seu núcleo central moldurado. Estas pilastras decóranse a modo de contrafortes laterais, cunha dobre espiral por cada lado, decorando a súa fronte con botóns, como recurso ornamental moi estilizado que confire grande riqueza ornamental á parte baixa da fachada.

Sobre os capiteis decorados con molduras superpostas, listeis e cuartos de bocel decorados con ovas, sitúase un arquitrabe de catro planos superpostos sobre os que –nun gran festón decorado con catro losanges tamén de planos superpostos e dous floróns situados xusto encima das pilastras– sitúase a grande cornixa, moi voada e polimoldurada, sobre a que se levanta o frontón partido, de directriz de arco deprimido.
No centro dos catro losanges atopamos unha cartela rectangular, con decoración vexetal na que se le, en números romanos, a data MDCCLII.

Nos tímpanos do frontón sitúanse unhas grandes figuras dun óvalo por cada lado, moi saintes, a modo de gárgolas, co pico aberto, as cabezas coroadas, e as asas a medio despregar; en actitude de canto, (¿símbolo da Resurrección?), motivo que constitúe unha chamativa decoración[75]

75 Os autores non repararon en que a ave coroada que figura no escudo nobiliario da Casa do Souto, posible residencia do párroco Alberto Bello, tío do promotor do Pazo Abacial, podería estar na base da utilización deste motivo zooformo na fachada.

MAQUETA BARCIA DE MERA 160p.indd 82 22/4/21 21:59

Detalle dunha das aves coroadas da fachada do pazo

O plano do centro do frontón aparece decorado con multitude de motivos, na parte inferior seis figuras de planta cuadrangular e o resto motivos vexetais.

No centro e encima do frontón vemos o grande escudo abacial, que xa describimos, coas cinco estrelas, rodeado de profusa decoración vexetal.

O remate realízase por medio dunha cornixa mixtilínea, moi partida, decorada por catro pináculos e un quinto central máis alto, coroado por unha imaxe, ápice desta grande portada.

Esta figura representa a Atlas[76] condeado polo deus Xúpiter[77] a soster o globo celeste perpetuamente sobre os seus ombros, outro motivo de decoración barroca moi compostelán. Esta figura está realizada en bulto redondo, moi lisa; parece como se o seu autor fose outro distinto e menos experimentado que o autor ou autores da parte inferior.

76 Na mitoloxía clásica Atlas é irmán de Prometeo, Epimeteo e Menencio e pai das Hespérides. As súas fillas eran As Híades, Calipso, Maya e as Pléyades. Atlas foi o caudillo dos Titáns na Titanomaquia e cando foron derrotados polos deuses olímpicos, foi castigado por Zeus a soster o ceo sobre as súas costas. "Coa súa axuda, Heracles puido completar o seu undécimo traballo, xa que Atlas marchou ao xardín das Hespérides a por tres mazás douradas, deixando ao heroe mentres tanto co mundo ao lombo. Cando Atlas volveu coas mazás, pretendía levarllas el mesmo a Euristeo, pero Heracles pediulle que o substituíra mentres el se colocaba unha almofadón para aliviar o peso do orbe. Ao acceder o titán, Heracles liscou correndo de alí." (De la Plaza Escudero, Martínez Murillo e Vaquero Ibarra. Cuadernos de arte Cátedra. 2016)

77 Na mitoloxía grega, onde xa que existía o mito de Atlas, o deus Xúpiter recibe o nome de Zeus.

MAQUETA BARCIA DE MERA 160p.indd 83 22/4/21 21:59

Os catro pináculos laterais, rematados en ananás, moi altos e reforzados con sete aneis de diversa decoración.

Trátase, sen lugar a dúbidas, dunha das máis fermosas portadas pacegas do barroco galego.

Detalle do Atlas flanqueado por pináculos e, detrás, a cheminea

Do interior do pazo destaca o seu fermoso patio desde o que se accede ás dependencias interiores por catro portas distintas, unha delas por medio dun fermoso patín galego.

A cociña, comunicada co corpo do muíño, conserva a máis ampla e monumental das típicas lareiras. Trátase dunha habitación independente, dentro da cociña, xa que ten muros de peche laterais e porta de entrada; a campá, sostida por grosas columnas de basas e capiteis pseudodóricas.

As salas e outras dependencias están convertidas, na actualidade, en enormes salóns (dous) con numerosos ventanais.
Escaleiras intramuros dan acceso ao piso baixo, onde se conserva a adega cos seus aditamentos, as cortes, ferrería, etc.

No exterior consérvase tamén un hórreo pétreo de catro claros.

MAQUETA BARCIA DE MERA 160p.indd 84 22/4/21 21:59

É moi chamativo o grande remate exterior da lareira, chimenea cilíndrica, reforzada por multitude de aneis e rematada por pináculos con ananá, similares aos da portada.
Son de destacar tamén neste conxunto e polo exterior as fermosas escaleiras de acceso á igrexa, con petril e pasamáns moi decorados; a escaleira de acceso ao campanario e o pequeno adro de acceso á portada do pazo, con peche de pedra e bancos a ambos lados, con dous remates en «monfortino» a ambos lados das portas."

Detalle da cheminea do pazo

3.3 San Xoán do Mosteiro

Cinco son os elementos centrais deste conxunto etnográfico situado na ribeira do río da Alén: a Capela de San Xoán, o seu cruceiro, a ponte sobre de San Xoán de Mosteiro, a Fonte Santa e a calzada granítica que bordea as marxes do río.

Por Hipólito de Saa Bravo (1984:3) sabemos que no ano 1230 un tal Pelagio Dominici doou ao Abade Gómez e monxes do mosteiro de Melón "la heredad de iglesia y lugar de Mosteiro", mencionando ademais o seu desexo de ser enterrado na igrexa monacal. "Todavía queda en la parroquia el lugar donde perdura la tradición de la existencia de un antiguo Monasterio, y donde muy probablemente estuvo la primitiva iglesia o capilla utilizada como parroquial, hasta que fue trasladada al lugar actual"

De Saa Bravo (op.cit) cre que os frades melonenses tiveron en Barcia de Mera un prio-

MAQUETA BARCIA DE MERA 160p.indd 85 22/4/21 21:59

rato que "al ingresar en la Congregación cisterciense de Castilla los Monasterios de Galicia, se transformó en Granja[78], que era dirigida por los mismos monjes o por persona designada por ellos."

A capela de San Xoán do Mosteiro co palco da música en primeiro plano

O primeiro que chama a nosa atención nada máis chegar a San Xoán do Mosteiro é o seu cruceiro. Elevado sobre unha triple grada de planta cuadrangular que aparece protexida por anteparos situados nos ángulos, loce un pedestal cúbico no que se chanta un varal de sección cuadrangular de arestas biseladas que remata nun capitel que foi labrado na mesma peza que a columna. Aquel destaca polo seu amplo colariño precedido dun baquetón moldurado. Sobre el, en opinión de Fernández de la Cigoña e Sampedro Fernández (25:2009), "un clásico capitel xónico con volutas angulares de pouca calidade". Coroa o conxunto unha cruz latina refundida sen figuración.

O investigador Andrés Sampedro (226:2014) describe o templo de San Xoán do Mosteiro como unha "capela dunha soa nave, con altar situado nun elemento independente, aínda que integrado no conxunto da edificación e rematado a catro augas. Segundo Pascual Madoz (1846:13) a capela ten como titular a Virxe da Asunción, pero Ávila y la Cueva asegura que está baixo a advocación de "Nuestra Señora del Mosteyro"; por se fose pouco, Otero Pedrayo (1962:92) afirma que a súa virxe titular é a da Anunciación: "...Maceira ca súa vella ponte , Barcia de Mera , está en centroso logar cas raiosas ermidas da Guía e da Anunciación."

78 No orixinal dise, por erro, "Franja".

MAQUETA BARCIA DE MERA 160p.indd 86 22/4/21 21:59

A nave da capela remata nun pórtico aberto, onde interiormente amosa un banco corrido de pedra, e cuberta a dúas augas por tella plana. Segundo Estanislao Fernández de la Cigoña, a campá desta capela está situada no interior da igrexa parroquial de San Martiño de Barciademera, e tánguea o cura párroco cando sae da sancristía a oficiar a misa, para advertir aos fregueses do seu comezo. Trátase da campá máis antiga do concello de Covelo, xa que aparece gravada coa data 1734, converténdose na terceira máis antiga da comarca do Condado e A Paradanta.

Na traseira da capela, na marxe superior do camiño, está instalada unha fonte para refrixerio tanto dos viandantes como dos romeiros que se achegan ata aquí no día de San Xoán. No frontal aínda se pode percibir unha inscrición coa data 1668, que puidera referirse ao ano de construcción".

Xulio M. Sigüenza (4:2013), outro dos investigadores que se teñen ocupado deste conxunto etnográfico, destaca a presenza de "certos vestixios dun pasado abraiante,o cal nos deixa albiscar, máis unha vez, esa fusión de supervivencia –tan galega e peculiar– de elementos cristiáns mesturados con esoutros puramente pagáns e, en moitos casos, prerromanos" (...) "Carballos, amieiros, sanguiños, acivros.... liques, herba carriza e grandes fieitos, como o denominado «fento palmeira» –Wudwardia radicans–, de proporcións desmesuradas, habitual nalgúns bosques tropicais e tamén nas Fragas do Eume, constitúen parte das curiosas especies vexetais que inzan este silencioso lugar, tamén coñecido como As Costas do Alén, cuxa quietude apenas é rota polo cantaruxeiro fluír do río Alén –afluente do Tea no seu tramo medio– ou polos gorgolexos dalgún paxaro pedido entre a frouma".

O mesmo autor detense nas polémicas das que, no pasado, foi obxecto a festa anual que se celebra en San Xoán do Mosteiro:

> *"A ermida tivo unha importante transcendencia no ámbito popular e tamén duras críticas dentro do eclesiástico, que non entendía certas «alegrías» levadas a cabo con motivo da celebración de festexos. No ano 1800, o párroco de Sabaxáns (Mondariz) informa" ao bispo García Benito "que a capela fora pechada por petición do bispo anterior, toda vez que «había vino y gaitas en la fiesta, todo en sitio retirado». Porén, novamente volve abrir as portas e así, en 1871, ten lugar a reparación do retábulo e máis da imaxe de Nosa Señora. Seguen daquela os bailes, as gaitas e o viño. O bispo do momento volve reafirmar que «mentres non se desterre ese costume, non consentirá que se celebren festas»."*

MAQUETA BARCIA DE MERA 160p.indd 87 22/4/21 21:59

No ano 1871 repárase o retablo e a imaxe da Nosa Señora e pinden que veña alguén a bendicir as imaxes de S. Xoán e S. Pedro". A última vez que se reparou a cuberta foi no ano 2011.

Inscrición situada no muro Sur da capela de San Xoán do Mosteiro realizada en 1709 polo seu promotor, o abade e comisario da Santa Inquisición, Alberto Bello

No verán de 2004 a capela de San Xoán do Mosteiro e seu o contorno serviu de lugar de rodaxe dalgunhas escenas da curtametraxe "El masticar de los muertos en sus tumbas", do director e guionista Óscar Suárez.

Vista do alzado Sur da Ponte de San Xoán do Mosteiro

A Ponte de San Xoán do Mosteiro é, sen dúbida, outro dos atractivos deste conxunto histórico. Construída sobre o río da Alén, presenta un único arco de medio punto peraltado

MAQUETA BARCIA DE MERA 160p.indd 88 22/4/21 21:59

e realzado, cunha luz de 5,10 metros. A calzada da ponte, que se eleva 7,30 m de altura, aparece protexida por un peitoril de cantaría de 40 cm.

En relación á Fonte Santa, que atoparemos despois de atravesar a ponte que vimos de referir, ten escrito Sampedro Fernández (2014:223-233). O máis salientable deste saidoiro non é a súa arquitectura senón a vixencia do seu culto, xa que os e as visitantes aínda teñen hoxe por costume, desde tempo inmemorial, facer e deixar no contorno inmediato do manancial unha pequena cruz de madeira a modo de exvoto. É habitual que o número de cruces supere o cento, sobre todo durante os meses de verán, época na que acuden á fonte o meirande número de persoas devotas. Segundo o mesmo autor (op.cit) "a tradición manda que quen se achegue con devoción á Fonte Santa, debe facer unha cruz e beber auga sen máis". A maiores Sampedro recolleu o testemuño de Herminda Fernández Garrido, veciña dos Oleiros, que lle relatou como "na mañanciña do 24 de xuño, San Xoán, ían aínda de noite a por auga á Fonte Santa. Para traela empregaban baldes, caldeiros, sellas, ou calquera recipiente ao efecto. Os que ían xa se lavaban na fonte e tamén bebían a súa auga. Despois, de volta na casa, lavábase toda a familia e coa sobrante, salpicábanlle auga ás ovellas, cabras, vacas e aos animais do cortello".

Á esquerda a Fonte Santa; á dereita, detalle das cruces de madeira que os devotos colocan arredor dela

MAQUETA BARCIA DE MERA 160p.indd 89 22/4/21 21:59

3.4 Os muíños de Portafurado e as pontes históricas

A ponte de Portafurado formaba parte do antigo camiño que unía Ponte Caldelas e Pontevedra, segundo Alvarado Blanco, Durán Fuentes e Nárdiz Ortiz (1989:386). O seu único arco de medio punto –lixeiramente alombado– presenta unha luz de 8,10 m. e foi construída no século XVIII sobre o Caraño, río identificado como Portafurado nalgunha das fontes documentais (Álvarez Limeses; 1936:507). En opinión dos enxeñeiros que levaron a cabo a súa catalogación, a ponte pode encadrarse entre as infraestruturas históricas, de tres posibles, na categoría II, e o seu estado de conservación en 1989 era, ao seu xuízo, regular.

Vista aérea dos Muíños de Portafurado

Calzada da Ponte de Portafurado

MAQUETA BARCIA DE MERA 160p.indd 90 22/4/21 21:59

A 150 m ao noroeste da ponte podemos ver os Muíños de Portafurado, un conxunto de catro construcións de carácter etnográfico coñecidas individualmente (de abaixo arriba) cos nomes de Muíño de Baixo, Muíño do Porteiro, Muíño do Medio e Muíño de Arriba. Foron restaurados polo Concello de Covelo entre 2008 e 2010. Destes catro enxeños dunha única moa, construídos para destinalos á moenda de cereal, hoxe só moe un deles, o do Porteiro.

Alzado da Ponte de Portafurado, augas abaixo

Outro dos monumentos senlleiros da parroquia é a Ponte da Alén, unha fermosa e sólida construción que salva o río homónimo, dando este mesmo nome tamén ao camiño que une este núcleo co San Amaro. A veciñanza da Alén chámalle Camiño da Fontaíña, que é o nome que recibe unha poza alimentada polo Regato do Souto que utilizaban para regar. Sería este "el famoso puente" construído "el año 1746" que mandou construír Alberto Barreiro Bello ao que se refire A. Fraguas (1958:256)?. Non o sabemos aínda.

A Ponte da Alén é unha ponte alombada de 6,40 m de altura construída entre os séculos XVII e XVIII que está conformada por un arco de medio punto (7,20 m de luz) labrado en cantaría escuadrada de moi boa calidade (opus quadratum), unha plementería presente tamén no elevado peitoril que protexe a calzada, pero redúcese a un opus vittatum nos paramentos que reforzan o arco. O seu estado de conservación é bo.

MAQUETA BARCIA DE MERA 160p.indd 91 22/4/21 21:59

Ponte da Alén

A Ponte de Vilanova ou de Mera de Abaixo, que salva o río Caraño, responde a unha tipoloxía e factura claramente contemporánea. Presenta unha rasante chan e un único arco de medio punto de 9,50 m de luz labrado en cantaría perfectamente escuadrada. Lamentablemente perdeu unha parte do seu peitoril granítico, circunstancia que non lle resta valor cultural a esta obra de enxeñería de 8 m de altura. A nova ponte, construída ao seu carón recentemente, deixou practicamente sen uso esta infraestrutura granítica.

Vista oblicua da Ponte de Vilanova

MAQUETA BARCIA DE MERA 160p.indd 92 22/4/21 21:59

Por último a Ponte de Caraño, que salva o río homónimo nas proximidades da Peneda, responde tamén a unha tipoloxía contemporánea, o que fai dela, quizais, a ponte histórica de Barcia de Mera de construción máis recente. Presenta unha rasante chan e un único arco de medio punto de 5,60 m de luz, labrado en perpiaño e unha altura de 9,60 m. O seu intradorso conserva unhas doelas basais (5 de cada lado) que sobresaen do arco para facilitar o levantamento das agullas da estada de madeira na que se apoiou. No seu peitoril granítico gravouse o texto "VIGO · MADRID 1950". A Fonte de Caraño, moi apreciada pola veciñanza, localízase á beira do acceso Oeste da ponte.

Ponte de Caraño

MAQUETA BARCIA DE MERA 160p.indd 93 22/4/21 21:59

3.5 Conxunto de escola e capela de San Xosé de Redondo

Promovido polo veciño de Redondo Agapito Serra Fernández (?-1939), este empresario e filántropo covelense forxou o seu imperio comercial en Lisboa, onde fundou A Estrela d´Ouro en 1907, un barrio obreiro formado por uns 120 edificios vinculado ao sector da alimentación situada entre a Graça e Senhora do Monte. Este barrio de operarios chegou a ter, incluso, un cine propio, o Cinema Royal, hoxe reconvertido nun supermercado. En opinión de Martín López (2014:275-276) "o seu interese radica na innovación e modernidade tipolóxica e o benestar social das súas creacións. Non se trata de barrios obreiros ao uso (...). O arquitecto Norte Júnior, como bo republicano convencido e, debido a un grande talante filantrópico, propio do Gremio Lusitano daquel entón, interesaríase por teorizar e proxectar vivenda obreira en Lisboa" (...).A Estrela d´Ouro "é un barrio ben perimetrado e definido por unha rúa central y varios adarves: un conxunto singular formado por casas, capela, almacéns, panadería e cine, que forman unha trama urbana singular, hoxe afortunadamente protexida, que só ten un parangón no Bairro Grandela de Benfica (1902-1904, 1910) onde os mesmos parámetros hixienistas e filantrópicos de proteccionismo do proletariado a principios do século XX aparecen reflectidos nunha vivenda digna" para os obreiros.

Fachada da escola. Fonte: CCG (Paz Agras, Marcos Maroño e Almudena Sánchez; arquitectas)

MAQUETA BARCIA DE MERA 160p.indd 94 22/4/21 21:59

As rúas do “bairro” levan por nome o dalgúns familiares e empregados da Estrela d´Ouro, e nel aínda se pode ver por toda a parte (beirarrúas, buzóns, soportes metálicos, paneis de azulexos...) o seu logo: unha estrela de cinco puntas. A epopeia empresarial de Agapito, que tamén foi veciño do barrio que construíu, chegou a ser obxecto de atención por parte do Canal História da televisión portuguesa.

En 1923, Agapito mandou levantar unha escola para nenos e nenas no lugar da Chan, en Redondo, a aldea que o viu nacer.

O Consello da Cultura Galega, que catalogou todas as escolas da emigración galega, describe este conxunto así:

> *“Este edificio escolar está situado nun amplo predio, pechado cun muro de pedra, no que se atopa ademais unha capela dedicada a San Xosé. A escola ten unha soa planta, de forma rectangular, construída en cantaría sobre un pequeno baseamento. Ten cuberta de tella a dúas augas. Na fachada lateral dereita hai un anexo de forma prismática, que probablemente sexa posterior. As fachadas principal e posterior son moi similares e contan cos mesmos elementos ornamentais.En ambas as dúas, a cuberta ráchase para acoller un frontispicio triangular. Este está flanqueado por dúas pequenas pilastras truncadas que teñen o fuste estriado sobre unhas formas circulares.O frontón está rematado nunha bóla pétrea que funciona como un acroterio. Destaca como motivo decorativo principal, que se repite en todo o conxunto arquitectónico, unha estrela de cinco puntas, emblema simbólico do seu promotor. O marco da porta principal e dos vans presenta un ensanchamento na zona superior e inferior das xambas. A ambos os lados da porta hai unha fiestra que achega luminosidade ao interior. Na fachada principal, enriba da porta, podemos ler unha inscrición en letras talladas en pedra, co nome da escola e do promotor. Esta escola tiña unha única aula, de forma rectangular, á que se accedía por unha pequena escalinata que precedía á porta principal. A aula tiña, segundo se recolle no xornal Céltiga de Bos Aires, «capacidad para sesenta alumnos y casa habitación conveniente para el maestro con todas las comodidades. Mucha luz en la escuela, varios ww.cc., con todos los adelantos pedagógicos». En 1931, o pobo de Covelo[79] organizou unha homenaxe ao seu paisano Agapito Serra, pola*

79 En realidade, un grupo de amigos galegos, uns naturais de Covelo e outros, doutros concellos vinculados a Lisboa.

MAQUETA BARCIA DE MERA 160p.indd 95 22/4/21 21:59

súa xenerosidade e filantropía cos seus conveciños. Nese acto inaugurouse un monumento conmemorativo, que se erixe no recinto escolar e que leva unha inscrición que di: «AL FILÁNTROPO / D. Agapito Serra Fernández / HOMENAJE / de sus amigos y admiradores / 18 de agosto 1931[80]».

A comisión promotora do monumento a Agapito Serra diante do seu busto en 1931 nunha fotografía de Pacheco

A filantropía de Agapito Serra e a súa familia, que residía durante boa parte do verán na Quinta do Outón, en Mondariz Balneario, concello no que tamén tiña casa o seu irmán

80 Imaxe da páxina: Foto cedida ao Arquivo da Imaxe de Mondariz pola familia de Ramiro Vidal Carrera (alcalde de Mondariz entre 1925-1930), que é o que ocupa un lugar máis elevado.

MAQUETA BARCIA DE MERA 160p.indd 96 22/4/21 21:59

Domingo, quedou de manifesto, ademais, en múltiples iniciativas de ocio (organización das festas parroquiais[81]), cultural (creación do Centro Galego de Lisboa[82]), sanitarias (adquisición de material cirúrxico para o hospital de Mondariz Balneario[83], unha iniciativa de Domingo Serra), mellora e construción de rúas e estradas (urbanización da rúa do Outón en Mondariz Balneario, construción da ponte de Redondo[84]) ou empresariais (accionista do tranvía Vigo-Mondariz[85] e socio protector do Círculo Mercantil de Mondariz Balneario[86]). Polo seu destacado altruísmo, Agapito chegou a ser nomeado fillo predilecto de Covelo en 1935[87].

3.6 Conxunto etnográfico de Bidueiros

No pasado a actividade gandeira tivo un importante peso económico na nosa parroquia. Así o evidencia o prezado patrimonio etnográfico en forma de sesteiros, currais, abrigos e chozas (a choza do San Amaro; a choza, curral e parideiras da Peneda; a choza de Mera, ou a de Vilanova) que acolle o monte comunal, que ocupa o terzo norte da freguesía. Desta realidade, que se sitúa na contorna do Coto de Bidueiros (942 m), deron fe os peritos da parroquia xa en 1753 para conformar o Catastro de la Ensenada[88] cando se lle pregunta polo seu monte comunal:

> *"Mil y cien ferrados de sembradura de montes comunes y abiertos todos inútiles por naturaleza que solo sirven para pasto común de ganados".*

Tamén sinala este aproveitamento o historiador Ávila y la Cueva (1852:593v) cando escribe sobre o Monte Maior, que coroa o Coto da Eira (881 msnm):

> *"El Montemayor que el Mapa del Reino de Galicia compuesto por Don Tomás López, revisado y aumentado por Don Juán López en el año de 1816, llama de la Mina y se halla sito entre las parroquias de Barciademera, Traspielas, Fornelos, Sta María de Campo, Fofe y otras, el que es muy eminen-*

81 Faro de Vigo do 23.06.1934
82 Faro de Vigo do 20.03.1931
83 Faro de Vigo do 22.08.1937
84 Faro de Vigo do 16.07.1933 e 22.09.1934
85 Faro de Vigo do 08.02.1914
86 Faro de Vigo do 11.05.1932
87 Faro de Vigo do 04.09.1935
88 Resposta á pregunta número dez.

te y produce buenos pastos, por cuya razón los vecinos de los pueblos de su circunferencia hechan á el á pacer sus ganados en toda la estación del brano con pastores que los guarden".

Choza de Mera. Fonte: Concello de Covelo

A Comunidade de Montes de Barcia de Mera conserva documentación histórica na que se fai referencia a un preito datado en 1519[89] que enfrontou a Diego de Soutomaior coas parroquias da serra do Suído, entre elas a freguesía de San Martiño. A pretensión do nobre era alimentar nos pastos comunais unhas 5.000 cabezas de gando, pero a xustiza acabou limitándolle o acceso a 100 cabezas vacún.

Os continuos conflitos polo aproveitamento dos pastos do Suído non enfrontou unicamente á veciñanza cos estamentos sociais privilexiados, senón tamén entre si ás distintas parroquias que utilizaban os pastos da serra. Así o pon de manifesto, por exemplo, un preito[90] substanciado en 1653 pola Real Chancillería de Valladolid que provocou un litixio entre os veciños de Campo e Fofe, xunto con algúns do Piñeiro pola queima de máis de 20 chozas e cabanas de Barcia de Mera no Suído, un litixio que incluía ademais, medio cento de cabezas de gando.

89 Carta executoria da Real Chancilleria de Valladolid datada en setembro de 1773; Signatura: Rexistro de Executorias. Caixa 3170.0061

90 Archivo de la Real Chancillería de Valladolid. Signatura: Registro fe Ejecutorias,Caja 2789,66. Documento cedido pola CCMM de Barcia de Mera.

MAQUETA BARCIA DE MERA 160p.indd 98 22/4/21 21:59

Outro preito pola utilización dos pastos da serra tivo lugar no ano 1726[91], tal e como documentou o profesor Pegerto Saavedra (1982:213), cando a veciñanza de Soutomaior denunciou á de Barcia de Mera por "hallarse en posesión y de los montes y pastos del Suído, en los que cojen leña y hacen «sus cabañas para guardar los referidos ganados y recogerse los pastores y personas que los cuidan»; pero recientemente los de Barcia de Mera, «armados con hoces largas, varales y otros instrumentos» se entraron en la jurisdicción de Soutomaior «dando muchos palos a las referidas personas y por fuerza han llevado y sacado más de quinientas cabezas de ganado mayor»."

Sobre a importancia que os pastos estivais da serra tiveron para Barcia de Mera e Covelo fálanos tamén un documento de 1813 citado por Fariña Jamardo (1993:456) no que un tal Fernando Varela asegura que na xurisdición de Covelo "coida que deben establecerse polo menos dous axuntamentos, pero que se resistiron sempre os seus naturais a separarse da antiga costume, motivo polo que se mantiveron pasivos ata agora, apoiando a súa terquedade na comunión de pastos e localidade, que lles imposibilita a desunión".

Choza da Peneda. Fonte: Concello de Covelo

Como escenario dos conflitos sociais como os que vimos de citar, a serra acolle un valioso patrimonio etnográfico vinculado ao aproveitamento dos pastos estivais en forma de chozas e abrigos (pensadas para dar acubillo aos pastores ou veceiros), así como cortellos, parideiras, curros e sesteiros (construcións que tiñan por obxecto gardar os animais durante distintos momentos do día).

91 Arquivo parroquial de Berducido. Contestan os veciños de Barcia de Mera que foron os de Soutomaior os que "se agavillaron" para lles prender o gando.

MAQUETA BARCIA DE MERA 160p.indd 99 22/4/21 21:59

Curral da Peneda. Fonte: Concello de Covelo

As chozas, en palabras de Ballesteros Arias (2004:25), son:

> *"uns cerramentos laterais construídos seguindo a pendente do terreo, no que as veces se incrustan, levantados cunha groseira cachotería en seco, de xisto ou gneis. No caso dos chozos da serra do Suido, hai un predominio da planta rectangular ou cuadrangular, con dimensións variables, nalgúns casos en torno a vinte metros cadrados, e están construídos mediante bloques de lousas de gneis e granitos, que proliferan na zona, sen utilización de argamasas. Danse varios tipos de cubertas sendo a máis recorrida a de dobre vertente, e consiste nun laxeado de pedras de granito ou xisto colocadas sobre unha estrutura de pedra alintelada sobre os muros laterais, e que se completa mediante unha cubrición de terróns, que ademáis de integrar á propia construción no medio serve de illante térmico".*

A mesma investigadora (2004:36) describe os curros da maneira que segue:

> *"Son peches de pedra utilizados para gardar o gando durante a noite. Podémolos atopar ben unidos ás cabanas ou ben situados nas proximidades, polo xeral nos prados (...).*
> *Son recintos de planta variable, polo regular de forma cadrada ou circular, e levantados polos veciños como un traballo comunal máis, pechado con muros a base de cachote, laxas ou bloques de pedra de granito ou gneis, cunha serie de aberturas ou portas de acceso que permiten o paso do gando. Algúns destes curros teñen adosados un ou varios cortellos para o resgardo das crias."*

MAQUETA BARCIA DE MERA 160p.indd 100 22/4/21 21:59

No que respecta aos cortellos Ballesteros Arias (2004:34) escribe:

> *"Trátase de pequenas cuadras de propiedade particular, localizadas en torno ós chozos, destinadas a resgardar ós becerros, que, a diferencia dos chozos, son de propiedade particular.*
> *A súa construción é moi semellante á dos chozos, mesmo con alaceas interiores e con ventanucos, reproducindo, ás veces, o seu esquema constructivo. O chan está escavado por debaixo do nivel da superficie exterior, co obxectivo de deixar lugar para unha capa de toxo e distintos tipos de malezas naturais procedentes do monte, que serven como cama ós animais, que ás veces é cuberta cunha capa de palla para que os toxos non danen á cría do gando."*

Para rematar, o mestre e xeógrafo José Valverde (2015:45), que exerceu o maxisterio na parroquia covelense de Maceira, ofrécenos unha precisa descrición dos sesteiros:

> *"En la estación estival, el vacuno de la alta cuenca y el valle medio es conducido al Suído, donde pasa la temporada. Durante las horas de más calor, el ganado abandona los jugosos pastos de las hondonadas, huyendo del ataque de los insectos, y busca el fresco del sesteiro (de sestear). Todos los cerros del Suído están ocupados por sesteiros, obra conjunta de la naturaleza y el hombre. Cada lugar cuida y utiliza el suyo. Los pacíficos animales escalan, pese a su peso y aparente torpeza, las rocas más elevadas para gozar de la brisa."*

Por último faremos mención ás parideiras, unha pequena construción que Ballesteros Arias (2015:34), define como "destinadas únicamente ó resgardo das crías recén paridas".

A importancia da gandaría en Barcia de Mera mantívose ata o segundo terzo do século XX. Así o proba, por exemplo, unha noticia publicada no Faro de Vigo o 4 de xullo de 1939 onde se dá conta da "pérdida de una vaca en el monte Suído, preñada de ocho meses primeriza. Señas: acerada, algo rubia, cabeza bien hecha, astas blancas con la marca P en los dos cuadriles. Se ruega al que sepa paradero lo comunique a Miguel García, San Mauro, Barcia de Mera. Se le gratificará".

MAQUETA BARCIA DE MERA 160p.indd 101 22/4/21 21:59

4-A TOPONIMIA DA PARROQUIA

4.1 A lexislación

Incluímos neste apartado unha síntese da lexislación básica que, desde hai moi poucos anos, protexe a toponimia no ámbito internacional, estatal e galego:

-RESOLUCIÓN IX/4 DA NOVENA CONFERENCIA DAS NACIÓNS UNIDAS SOBRE A NORMALIZACIÓN DOS NOMES XEOGRÁFICOS; New York en agosto de 2007

> *(…) considerando que os topónimos forman parte do patrimonio cultural inmaterial, alenta os organismos oficiais encargados da toponimia, entre outras cousas, para elaboraren un programa de salvagarda e promoción deste patrimonio, de conformidade co parágrafo 3 do artigo 2 e co artigo 18 da Convención.*

-LEI 10/2015 PARA A SALVAGARDA DO PATRIMONIO CULTURAL INMATERIAL

> *Artigo 2. Concepto de patrimonio cultural inmaterial. Terán a consideración de bens do patrimonio cultural inmaterial os usos, representacións, expresións, coñecementos e técnicas que as comunidades, os grupos e, nalgúns casos, os individuos, recoñezan como parte integrante do seu patrimonio cultural e, en particular: a) Tradicións e expresións orais, incluídas as modalidades e particularidades lingüísticas como vehículo do patrimonio cultural inmaterial, así como a toponimia tradicional como instrumento para a concreción da denominación xeográfica dos territorios.*

-LEI 5/2016 DO PATRIMONIO CULTURAL DE GALICIA

> *Art. 3.3. Considéranse bens do patrimonio cultural inmaterial para os efectos desta lei: A toponimia.*
> *Art. 68.2. A Xunta de Galicia velará, xunto con outras institucións da Comunidade Autónoma, pola preservación da toponimia tradicional, que se considera un valor identitario da Comunidade Autónoma así como un instrumento para a concreción da denominación xeográfica dos pobos e dos seus bens.*
> *Art. 69.6. Na protección da toponimia, a Xunta de Galicia e as demais administracións implicadas inspirarán as súas actuacións nas indicacións e recomendacións dos organismos internacionais.*

MAQUETA BARCIA DE MERA 160p.indd 102 22/4/21 21:59

O obxectivo principal do noso traballo foi rescatar, transcribir e xeolocalizar en coordenadas WGS84 toda a toponimia histórica da parroquia de Barcia de Mera. O noso labor tamén serviu para adiantar a etimoloxía dos principais nomes de lugar, así como transcribir as etimoloxías populares que, no seu caso, están vivas na memoria dos e das informantes residentes na parroquia.

4.2 Clasificación do corpus de chamadeiros

Na actualidade existen distintos modelos de clasificación da toponimia. No presente traballo optouse por utilizar, con flexibilidade, a clasificación establecida por Martínez Lema (2010) na súa tese de doutoramento. Dentro de cada un destes grupos principais, establecemos, aínda, unha serie de subcategorías de tipo toposemántico, de xeito que os chamadeiros quedan subcategorizados en haxiotoponimia (nomes de lugar vinculados a santos), orotoponimia (alusiva ás características do solo), litotoponimia (onde ve a luz o trazo semántico 'pedra'), ecotoponimia (referido a construcións humanas), agrotoponimia (topónimos vinculados ás actividades agrarias e o aproveitamento do terreo) e hidrotoponimia (topónimos relacionados coa auga).

Engadimos, aínda, un apartado dedicado a antropotoponimia (os nomes de lugar derivados dun nome persoal), así como, a maiores, un apartado para aglutinar a zootoponimia[92] (referido a nomeadas de orixe animal).

Os chamadeiros compostos aparecen clasificadas segundo o seu sentido en tanto que unidade, non dos elementos que os compoñen por separado. Partindo da toponimia maior, ampliamos a análise ás nomeadas máis curiosas ou singulares de cada campo.

Organización toponímica:

— ***Orotopónimos:*** *O Coto, Os Ceos, O Outeiro, A Corcoveira, Redondo.*
— ***Agrotopónimos:*** *Os Eidos, Os Muros, O Portafurado.*
— ***Ecotopónimos:*** *A Alén, O Pazo, Os Seixedos, Vilanova.*
— ***Litotopónimos:*** *A Peneda.*
— ***Hidrotopónimos:*** *Mera, río Tea, río Caraño, río da Alén, A Tola.*
— ***Fitotopónimos:*** *A Carballeira, Carredás, Espiñeiro, A Panceira, As Pereiras, O Ucedo.*

92 En Barcia de Mera non existe toponimia maior deste tipo, de aí que os exemplos que estudamos se refiren todos eles á toponimia menor.

MAQUETA BARCIA DE MERA 160p.indd 103 22/4/21 21:59

— *Antropotopónimos:* *Caxil, Tatín*[93], *Locai*[94].
— *Zootopónimos*[95]*:* *As Curuxeiras, As Grallas, Os Miñotos.*
— *Haxiotopónimos:* *O San Amaro.*
— *Outros topónimos:* *Os Oleiros.*

4.3 O nome da parroquia

En relación a Barcia de Mera a Comisión de Toponimia da Real Academia Galega emitiu o seguinte informe:

"O nome da parroquia é unha locución constituída pola palabra Barcia, a preposición de e Mera, seguramente o nome antigo dalgún dos dous ríos que a regan, o Caraño e o Alén.

Barcia, galego moderno varcia 'terreo chan e fértil situado nas marxes dun río, que é frecuentemente anegado por este', é voz de etimoloxía dubidosa pero tida por precéltica e indoeuropea, quizais emparentada co vasco ibar 'veiga, val' ou proveniente dun étimo varcena ou varcina formado coa raíz hidronímica indoeuropea *awer 'humedecer, mollar, fluír'.

Mera é tamén hidrónimo prerromano emparentado con outros nomes de ríos como Mero, Mira, Miranda etcétera. Ese nome antigo do río consérvase tamén no dun dos núcleos de poboación da parroquia, Mera.

Tanto Barcia, con máis de 30 nomes de lugar formados coa palabra ou que a conteñen, coma Mera, máis de 10, son topónimos que se repiten en todo o territorio de Galicia.

Varcena de Mera rexístrase en textos en latín do mosteiro de Melón xa no século XII (ano 1.177) e atéstase abundantemente nos séculos posteriores en latín e en romance.

Parece que o nome da freguesía vacila entre Mera e Varcena de Mera durante toda a Idade Media: aínda a principios do século XIII é unha villa que uocitant Uarcena de Mera sub aula Sancti Martini (vila que chaman Barcia de Mera baixo a igrexa de San Martiño, ano 1201). Pero, se non antes, a finais deste século XIII encontramos xa o que logo se-

93 Nome de orixe xermánica derivada do xenitivo de Tatinus (villam Tatini): a vila de Tatinus. Corresponde a unha paraxe situada nas proximidades da Corcoveira nas coordenadas 42.26661, -8.40341
94 Nome de orixe xermánica derivada de Leocadius (villam Leocadi): a vila de Leocadio. Nome dunha paraxe situada nas proximidades da Corcoveira nas coordenadas 42.2661, -8.40566
95 Ningún deles dá nome a un núcleo de poboación.

MAQUETA BARCIA DE MERA 160p.indd 104 22/4/21 21:59

ría o nome actual da parroquia: sancti Martini de Varsea de Mera (ano 1292). Con todo, nun mesmo documento do ano de 1414 aínda a podemos ver mencionada tanto como Sancto Martino de Mera coma como Sancti Martini de Varcea de Mera.

A partir do século XV empezamos a rexistrar o primeiro elemento do topónimo escrito con B- inicial, Barcia. Esta grafía consolidouse e, fronte á voz común varcia recollida nos dicionarios, a Comisión de Toponimia admitiu que os nomes de lugar que a conteñen se grafen con B-, forma habitual desde hai cincocentos anos.

O nome da parroquia de Barcia de Mera, constituído por tres elementos identificables (a voz común varcia, a preposición de e o antigo nome do río, Mera) figura, nos documentos que puidemos consultar, ó longo da súa historia escrito coa segmentación moderna en tres palabras. Polo menos nos textos medievais e nos dos séculos XVII e posteriores. Só no século XVI e principios do XVII en que se utiliza a letra procesual encadeada, podemos chegar a dubidar de cal é a segmentación coa que o debemos de reproducir, aínda que a práctica dos séculos anteriores e posteriores parece que permiten confirmar que nada mudou e que o topónimo se entendía como Barcia de Mera.

É a partir do Nomenclátor de 1930 cando, e descoñecemos o motivo, se empeza a escribir o nome da parroquia como se se tratase dunha única palabra, Barciademera, e mesmo se rexistra de xeito erróneo, *Barciadenera, no de 1960 e 1970."

Atestacións documentais:

> *"...et de precio isto nichil apud vos remansit. habent ipsas hereditates jacentia una in Busto Covo, alia in Varcena de Mera, alia in Lordelu, alia in Parada Sardinaria, et nostro quinom de Petam. do vobis ipsas hereditates..."*
>
> *Mosteiro de Melón; Data: 1181. Fonte: Cambón Suárez*
>
> *"...uoci uestre; facimus uobis carta uendicionis de hereditate nostra que abemus in ripa de Tena in uilla que uocitant Uarcena de Mera sub aula Sancti Martini, nominata hereditate quarta de Casale de Quintalela, cum omnibus suis directuris uendimus uobis pro..."*
>
> *Mosteiro de Melón; Data: 1207. Fonte: Cambón Suárez*
>
> *"...et qui mulierem forzaverit usuque ad cap ducatis nobis duos modios de pane de Pardelas vel de Varcia de Mera, observetis cautum nostrum..."*

MAQUETA BARCIA DE MERA 160p.indd 105 22/4/21 21:59

Mosteiro de Melón; Data: 1252-1284. Fonte: Cambón Suárez

"...noverint universi quod vacante ecclesia sancti Martini de Varsea de Mera per vacationem Fernandi Joanis quondam rectoris ejusdem. ego Joanes Suerii archipresbiter de Montibus in ecclesia tudensi reverendi patris domini..."

Mosteiro de Melón; Data: 1292. Fonte: Cambón Suárez

"...Melone cum conventu ejusdem loci, pro Dei amore damus et concedimus totam nostram portionem de ecclesia sancti Martini de Varcea de Mera; et damus uobis ipso nostro quinione de Monte Zelo, scilicet, ouctava de ipsa seara..."

Mosteiro de Melón; Data: 1414. Fonte: Cambón Suárez

4.4 Os nomes dos núcleos de poboación

Se organizamos os chamadeiros dos lugares habitados de Barcia de Mera por tipoloxía e número, a táboa que obtemos é a que segue:

MAQUETA BARCIA DE MERA 160p.indd 106 22/4/21 21:59

A etimoloxía de cada unha destas nomeadas tradicionais, tamén coñecidas co nome de toponimia maior, é a que a continuación se relaciona:

- **Alén, A:** Estamos diante dun topónimo que fai referencia á posición relativa dun lugar habitado. Segundo Nicandro Ares (2013:1219) deriva do latín ad illinc, un adverbio que significa "máis alá, do outro lado", "pero tamén hai constancia dos antropónimos Allenius e Allenus". Ao noso xuízo a súa localización, do outro lado do río da Alén respecto do San Amaro –o núcleo principal de Barcia de Mera– fai verosímil a primeira das acepcións. No Nomenclátor de Galicia figura, por erro, sen artigo. En Galicia hai un total de 25 lugares habitados que inclúen o adverbio "Alén" no seu chamadeiro.

O Río da Alén recibe o seu nome por regar as terras de labor do núcleo homónimo.

- **Carballeira, A:** Tal e como apunta Gonzalo Navaza (2006: 160) "é abundantísima a presenza na toponimia do derivado carballeira, que ten uso vivo na fala co significado de «bosque de carballos»". Xa que logo a voz Carballeira sería o abundancial de carballo (Querqus robur), voz de orixe prerromana á que se lle engade o sufixo -eira. En consecuencia, A Carballeira é un fitotopónimo, isto é, un nome de lugar derivado dunha planta ou árbore común a 83 núcleos habitados do noso país segundo o NG.

Peto de ánimas da Petanuda, situado no núcleo de Carredás

MAQUETA BARCIA DE MERA 160p.indd 107 22/4/21 21:59

- **Carredás:** O Carredás de Barcia de Mera é un topónimo único en Galicia, segundo o proxecto Galicia Nomeada (GN)[96]. O NG recolle o topónimo Carregás en Vilardevós e Verín, que sería abundancial de carrizo ou carriza (Pharagmites communis) unha planta herbácea da familia das gramíneas, ao igual que Carredás, Carrizal e Carregal.

- **Caxil:** O NG de Galicia destaca este topónimo como único en Galicia. Podería derivar do antropónimo Cagidus[97] en xenitivo (Villam Cagidi; a vila de Cagidus) ou, como sinala Nicandro Ares para o topónimo Caxín (2011: 1146), de Cassinus (Villam Cassidi; a vila de Cassidus), mudando o dobre –ss– en –x–. Xa que logo estaríamos diante dun antropotopónimo, isto é, dun nome de lugar que ten a súa orixe no nome dun posesor medieval suevo ou, en calquera caso, de orixe xermánica.

- **Ceos, Os:** O proxecto GN localiza dous topónimos homónimos en Galicia –ambos dando nome a terras de labor– nos concellos ourensáns de Toén e A Teixeira, pero ningún deles designando a lugares habitados[98]. A voz latina Caelu ou Caelum, que está na raíz do topónimo O Ceo, dá nome a entidades humanas situadas en 8 lugares ou núcleos de orografía chan de Casteláns (Covelo), Alxén (Salvaterra de Miño) ou Santa Baia de Mondariz (Mondariz). Xa que logo esta nomeada designaría en todos os casos un terreo chairo e sen desniveis que recordaría ao firmamento, isto é, ao espazo que se estende por riba das nosas cabezas, de apariencia plana. A esa mesma lóxica responde a expresión popular “o ceo da boca”, sinónimo de padal.

- **Corcoveira, A:** O dicionario da Real Academia Galega (en diante DRAG) define a voz corcova (lat. cucurvu) como unha “curvatura convexa esaxerada das costas ou do peito producida por unha desviación da columna vertebral ou do esterno”. En sentido amplo unha corcova é calquera tipo de lomba, carrela ou elevación, polo que o engadido do sufixo abundancial –eira viría subliñar ou enfatizar esta circunstancia oronímica. Segundo o NG[99] Corcoveira é un topónimo único en Galicia.

- **Coto, O:** Substantivo derivado da voz prerromana *cottu. O DRAG define esta voz como a “parte máis alta dun monte, que ten forma cónica”. Os tres eidos ou casas tradicionais (A Casa do Señor Avelino do Coto, a da Señora Dina do Coto e a da Señora María do Coto) que se localizan neste lugar próximo ás Pereiras érguense nunha pequena elevación que non responde exactamente á definición do dicionario, mais si se localizan

96 Consulta realizada o 25.01.2021.
97 Un códice do ano 773 compilado por P. Avelino de Jesús da Costa (ed) documenta este antropónimo. Livro Preto. Cartulário da Sé de Coimbra, Coimbra, Arquivo da Universidade de Coimbra, 1999.
98 Consulta realizada no NG o 25.01.2021.
99 Consulta realizada o 25.01.2021.

MAQUETA BARCIA DE MERA 160p.indd 108 22/4/21 21:59

nun pequeno cume xeográfico. Este topónimo non aparece no NG.

- Eidos, Os: Ausente tamén do NG, este nome de lugar identifica a paraxe na que se levantaron tres casas unicamente: A Casa do Sr. Manuel dos Eidos, a Casa de Pepe Lado e a Casa de Pilara dos Eidos. "La voz eido es trivial en Galicia y significa la casa o habitación propia de cada uno. Es su origen del puro latín aedes, aede" escribe o Padre Sarmiento (Colección 1746-1770). Os dicionarios actuais sepáranse de Sarmiento e definen eido como o "terreo cultivado, que pode estar entre as terras que rodean a casa ou non. Conxunto de terras que circundan unha casa". O profesor I. A. Estraviz sitúa a voz latina aditu na orixe do substantivo eido.

- Espiñeiro: Abundancial de espiño (lat. spinu) que, segundo Gonzalo Navaza (2006, pp. 244) "ten un significado xenérico que pode designar diversas especies botánicas". O topónimo Espiñeiro, que dá nome a 17 lugares habitados de Galicia segundo o NG, deriva da voz espiño + o sufixo -eiro (derivado do sufixo latino -ariu).

- Mera: O DRAG define este hidrónimo como "néboa espesa e miúda moi daniña para as plantas e os froitos por favorecer a aparición de fungos"; tamén como a "chuvisca que se desprende desta néboa". Eladio Rodríguez (1958-1961) apunta que "distínguese la MERA de la BRÉTEMA en que es generalmente más húmeda, más espesa y anda más a ras de tierra y por eso se la considera más dañina". Segundo o dicionario de Estraviz, mera deriva do grego moira.

En 1267 temos noticia de que o mosteiro de Melón[100] afora "essa nosa herdade que foy de noso casal de Varzea de Mera que chaman do Ryal quomo parte per agua que chaman de Marcos Aras et da outra parte quomo parte per la fonte de Moo et fere en rio de Mera". isto quere dicir que o que hoxe coñecemos como río da Alén, a mediados do século XIII era coñecido como río de Mera.

Na nosa parroquia documentamos os núcleos habitados de Mera e Mera de Abaixo, ambos situados na confluencia dos ríos Tea, A Alén e Caraño, polo que a extrema humidade do lugar queda sobradamente acreditada. O Padre Sarmiento (CatálogoVF 1745-1755) distinguiu entre néboa común ou bretoma ou barrufa e a néboa "pegajosa" que "llaman mera". O NG cuantifica en 12 o número de lugares en Galicia que inclúen o substantivo "mera" na súa denominación.

- Oleiros, Os: O DRAG define oleiro como "a persoa que fai olas e outros obxectos de barro ou que comercia con eles". Segundo Nicandro Ares (2011: 450) o topónimo "alude

100 A. H. N., Clero Melón, carp. 1451, núm.8.

MAQUETA BARCIA DE MERA 160p.indd 109 22/4/21 21:59

a vendedores de olas" e "puido ser alcume persoal dun fusor ollarius, que se le nalgunha inscrición funeraria". Con todo, como sinala o mesmo autor, hai que ter en conta que "Ollarius, a, um, en latín era adxectivo referido a olla, «ola», utensilio doméstico e tamén sepulcral", aínda que, na actualidade, non se ten noticia de ningunha necrópole romana neste lugar. Xa que logo a hipótese máis crible para o noso chamadeiro é a que sitúa nos Oleiros de Barcia de Mera un dos once lugares homónimos de Galicia que, segundo o NG, puido dar orixe a ceramistas especializados na manufactura de olas[101].

- **Muros, Os:** Trátase dun nome de lugar situado nas proximidades do Coto e Os Eidos, moi achegado ao límite entre Barcia de Mera e Casteláns. A voz muro (lat. muru) designa en toponimia unha "construción vertical de pedras, terróns e outros materiais, que se levanta para cerrar un espazo, para soster algo de modo que non caia". Xa que logo puido referir en orixe, ben un conxunto de valos construídos para pechar propiedades, ben unhas paredes de contención para converter un terreo en pendente nunha serie de socalcos cultivables.

- **Outeiro, O:** Ausente do NG, o DRAG define outeiro como "pequena elevación de terreo illada e de pouca extensión". O padre Sarmiento (1746-1770) apunta que a súa etimoloxía deriva "del latín altus, altare, altarium; se dijo en los instrumentos de apeos: " et per illud autarium ", y " et per illum auterium " (...). De ahí el castellano otero y oter, y el outeiro gallego". O Outeiro de Barcia de Mera é un lugar habitado formado por oito casas situadas nunha elevación situada a 230 m. de altura que domina o río Caraño. Trátase pois dun orónimo, un nome de lugar con base na xeografía, en particular, na descrición do seu relevo.

- **Pazo, O:** É sabido que en Barcia de Mera non hai ningún pazo (lat. palatium), no lugar homónimo. Deixando á marxe o pazo abacial ou casa reitoral, o edificio máis parecido a un edificio residencial rural grande e luxoso que serve de residencia dun persoeiro nobre sería a Casa do Souto, a única vivenda da nosa parroquia que loce na súa fachada un brasón nobiliar. O filólogo J. José Moralejo (2005: 219-237) propuxo asociar os abondosos "pazos" que agroman na toponimia de Galicia (298 deles habitados, segundo o NG) a curros de pastores, xa que "hai Pazos, Pacios e Palacios de máis como para os reducir todos ó latín e ó significado tardío, e tamén máis frecuente" que temos nos pazos señoriais que coñecemos. Outra posibilidade sería que este e outros Pazos de Galicia tivesen como base o antropónimo latino Palatius.

- **Panceira, A:** Ausente do NG, semella unha deturpación da voz painceira, abundancial

101 O Faro de Vigo do 21.09.1980 dá conta dunha "Muestra de Arte Popular Gallego" que tivo lugar en Marín onde o cronista, A. García, sinala que en Barcia de Mera "hemos podido apreciar (...) osellas y caldeiros".

MAQUETA BARCIA DE MERA 160p.indd 110 22/4/21 21:59

de painzo (lat. panicium ou paniceum), tamén coñecido como millo miúdo. Trátase dunha planta herbácea anual da familia das poáceas que a bioloxía denomina Setaria italica, Panicum italicum ou Setariopsis itálica. Gonzalo Navaza (2006:392) recorda que "a importancia destas gramíneas na economía e na alimentación tradicional antes da chegada do millo americano foi enorme". O seu nome, segundo Moralejo (1977:147) «parece aludir también a su valor alimenticio si se relaciona con panis "pan" y con el verbo pasci "alimentarse", viniendo a significar "fruto o cereal de pan o de comer".

Outra posibilidade é que fose o centeo (lat. centenu), sinónimo de pan en boa parte de Galicia, o cereal que estea na base do noso topónimo.

Xa que logo, o paínzo ou o centeo serían o cereal que teñen en mente os monxes de Melón cando aforan una herdade a Juan Fernández e a súa muller e a Pedro Muñiz e a súa, en 1244[102]. Nese documento piden de renda a terceira parte do pan, das leguminosas e do liño a entregar polos foreiros "annuatim per nostrum hominem ad nostrum cellarium de Mera".

- **Peneda, A:** Recollido por erro no NG como A Peleda, esta voz designa en galego a un penedo ou rocha (lat. pinna) de grande tamaño. En Galicia contamos con catro núcleos de poboación con este nome[103], aínda que son máis dun cento os topónimos rexistrados ata o momento[104] os que conteñen esta voz no proxecto GN. A Peneda non é o único litónimo de Barcia de Mera, xa que nas proximidades deste núcleo habitado localízase Os Seixedos.

- **Pereiras, As:** "Son numerosísimos os topónimos que conteñen formas correspondentes ós derivados PIRARIA, PIRARIU" sinala Gonzalo Navaza (2006: 403-409), unha árbore caducifolia da familia das rosáceas que ten como froito as peras. O NG recolle 52 lugares denominados Pereira ou A Pereira, un deles na parroquia veciña de Casteláns. Os pomares son especialmente abondosos en Redondo, que goza dun clima especialmente apto para o cultivo de árbores froiteiras e horta. Xa que logo As Pereiras (155 metros de altura) é un dos 5 fitotopónimos que dan nome aos núcleos habitados de Barcia de Mera.

- **Portafurado, O:** Este topónimo aparece conformado, en orixe, polos substantivos masculinos "porto" e "furado", só que –segundo cremos– a voz "porto" mudou en "porta" por

102 A. H. N., Clero Melón, carp. 1443, núm. 13.
103 En Abegondo (A Coruña), O Corgo (Lugo) e Vila de Cruces (Pontevedra) segundo o NG. Nesta última localidade aparece como As Penedas.
104 Consulta realizada o 25.01.2021.

MAQUETA BARCIA DE MERA 160p.indd 111 22/4/21 21:59

disimilación, buscando a diferenciación vocálica da primeira das voces, de aí a ausencia de concordancia de xénero entre ambos.

En toponimia a voz “porto” refire sempre un lugar de paso, aquel “punto xeográfico situado nunha zona elevada de montaña ou entre montañas, por onde resulta máis doado o paso de persoas e vehículos e a construción dunha vía de comunicación” segundo o DRAG. O segundo substantivo designa unha “abertura nunha superficie, polo xeral arredondada, que pode ser de distintos tamaños e de maior ou menor profundidade” (op. cit). En boa lóxica o Portofurado sería un lugar de paso esburacado ou perforado con algún propósito concreto; no caso que nos ocupa, quizais a canle de pedra destinada ao paso da auga que, segundo contan os veciños, atravesou a estrada neste punto e que unía os catro muíños homónimos coa marxe oposta da estrada en dirección á Ponte de Portafurado. O Portafurado está ausente do NG.

- Redondo: Describir a forma dun terreo é unha das normas habituais da toponimia. Polo tanto a voz Redondo (lat. rotondus) non fai outra cousa que representar na escrita o aspecto físico deste núcleo de Barcia de Mera, coñecido pola súa altura solleira e a súa xenerosa horta. Situado a 250 m de altura, Redondo aparece protexido dos ventos do norte polo Coto de Penelas e polos montes de Mons. En consecuencia estamos diante dun orotopónimo, isto é, dun nome de lugar motivado pola forma física do terreo que, sen responder a unha perfecta definición xeométrica, si apunta a unha forma semellante. En Galicia son 34 os núcleos habitados que inclúen na súa denominación o adxectivo “redondo” segundo o NG.

Cruceiro do San Amaro, labrado en 1717

MAQUETA BARCIA DE MERA 160p.indd 112 22/4/21 21:59

- **San Amaro, O:** Os haxiónimos ou nomes derivados de nomes de santos son abondosos en Galicia. No caso de San Amaro o NG cuantifica en 14 os núcleos de poboación que reciben este nome no conxunto do noso país, entre eles o San Amaro de Barcia de Mera. Para Ferro Ruibal (1992:118) trátase dun "santo galego de nome celta (...) co significado de inmortal, inmorredoiro. (...) Ten moita devoción en Galicia e é moi avogoso, especialmente da dor de cabeza e mais da reuma.(...) Polo san Amaro acábaselles ós rapaces o tempo de xogaren ós trompos, que empezara co San Martiño. Lembrámo-la peza teatral O San Amaro de Varela Buxán e o poema O bendito San Amaro[105] de Ramón Cabanillas.

Este san Amaro viaxeiro máis aló da morte pode moi ben ser unha lenda galega (...), e cadra co feito de que os mouros das lendas castrexas non son os musulmáns senón os devanceiros prerromanos e polo tanto nada ten que ver co San Mauro, discípulo de san Bieito, que, en cambio, lle dá abeiro litúrxico, xa que, como é sabido, san Amaro non figura no calendario litúrxico oficial. Iconografía: A identificación con san Mauro está xa documentada en tempos de Sarmiento (séc. XVIII), polo que se representa coma Mauro", aínda que este nome ten unha presenza residual no nomenclátor de Galicia[106].

- **Seixedos, Os:** Estamos diante dun litónimo, isto é, dun chamadeiro ou nome de lugar abundancial de seixo, unha "pedra dura e pequena que a erosión tornou lisa e arredondada" segundo o DRAG. Neste caso a fartura deste tipo de pedra exprésase mediante a incorporación do sufixo –edo (lat.-etu). O NG infórmanos que en Galicia existen unicamente dous núcleos de poboación con este nome: un en Arteixo e outro en Barcia de Mera.

- **Tola, A:** É o nome que recibe unha parte do núcleo do San Amaro que non aparece no NG. Sarmiento (1746-1770) foi o primeiro en escribir sobre este hidrónimo: "En Tuy se llama tol y una tol aquella presa de agua que sirve para regar los maizales u otros sembrados. Hay verbo gallego entolar el agua, y es cuando se divide el agua para el riego. En Pontevedra se llama tola a aquella presa menor de agua". Na Tola de Barcia de Mera hai, efectivamente, unha cal de auga que abastece o Lavadoiro da Tola.

- **Ucedo, O:** Fitónimo abundancial derivado de uz, urce, "que dan nome á Erica arborea e outras especies do mesmo xénero. Procede do latín ulex, -icis" en palabras de Gonzalo Navaza (2006: 553). Os únicos núcleos habitados de Galicia que reciben o nome do Ucedo (uz + sufixo abundancial -edo) están en Barcia de Mera (Covelo) e nas Pontes de

105 Este libro, ilustrado con debuxos de Castelao, foi impreso no balneario de Mondariz en 1925.
106 Consta un único núcleo de poboación, situado en Boiro (A Coruña).

MAQUETA BARCIA DE MERA 160p.indd 113 22/4/21 21:59

García Rodríguez[107] (A Coruña).

- **Vilanova:** Trátase dun chamadeiro deriva do latín villa nova, isto é, dun substantivo (vila) que para o DRAG é unha "poboación que se distingue das demais por posuír un número maior de habitantes ou algún privilexio especial", seguido dun adxectivo (nova) que precisa a súa antigüidade relativa respecto dos demais núcleos ou aldeas. Segundo o NG, en Galicia existen un total de 111 lugares habitados con esta denominación.

Se organizamos os chamadeiros de lugares habitados por tipoloxía e número porcentual, a táboa que obtemos é a que segue

4.5 A toponimia menor

No que respecta aos nomes de lugar de Barcia de Mera que non designan núcleos habitados, atopamos a distribución tipolóxica que ilustra a seguinte táboa:

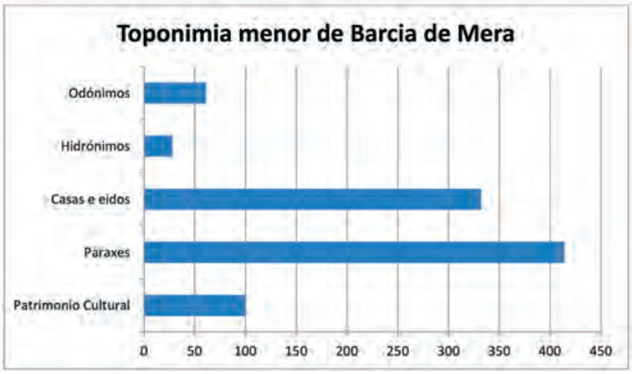

107 Na parroquia de Ribadeume deste concello, o chamadeiro aparece en plural: Os Ucedos.

MAQUETA BARCIA DE MERA 160p.indd 114 22/4/21 21:59

4.6- A hidronimia

Neste capítulo abordaremos, con brevidade, o estudo dos principais nomes vinculados aos cursos de auga da parroquia, isto é, dos ríos que a vivifican.

- Río da Alén: como xa vimos máis arriba, Alén deriva de ad illinc, un adverbio latino que cabe interpretar como "máis alá, do outro lado". Xa que logo o núcleo homónimo é, como en tantos outros casos, o que acaba dando nome ao río.

- Río Caraño: Para Moralejo (2010:106) Caraño é un topónimo celta ou paleoeuropeo que, no caso covelense, sería ademais dun hidrónimo, un orónimo. Con escasa difusión na Galicia administrativa actual, está presente unicamente nos concellos de Pol (Lugo) e Covelo (Pontevedra), sen ben existen outros topónimos emparentados coa mesma raíz: Carantoña, Caranza, Caraña, Carazo, Careixo, etc.

O noso filólogo (op. cit) cre que "para los toponimos gallegos que presento, la opción más verosimil es la relativa a que nombren terrenos rocosos o arenosos, elevaciones o cimas".

- Río Tea: o principal río da comarca do Condado baña tamén o sur da nosa freguesía. Coñecemos atestacións antigas deste río, cando menos, desde o século IX (Lucas, Tumbo A/14; 893-7-25), cando era nomeado como río Tena:

> *…est fundata in uilla quam dicunt Arenosium iuxta fluuium Tena secus ripam Minei, ipsam ecclesiam prenominatam cum octoginta quator…*

No seu nacemento, alá na Serra de Avión, o Tea dá lugar ao Val de Tielas, voz que fai as veces de diminutivo de Tea da mesma forma que sucede noutros leitos fluviais (Sárdoma-Sardomela; Sar-Sarela), tal e como estudou o profesor Bascuas (2005:81). Este mesmo especialista tamén se referiu á etimoloxía do noso río (2006:61) do xeito que segue:

> *"No es posible la relación inmediata de Teo con el río Tea, del med. Tena (§ 45.1). La semejanza de las formas actuales es engañosa, y es sin duda errónea la opinión de I. Millán, que interpreta Teo y Tea como masculino y femenino de una misma palabra derivada de la raíz indoeuropea *tekw- 'correr, fluir."*

MAQUETA BARCIA DE MERA 160p.indd 115 22/4/21 21:59

O profesor Moralejo (2009:57) coincide coa proposta etimolóxica de Bascuas. Pola súa parte Monteagudo (1999:306) opta pola raíz *ten- (tender, estirar) para un curso fluvial con longos tramos rectos. O noso hidrónimo non é exclusivo de Galicia xa que o que o Val de Tena é unha coñecida depresión pirenaica situada na comarca aragonesa do Alto Gállego. Destacamos a ausencia do nome persoal e do apelido Tea / Tena en Galicia, o que evidencia que non arraigou entre a poboación, a diferenza do acontecido con Tielas, presente nos apelidos de 193 galegos e galegas[108], a meirande parte deles residentes en Covelo, concello no que se sitúa o val homónimo.

108 Consulta realizada no portal do ILG o 18.03.2020

MAQUETA BARCIA DE MERA 160p.indd 116 22/4/21 21:59

4.7 Chamadeiros rescatados

Ordenados de forma alfabética, o listado dos topónimos recuperados organizados en tipoloxías, coa excepción dos que se refiren ao patrimonio cultural (ver punto 3), é o que segue:

PARAXES

A Bouza da Escoira
A Burata
A Buratiña
A Cacharola
A Campiña
A Canceleira
A Canceliña
A Capa Vella
A Carballa do Nabal
A Carballeira
A Carballeira da Cortiña
A Carballeira da Raña
A Carballiña Torta
A Carisqueira
A Carriceira
A Cascada
A Cavada de Carmela
A Cavada do Bouzó
A Cavada do Cura
A Cavada do Fontán
A Cavada do Garrido
A Cavada Grande
A Cavada Nova
A Cavada Vella
A Cavadiña
A Cañoteira
A Chan
A Chan da Bouza
A Chan da Costa
A Chan da Gándara
A Chan da Muller de Baixo
A Chan da Muller de Riba
A Chan de Abaixo
A Chan de Aradelas
A Chan de Barcia de Mera
A Chan de Caravelo
A Chan de Currás
A Chan de Lamela
A Chan de Mera
A Chan de Mons
A Chan do Coto
A Chan do Foxo
A Chan do Río
A Chan dos Muíños
A Compra
A Cortiña
A Cortiña Dona
A Costa
A Costa da Cabana
A Costa da Cabana
A Costa do Outeiro
A Costarela
A Costeira da Cascada
A Costeiriña
A Costiña
A Curva do Marito
A de Andrés
A de Andín
A de Ignacio
A de Joaquina
A de Mango de Baixo
A de Mango de Riba
A de Pereiras

MAQUETA BARCIA DE MERA 160p.indd 117 22/4/21 21:59

A de Rodas
A de Serra
A de Virginia
A do Xastre
A Eira Grande
A Faltriqueira
A Fenteira
A Gandariña
A Gateira
A Mota
A Nogueira
A Ouxariza
A Painceira
A Parada de Sevilla
A Pedra
A Pedreira
A Penasqueira
A Pereiriña
A Peza
A Ponte Vella
A Porteira do Coto
A Porteira do Río
A Portela das Travesas
A Portela do Sobrido
A Porteliña
A Praza de Caxil
A Raña
A Senra
A Surreiriña
A Tafona
A Tilleira
A Toxeira
A Veiga da Coruñesa
A Veiga de Entre os Camiños
A Veiga do Colón
A Ventosa
A Viña de Penelas
A Viña Vella
A Volta da Ola
A Volta do Xas
A Zapateira
Abercovo
Aboial
Albarán
Areas
As Acobradas
As Barcias
As Barcias de Alá
As Barrelas
As Buratas
As Cachadas
As Candóns
As Casas da Bouza
As Cavadas de Tabaza
As Cavadas do Coto Grande
As Cavadas do Lombo
As Cavadas do Piñeiro
As Cavadas Vellas
As Cavadiñas
As Cerdeiras
As Chans
As Chans de Areas
As Chans de Borraxeiros
As Chans do Coto Grande
As Chousas
As Colmeas
As Correlas
As Cortiñas
As Costeiras
As Covas
As Curriñas de Espiñeiro
As Curuxeiras
As do Becho
As dos Casás
As Eiras
As Esprencias
As Ferrolas
As Gabelas
As Galiscas
As Grallas
As Herencias
As Lamas
As Lameiras
As Laxes de Escarbón
As Laxiñas
As Leiras
As Longarelas
As Longas
As Loureiras
As Maraganas
As Maragatas
As Moas

MAQUETA BARCIA DE MERA 160p.indd 118 22/4/21 21:59

As Palleiras
As Pedreiras
As Pereiras
As Pereiriñas
As Pombiñas
As Raposeiras
As Raxeiras
As Rebaleiras
As Rochas
As Roleiras
As Serenas
As Travesas
As Trugueiras
As Veigas da Barcia
As Veigas da Chan
As Veigas da Chan
As Veigas da Fonte
As Veigas da Fonte
As Veigas da Moa
As Veigas da Peneda
As Veigas de Lomedro
As Veigas de Mera
As Veigas do Camiño
As Veigas do Lodeiro
As Veigas do Lodeiro
As Veigas do Rego
As Veigas do Río Grande
As Vesadas
As Vesadas
As Viñas
As Viñas da Carabela
As Viñas da Corte Vella
As Viñas da Panceira
As Viñas das Terzas
As Viñas de Rogelio de Parriola
As Viñas do Pisco
As Viñas do Rito
As Viñas do Romualdo
As Viñas do Romualdo
As Ínsuas
Asemonde
Bidueiros
Caraño
Carballeira da Buratiña
Carballeira do Barreiro
Carredás
Castrelos
Cinombre de Carro
Cordolombo
Currás
Ei da Riba
Eido da Bastarda
Eido da Penisca
Eido de Concepción de Rosenda
Eido de Delmira da Farta
Eido de Julia do Gancha
Eido do Solla
Escarbón
Fondevila
Fonte de Bidrio
Forno Tileira
Locai
Matabecerros
Mons
Monte dos Ferrraméns
O Aguillón
O Alargo
O Barcelo
O Barreiro
O Campiño
O Campo
O Campo
O Campo
O Campo
O Candán
O Cantadeiro
O Carballal
O Carballal
O Carboal
O Carqueixal
O Carrascal
O Casal
O Castro

MAQUETA BARCIA DE MERA 160p.indd 119 22/4/21 21:59

O Ceo da Pereira
O Codeseiro
O Codeseiro
O Cortiñal
O Cortiñal
O Cotiño
O Coto
O Coto
O Coto Bernaz
O Coto da Pedreira
O Coto da Pereira
O Coto da Xesteira
O Coto das Moas
O Coto de Bidueiros
O Coto de Penelas
O Coto do Aguillón
O Coto do Carugas
O Coto do Garrido
O Coto dos Ceos
O Coto dos Ceos
O Coto Ferriño
O Coto Grande
O Coto Redondo
O Coto Sinal
O Curruncho
O Eido da Cherifa
O Eido da Coxa
O Eido da Crega
O Eido da Cuca
O Eido da Moa
O Eido da Viña
O Eido de Abaixo
O Eido de Arriba
O Eido de Cancelas
O Eido de Manuel
O Eido de Riba
O Eido de Riba
O Eido de Riba
O Eido de Riba
O Eido de Teodomiro
O Eido do Cura
O Eido do Portugués
O Eido Vello
O Encarradoiro dos Carros
O Froilán
O Frontilleiro
O Garaxe da Quina
O Greño
O Igrexario
O Lameiro
O Laranxeiro
O Lavadoiro
O Meixoeiro
O Meixoeiro
O Meixoeiro
O Miñoto
O Mosteiro
O Muro Novo
O Olleiriño
O Ortigal
O Outeiro
O Outreido
O Padrón
O Padrón
O Pereiriño
O Pereiro
O Picón
O Pontillón de Caxil
O Pontón
O Pontón
O Porta Manco
O Portalagar
O Porteliño
O Porto das Pedras
O Posete
O Prado
O Pumariño
O Rañadoiro
O Regueiro
O Regueiro do Souto
O Retortoiro
O Rial
O Salgueiral
O Sapal
O Sobral
O Sobreiriño
O Sobreiro da Rabela
O Soutiño
O Souto
O Souto
O Souto
O Souto
O Souto do Cor
O Souto do Xas
O Tendal
O Val
O Val do Foxo
Os Barceliños
Os Campos
Os Campos
Os Campos
Os Cruceiriños
Os Cubís
Os Eidos de Arriba
Os Eidos do Rei
Os Ferraméns de Domingos
Os Gatos
Os Gaviáns
Os Loureiros
Os Mioleiros
Os Mioleiros
Os Miñotos
Os Muíños
Os Padróns Pequenos
Os Pardiñeiros
Os Pousadoiros
Os Pumares

MAQUETA BARCIA DE MERA 160p.indd 120 22/4/21 21:59

Os Seixedos
Os Seixedos de Abaixo
Os Seixedos de Arriba
Os Xaredos
Paialvez
Pasamuros
Pedra Furada
Pedra Furada
Penelas
Penouzos
Pigarzos
Pigarzos
Piñoi
Porta Requeixo
Portacerneira
Portacubas
Portatea
Portonovo
Portonovo
Puxares
Rosa Benita
San Xoán do Mosteiro
Tatín
Vilanova
Voltiña das Alevadas
Xan Rubio
Xerufe

CASAS E EIDOS

A Casa da Asunción dos Serra
A Casa da Gaceira
A Casa da Marquesa
A Casa de Pascua
A Casa de Perfeuto
A Casa de Ángel
A Casa do Doutor
A Casa do Roque
A Casa do Serra
A Casa dos da Laxa
A Casa Prefabricada
A de María do Catro Ollos
A Esquiniña
A Nave da Central
Antiga Casa da Cherifa
As Casas dos Garridos
As Cortes da Casa de Pura
As Cortes do Rego
As Cortes dos da Tola
Barraco de Teodomiro
Carnicería de Floreano
Casa da Alonsa
Casa da Asturiana
Casa da Brasileira
Casa da Cabirta
Casa da Campeta
Casa da Canuda
Casa da Caragota
Casa da Carolina
Casa da Carpenta
Casa da Castañera
Casa da Cendona
Casa da Chapada
Casa da Chavisca

MAQUETA BARCIA DE MERA 160p.indd 121 22/4/21 21:59

Casa da Coqueira
Casa da Correnta
Casa da Coruñesa
Casa da Cuca
Casa da dos Muros
Casa da Escola
Casa da Farela
Casa da Faustina
Casa da Filla da Raíña
Casa da Fustranca
Casa da Gaiteira
Casa da Galega
Casa da Garrida
Casa da Graciosa
Casa da Jesusa
Casa da Juanita
Casa da Lavandeira
Casa da Mamedia
Casa da Mandorra
Casa da Marina
Casa da Menda
Casa da Mouca
Casa da Neta do Maromo
Casa da Pandería
Casa da Parriola
Casa da Patana
Casa da Penisca
Casa da Perica
Casa da Peta
Casa da Petanuda
Casa da Porqueira
Casa da Portuguesa
Casa da Potiña
Casa da Pracia
Casa da Pracia
Casa da Purucha
Casa da Raíña
Casa da Reina
Casa da Rita
Casa da Sabela
Casa da Salceda
Casa da Sancristana
Casa da Señora Rogelia
Casa da Soutiña
Casa da Sra Dina do Coto
Casa da Sra Dorinda
Casa da Sra María do Coto
Casa da Sra María do Coto Grande
Casa da Tulla
Casa da Vicenta
Casa da Vidala
Casa da Virginia da Bouza
Casa da Xastra
Casa da Xiadiña
Casa das Carpentas
Casa das de Claudina
Casa das do Raña
Casa das Gaiteiras
Casa das Garabeleiras
Casa das Outerelo / do Ribera
Casa das Rigueiras
Casa das sobriñas de Engracia do Barral
Casa de Adelina

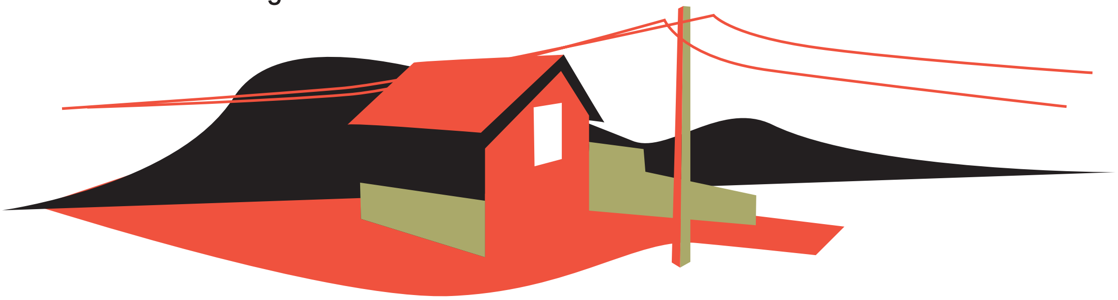

MAQUETA BARCIA DE MERA 160p.indd 122 22/4/21 21:59

Casa de Adolfo
Casa de Adolfo de Juana
Casa de Alberte
Casa de Albina de Xudas
Casa de Albino das Eiras
Casa de Albino de Rosa
Casa de Alsira do Coto
Casa de Andrés do Canillas
Casa de Angustia do Cancelas
Casa de Anita
Casa de Antonio do Zapateiro
Casa de Antoniño
Casa de Arturo da Parriola
Casa de Atilano da Grila
Casa de Balbina de Pascua
Casa de Baselisa do Cadelo
Casa de Benita
Casa de Bernabeu
Casa de Carlos
Casa de Carlos de Dometila
Casa de Carme da Cega
Casa de Carme de Talaveira
Casa de Carmela das da Acacio
Casa de Carmela do Mariñeiro
Casa de Carmen de Lisardo
Casa de Cecilia
Casa de Celso
Casa de Chuco da Porfica
Casa de Clemente Palleiro
Casa de Clotilde
Casa de Concepción da Rosenda
Casa de Concepción do Juana
Casa de Constantina da Rosalía
Casa de Cortiñas
Casa de Cremilda
Casa de Cándido do Fortes
Casa de Delmira da Farta
Casa de Dolores de Xudas
Casa de Dosinda dos Muros
Casa de Engracia do Barral
Casa de Enrique da Burra
Casa de Ermosinda
Casa de Estrella
Casa de Etelvina
Casa de Eudosia Cordero
Casa de Eudosia de Rosa
Casa de Eudosia de Vilanova
Casa de Felicidad
Casa de Filomena
Casa de Francelina
Casa de Francelina da Ribeirana
Casa de Francisca da Alonsa
Casa de Froilán
Casa de Hermelinda da Galga
Casa de Hermenegildo
Casa de Hermosinda da Bouza
Casa de Higinio
Casa de Hipólito
Casa de Inés a do Capador
Casa de Inés da Carreta
Casa de Javier de Clemente
Casa de Jesusina
Casa de Joaquina da Pelona
Casa de Joaquina de Vicente
Casa de Joaquina do Lucas
Casa de Joaquina Grande
Casa de Josefiña da Carballeira
Casa de José Benito de Mons
Casa de José de Baselisa
Casa de José María
Casa de José María do Camionetas
Casa de Julia do Gancha
Casa de Leonisa
Casa de Lina
Casa de Lino
Casa de Luisa do Gancha
Casa de Luzdivina da Galiña
Casa de Luís da Raíña

MAQUETA BARCIA DE MERA 160p.indd 123 22/4/21 21:59

Casa de Manolito do Ribera
Casa de Manolo da Carballinesa
Casa de Manolo da Lavandeira
Casa de Manuel de Carracedo
Casa de Manuel do Pisco
Casa de Marcos
Casa de Marina da Carabinera
Casa de Marina do Leite
Casa de María da Bahiana
Casa de María da Galga
Casa de María da Pedreira
Casa de María da Ratamoura
Casa de María da Zapateira
Casa de María de Adolfo
Casa de María de Consuela
Casa de María de Mons
Casa de María Gorda
Casa de María Rosa da Mariñeira
Casa de María Rosa do Carracho
Casa de Mateo
Casa de Miguel do Parranda
Casa de Miguel do Zapateiro
Casa de Otilia
Casa de Pedro das Eiras
Casa de Pepe do Villanueva
Casa de Pepe Lado
Casa de Perpetua da Tola
Casa de Pilara dos Eidos
Casa de Primita
Casa de Pura da Amadora
Casa de Pura da Bernabeca
Casa de Quico
Casa de Regina do Valdés
Casa de Reina
Casa de Rogelio e Pilar
Casa de Román
Casa de Román da Salceda
Casa de Rosa da Carabela
Casa de Rosa de Cancelas
Casa de Rosa de Canles
Casa de Rosaria
Casa de Saladina do Meixoeiro
Casa de Señora Eudosia
Casa de Sra Joaquina de Vicente
Casa de Sra María de Eudosia
Casa de Susana do Parranda
Casa de Teodomiro e Joaquina
Casa de Tino de Francelina
Casa de Valenta de Damas
Casa de Valentina de Romualdo
Casa de Valentina do Gancha
Casa de Ventura
Casa de Victoria do Outeiro
Casa de Vidal
Casa de Virginia de Chozas
Casa do Arañas
Casa do Arañas
Casa do Arieiro
Casa do Barbeiro
Casa do Barralexo
Casa do Cachenas
Casa do Cagarín
Casa do Cagarín
Casa do Calungas
Casa do Caminero
Casa do Canillas

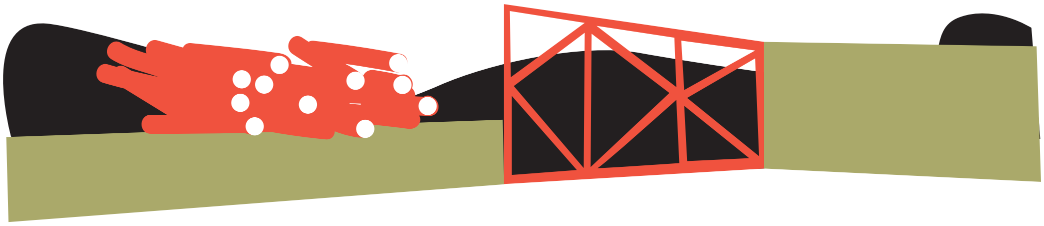

MAQUETA BARCIA DE MERA 160p.indd 124 22/4/21 21:59

Casa do Caracolo
Casa do Caracolo
Casa do Carreto
Casa do Carteiro
Casa do Carugas
Casa do Cavadas
Casa do Cesteiro
Casa do Chiquilín
Casa do Churrero
Casa do Cortiñal
Casa do Coto da Pedreira
Casa do César de Carracedo
Casa do Fadista
Casa do Ferreiro
Casa do Fraga
Casa do Fraga
Casa do Froilán
Casa do Funeiro
Casa do Funeiro
Casa do Garolas
Casa do Gato
Casa do Gordo
Casa do Grilo
Casa do Lueda
Casa do Maneiro
Casa do Médico
Casa do Palleiro
Casa do Peleteiro
Casa do Perrachico
Casa do Pueblo
Casa do Quintero
Casa do Rito
Casa do Rubio
Casa do Sardiñeiro
Casa do Souto
Casa do Sr. Antonio do Canteiro
Casa do Sr. Avelino do Coto
Casa do Sr. Avelino dos do Coto
Casa do Sr. Manuel dos Eidos
Casa do Sr. Miguel
Casa do Vaqueiro
Casa do Xastre
Casa do Xastrelo
Casa do Xinxiña
Casa do Xiromiño
Casa do Xudío
Casa do Zapateiro
Casa dos Barreiros
Casa dos Bouzós
Casa dos Carracedos
Casa dos Cartochos
Casa dos da Carapiña
Casa dos da Cullareira
Casa dos da Ferreira
Casa dos da Ferreiriña
Casa dos da Pina
Casa dos da Troiteira
Casa dos de Xudas
Casa dos Maromos
Casa dos Troiteiros
Casa e Eido dos Cherifos
Casa nova de Engracia da Chapada
Casa nova do Parranda
Casa Pilar da Nicha
Casas de Joaquina de Vicente
Corte da Paqueta
Eido da Carabela
Eido da Carabinera
Eido da Carballiña
Eido da Cesteira
Eido da Paramesa
Eido das Carretas
Eido de Carracedo
Eido de Cándido
Eido de Grebas
Eido de Lourenzo da Mariñeira
Eido de Luís do Zapateiro
Eido de Manolo da Carballinesa
Eido de María de Domitila
Eido de Xacinto
Eido do Cavadas
Granxa de Albino de Ermelinda
O Barraco de Etelvina
O Barraco dos Serra
O Barranco da Mamedia
O Garaxe de Perfeuto

MAQUETA BARCIA DE MERA 160p.indd 125 22/4/21 21:59

ODÓNIMOS

A Costeira de Xudas
A Estrada Vella
A Pista do Coto
A Quiringosta da Bouza de Escoira
A Quiringosta das Laxiñas
Camiño da Alén
Camiño da Borreta
Camiño da Buratiña
Camiño da Cascada
Camiño da Costa da Cabana
Camiño da Costa da Panda
Camiño da Fonte
Camiño da Fonte de Escarbón
Camiño da Fonte de Mera
Camiño da Fonte Redondo
Camiño da Igrexa
Camiño da Pereiriña
Camiño da Peza
Camiño da Ponte Vella
Camiño da Ventosa
Camiño da Verea
Camiño da Viña Nova
Camiño das Acobradas
Camiño das Candóns
Camiño das Canles
Camiño das Covas
Camiño das Gabelas
Camiño das Margaridas
Camiño das Terzas
Camiño de Albarán
Camiño de Bidueiros
Camiño de Escarbón
Camiño de Mons
Camiño de Raxeiras
Camiño de Vilanova
Camiño do Carrascal
Camiño do Castro
Camiño do Coto
Camiño do Coto das Moas
Camiño do Eido do Portugués
Camiño do Forrontilleiro
Camiño do Lodeiro
Camiño do Meixoeiro
Camiño do Miñoto
Camiño do Mosteiro
Camiño do Muro Novo
Camiño do Outro Eido
Camiño dos Ferraméns
Camiño dos Muíños
Camiño dos Pasos da Ameixeira
Camiño dos Pasos da Barcia
Camiño dos Seixedos
Camiño dos Xaredos
Estrada Vella

MAQUETA BARCIA DE MERA 160p.indd 126 22/4/21 21:59

HIDRÓNIMOS

As Augas de Lourido
A Fontaíña
A Fonte
A Fonte da Cabana
A Fonte das Lebres
A Fonte do Ollo
A Fonte Redondo
A Fontiña
As Fontiñas
A Levada Vella
A Maré
A Maré de Abaixo
A Maré de Arriba
A Rega da Chan de Baixo
A Rega de Verdego
A Rega de Virtudes
As Regadas
As Regueiras
Fonte da Panceira
Fonte do Portarredondo
Fonte dos Cagallóns
Levada de Portalaxe
Levada de Portalaxa
O Puzo do Liño
Puza da Panceira
Puzo da Barcia
Puzo do Penlo
Rega do Souto
Regueiro da Brea
Regueiro da Carballa do Nabal
Regueiro da Carixa
Regueiro da Fonte das Lebres
Regueiro das Canles
Regueiro das Canliñas
Regueiro das Maceiras
Regueiro de Albarán
Regueiro de Fontenla
Regueiro de Xermiñas
Regueiro do Candán
Regueiro do Pozo de Portarribón
Regueiro do Salto
Río da Alén
Río Caraño
Río Tea

MAQUETA BARCIA DE MERA 160p.indd 127 22/4/21 21:59

4.8 Mapas toponímicos

De seguindo incluímos unha selección da toponimia da parroquia representada sobre ortofoto. Centrámonos nos núcleos de poboación de Barcia de Mera, que son os que concentran a maior densidade de chamadeiros. Para consultar o mapa completo escanea este código Bidi:

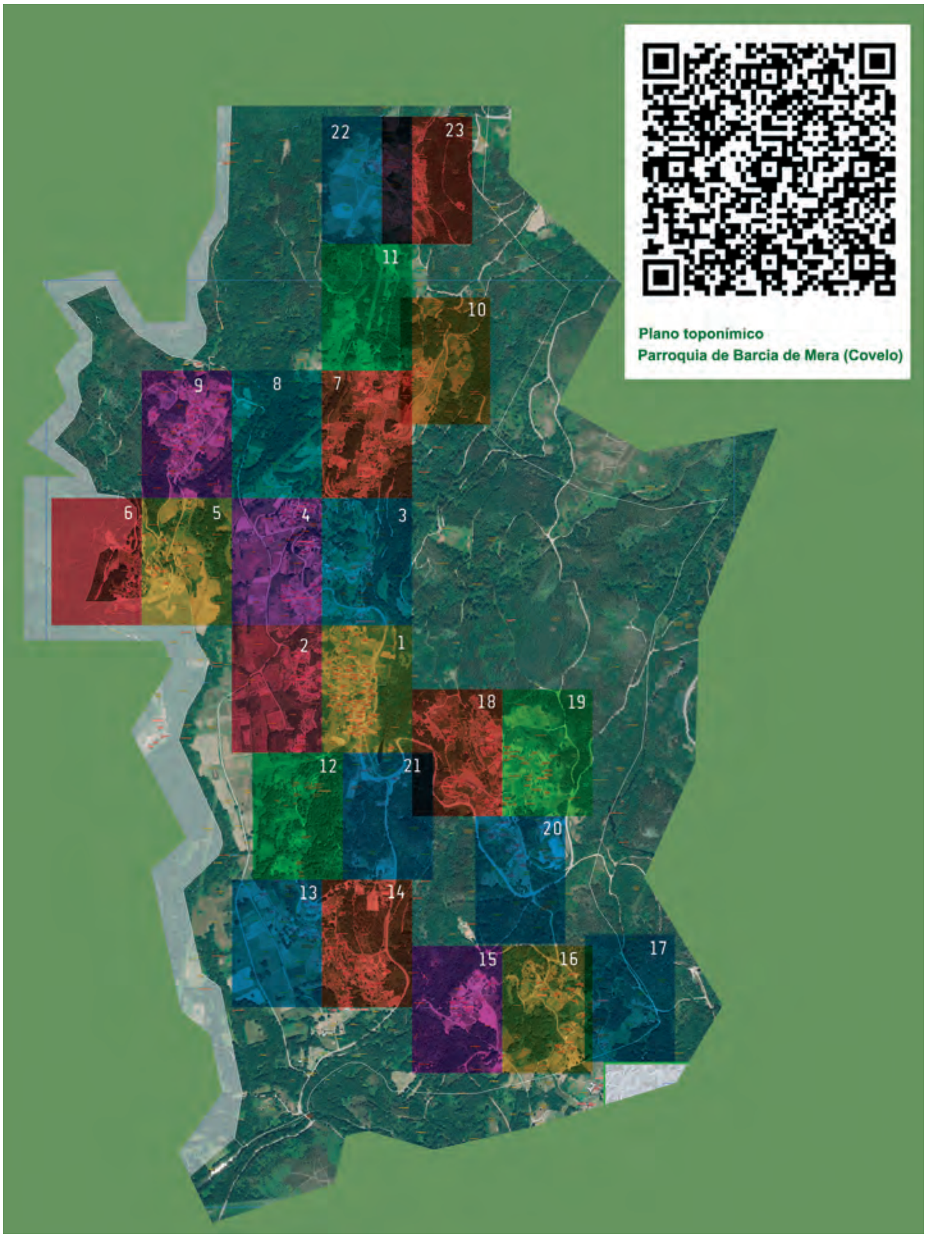

MAQUETA BARCIA DE MERA 160p.indd 128 22/4/21 21:59

Casa de Josefina da Carballeira
Casa do Funeiro
O Coto dos Ceos
Camiño da Veiga
Casa dos Barreiros
Casa de Manolo da Lavandeira
As Chousas
Casa de Constantina da Rosalía
OS CEOS
Casa dos Troiteiros
Casa de Manuel de Carracedo
Casa da Marina
Casa do Lueda
Casa de María da Bahiana
Eido da Paramesa
Casa de Marina da Carabinera
Casa de Inés da Carreta
Eido das Carretas
Casa do Perrachico
Casa de Atilano da Grila
Casa da Xiadiña
Casa de Anita
Casa dos da Ferreiriña
Fonte do Portarredondo
Casa da Cabirta
Casa de Perpetua da Tola
Casa do Funeiro
A TOLA
Casa dos da Carapiña
Casa dos de Xudas
Río Carano
Lavadoiro da Tola
As Cortes dos da Tola
Casa do Ferreiro
Casa da Pandeira
Casa de Eudosia Cordero
Casa de Chuco da Porfica
Casa de Francelina
Casa do Sardiñeiro
Carnicería de Floreano
Casa de Clotilde
Casa do Carteiro
Casa do Fadista
Casa da Portuguesa
Casa dos da Pina
Casa do César de Carracedo
Casa e Eido dos Cherifos
Casa dos Carracedos
Antiga Casa da Cherifa
Cruceiro do San Amaro
O SAN AMARO
Casa do Sr. Miguel
Casa de Cremilda
Casa da Parrola
Casa da Escola
O Eido da Cherifa
A Ponte Vella
A Toxeira
Casa do Palleiro
Casa da Garabeleira
Casa do Vaqueiro
As Viñas de Rogelio de Parrola
Camiño da Igrexa
Casa de Román
Casa do Xastrelo
Río Carano

mapa 2- Espiñeiro

▲4

▼12 ▶ 1

▲7

◀ 4

▼1

MAQUETA BARCIA DE MERA 160p.indd 131 22/4/21 21:59

▲8

◀ 5 ▼2 ▶ 3

MAQUETA BARCIA DE MERA 160p.indd 132 22/4/21 21:59

▲9

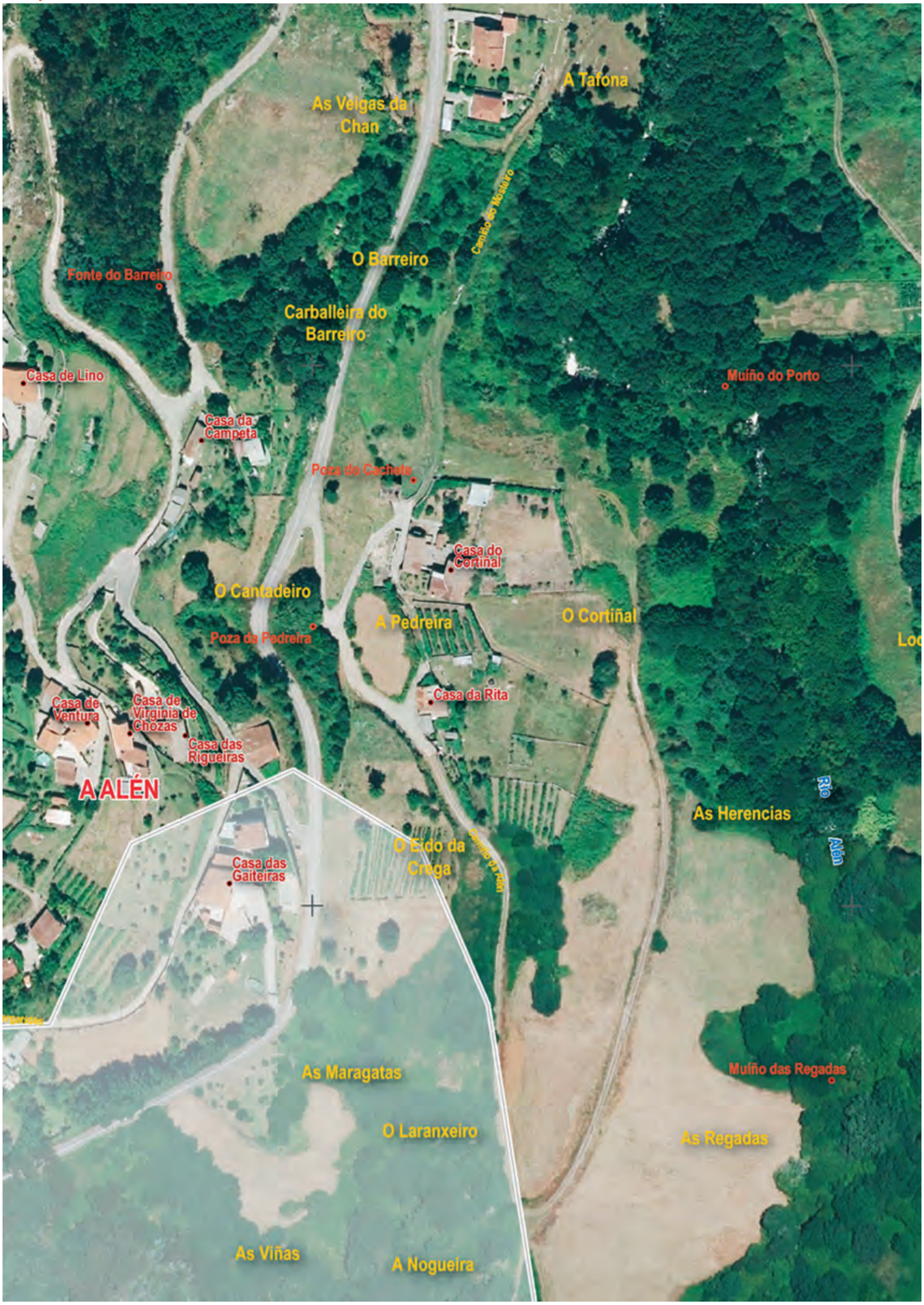

◀ 6

▶ 4

MAQUETA BARCIA DE MERA 160p.indd 133 22/4/21 21:59

mapa 6- A Alén (Oeste)

▶ 5

MAQUETA BARCIA DE MERA 160p.indd 134 22/4/21 21:59

▲11

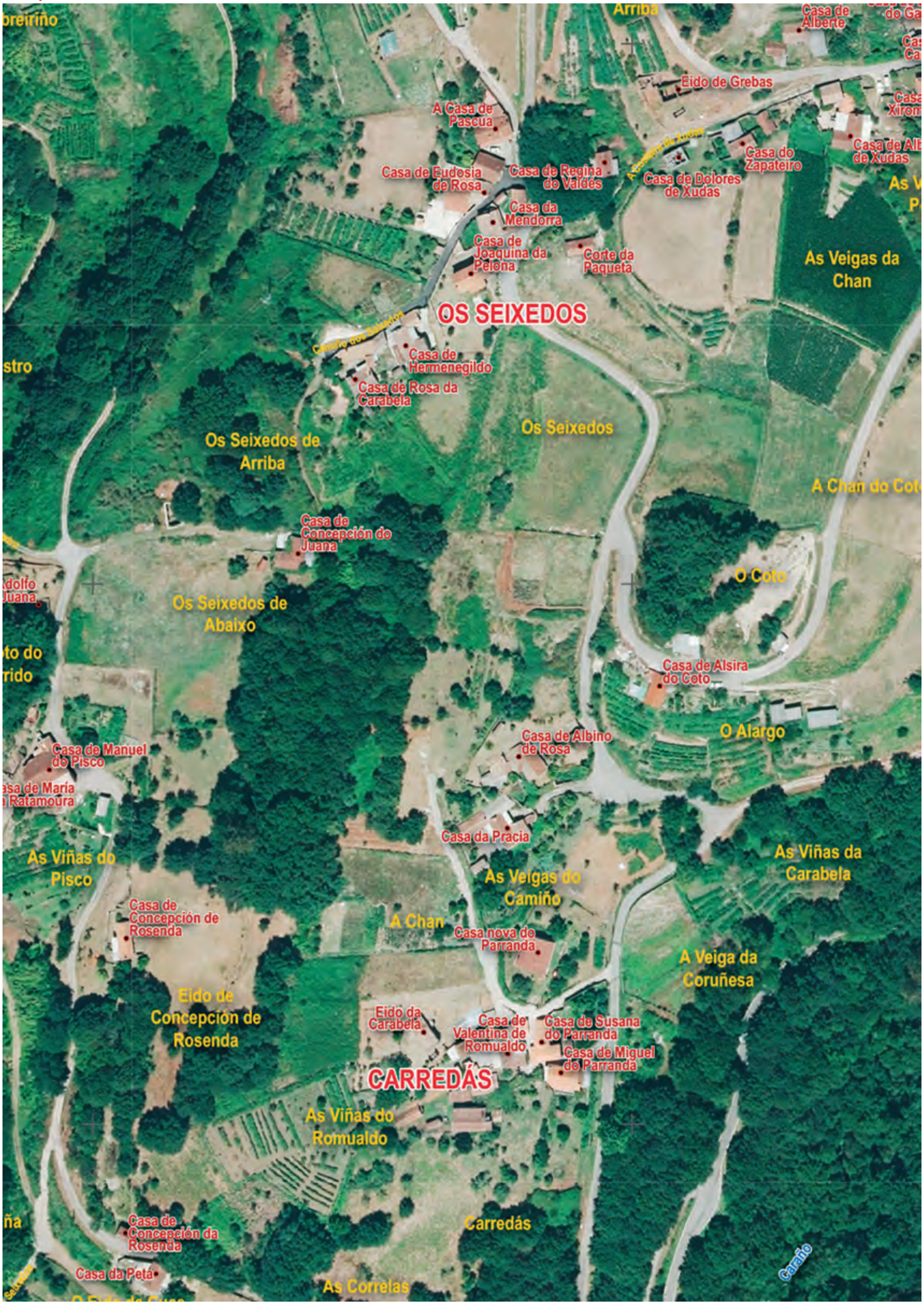

◀ 8

▼3 ▶ 10

MAQUETA BARCIA DE MERA 160p.indd 135 22/4/21 21:59

mapa 8- O Pazo (Noroeste)

◀ 9 ▼4 ▶ 7

MAQUETA BARCIA DE MERA 160p.indd 136 22/4/21 21:59

mapa 9- Caxil

▼5 ▶ 8

MAQUETA BARCIA DE MERA 160p.indd 137 22/4/21 21:59

mapa 10- A Peneda

◀ 11, 7

O Coto da
Pereira
Camiño dos Xarredos
A Gandariña
Camiño da Cascada
A Costeira da
Cascada
A de Andrés
A Cascada
Castrelos
A Canceleira
As Covas
Xan Rubio
A de Andín
Camiño das Covas
O Souto
O Lavadoiro
Casa de Balbina
de Pascua
Camiño da Pereiriña
O Eido de
Abaixo
O Eido de

▼7 ▶ 10

O Eido do Cura
A Poza do Cura
O Souto do
As Galiscas
A de Ignacio
Casa das sobriñas de Engracia do Barral
Casa de Manolo da Carballinesa
Casa de Antonio do Zapateiro
Eido de Luis do Zapateiro
Casa de Miguel do Zapateiro
O Frontilleiro
A PANCEIRA
Casa de Engracia do Barral
Eido de Manolo da Carballinesa
Casa do Barralexo
Casa da Vicenta
Casa da Coqueira
As Palleiras
Camiño do Forontilleiro
Eido do Solla
Forno Tileira
O Val
As Longarelas
Virtudes
Casa de Inés a do Capador
de
A Panceira
Rega
Puza da Panceira
Fonte da Panceira
A
A Panceira
As Viñas da Panceira
Casa das Outerelo / do Ribera
Casa da Correnta
Casa do Caminero
Os Padróns Pequenos
Os Mioleiros

▼ 13,14 ▶ 21

▲12

▶ 14

MAQUETA BARCIA DE MERA 160p.indd 141 22/4/21 21:59

▲12, 21

◀ 13

▶ 15

MAQUETA BARCIA DE MERA 160p.indd 142 22/4/21 21:59

14
16

MAQUETA BARCIA DE MERA 160p.indd 143 22/4/21 21:59

20

15

17

MAQUETA BARCIA DE MERA 160p.indd 144 22/4/21 21:59

mapa 17- Os Muros

◀ 16

MAQUETA BARCIA DE MERA 160p.indd 145 22/4/21 21:59

mapa 18- O Outeiro, Redondo (Oeste)

◀ 1, 21 ▼20 ▶ 19

MAQUETA BARCIA DE MERA 160p.indd 146 22/4/21 21:59

mapa 19- Redondo

◀ 18

▼20

MAQUETA BARCIA DE MERA 160p.indd 147 22/4/21 21:59

Casa de Adolfo
As Chans
Casa de Rogelio e Pilar
O Sobral
Fonte do Cotiño
Casa do Xudío
Casa da Raiña
Casa de Pepe do Villanueva
Casa das de Claudina
A Casa Prefabricada
Casa do Caracolo
Casa de Cecilia
Casa de Jesusina
A Chan
Capela de San Xosé
Casa do Sr. Antonio do Canteiro
O Palco
A Escola de Redondo
Casa de Rosa de Cancelas
Fonte de Bidrio
O Eido de Cancelas
Casa de Angustia do Cancelas
A Cava
A Chan da Costa
As Cavadas do Coto Grande
Fonte e Puza por baixo da Cavada do Sr Agapito
O Carqueixal
Camiño de Vilanova
As Fontaíñas

▼15, 16

mapa 21- O San Amaro (Sur)

▲1

◀ 12 ▼14 ▶ 18

MAQUETA BARCIA DE MERA 160p.indd 149 22/4/21 21:59

mapa 22- Os Oleiros (Oeste)

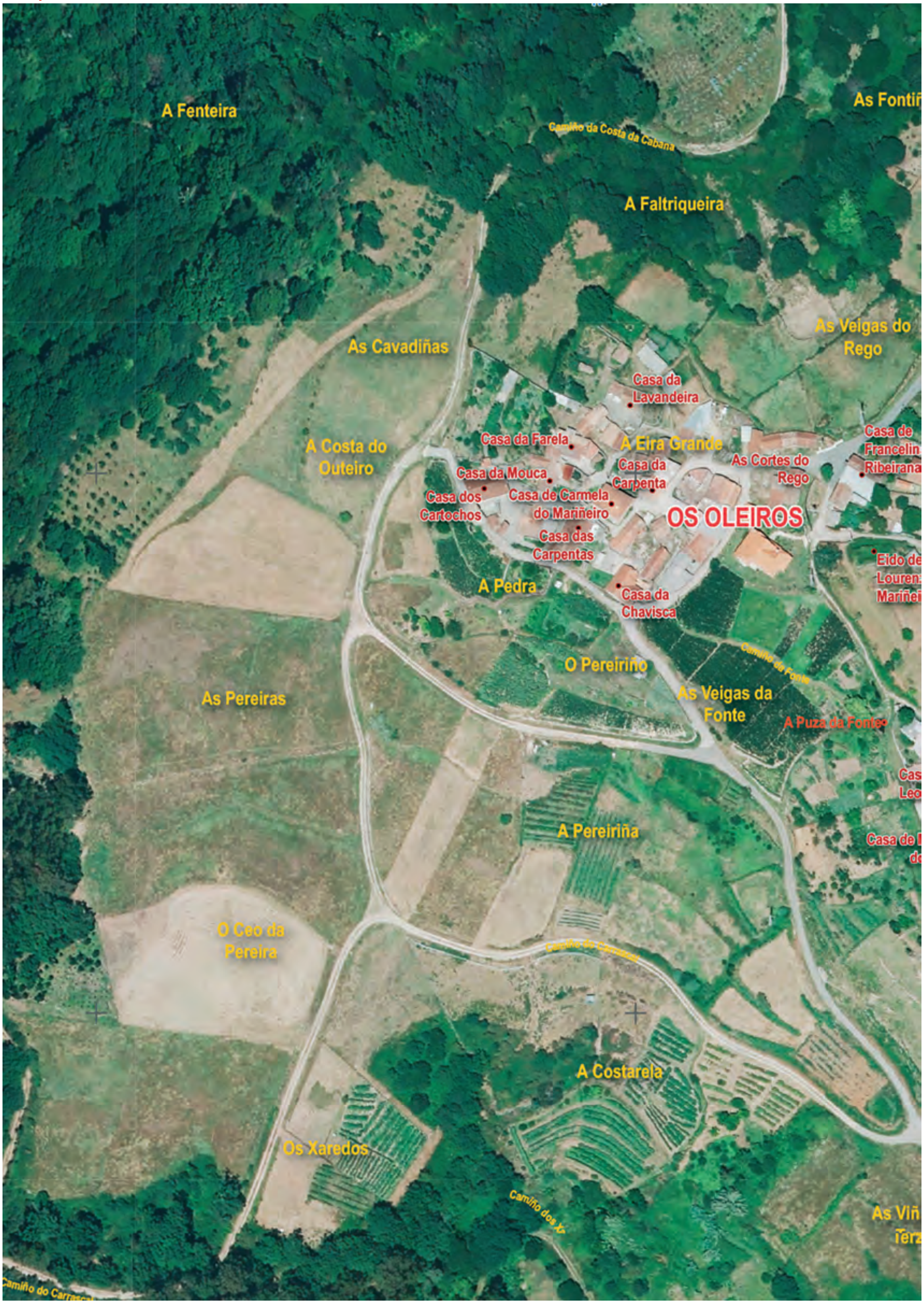

▼11 ▶ 23

MAQUETA BARCIA DE MERA 160p.indd 150 22/4/21 21:59

mapa 23- Os Oleiros (Leste)

◀ 22

▼11

MAQUETA BARCIA DE MERA 160p.indd 151 22/4/21 21:59

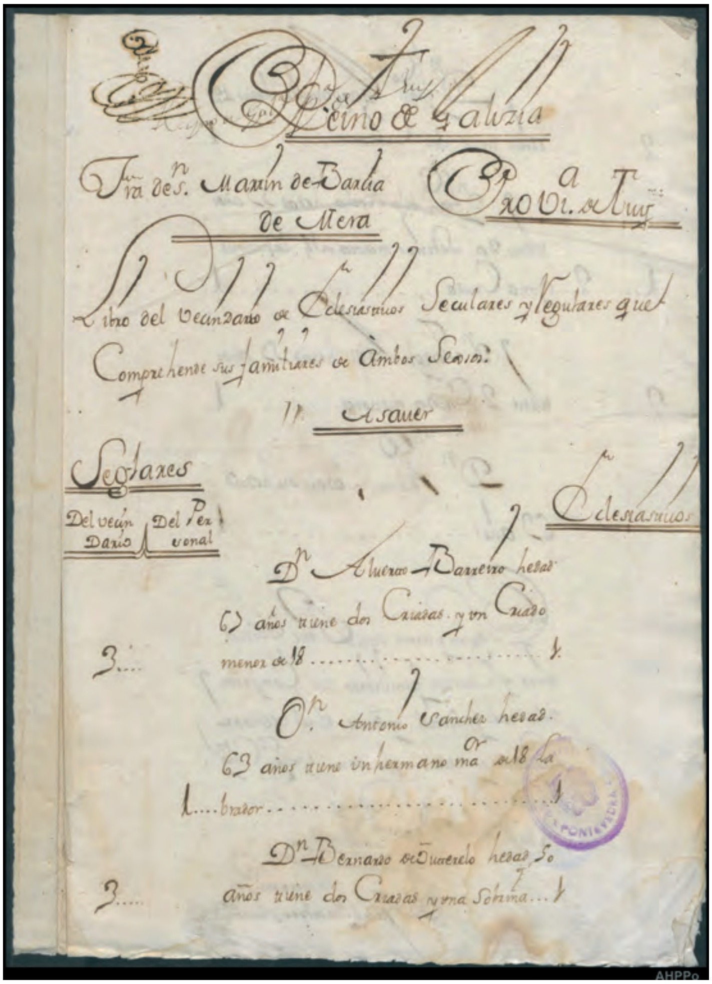

Reino de Galizia

Fra de Sn Martin de Barcia de Mera

Provª de Tuy

Libro del Vecindario de Eclesiasticos Seculares y Regulares que Comprehende sus familiares de Ambos Sexos

Asauer

Seglares

Del vecindario	Del Personal		Eclesiasticos
		Dn Alvaro Barreiro hedad 67 años tiene dos Criadas y un Criado menor de 18 1	
3....			
		Dn Antonio Sanchez hedad 63 años tiene un hermano mayor de 18 la brador 1	
1....			
		Dn Bernardo de Duerelo hedad 50 años tiene dos Criadas y una Sobrina ... 1	
3....			

AHPPo

MAQUETA BARCIA DE MERA 160p.indd 152 22/4/21 21:59

Bibliografía

- *Aldrey Vázquez, J. Antonio: Los estudios geográficos y humanistas del profesor Valverde en Galicia; en José Valverde, geógrafo gallego. Un exilio fecundo. Grupo de Investigación "Ciencia do Sistema Terra"-Universidad de Santiago de Compostela. 2015*
- *Alvarado Blanco, S., Durán Fuentes, M. e Nárdiz Ortiz, C.: Pontes históricas de Galicia. Ed. Colexio Oficial de Enxeñeiros de Camiños, Canais e Portos / xunta de Galicia. Consellería de Cultura e Deportes. 1989*
- *Álvarez Limeses, G. : Geografía del Reino de Galicia. Tomo VI. Dirixida por Francisco Carreras y Candi. Casa Editorial Alberto Martín. Barcelona. 1936*
- *Ávila y la Cueva: Historia civil y eclesiástica de la ciudad de Tuy y su obispado (1852). Tomo II. Santiago de Compostela: Consello da Cultura Galega. Ponencia de Patrimonio Histórico. 1995*
- *Ares Vázquez, N.: Estudos de toponimia galega. Tomos I e II. Ed. Real Academia Galega. A Coruña. 2011*
- *Ávila y la Cueva, Francisco: Historia civil y eclesiástica de la ciudad de Tuy y su obispado. Tomo II. Santiago de Compostela: Consello da Cultura Galega. Ponencia de Patrimonio Histórico. 1995*
- *Ballesteros Arias, P: Arquitectura tradicional gandeira na terra do Suído. Cuadernos de Estudios Gallegos. Tomo LI. Fascículo 117. Santiago de Compostela. 2004*
- *Bascuas, Edelmiro: Hidronimia y léxico de origen paleuropeo en Galicia. Sada: Edicións do Castro. 2006*
- *Beltrán de Heredia: Colección de artículos sobre historia de la teología española. Tomo IV. Salamanca. 1973*
- *Cabeza de León, S.: Historia de la Universidad de Santiago de Compostela: materiales acopiados y transcritos por Salvador Cabeza de León, ordenados, completados y redactados por Enrique Fernández-Villamil; prólogo de Paulino Pedret Casado, Volume 2. Ed. Instituto Padre Sarmiento de Estudios Gallegos, Consejo Superior de Investigaciones Científicas. Santiago de Compostela. 1947*
- *Cambón Suárez, Segundo: El Monasterio de Santa María de Melón (siglos XII-XIII), Santiago de Compostela, Universidad de Santiago de Compostela. Facultad de Filosofía y Letras. Sección de Historia(s), 1957, 4 vols. [tese de doutoramento inédita]*
- *Castro Redondo, R.: Cartografía digital de Galicia en 1753. Jurisdicciones, provincias y Reino. Ed. Andavira. Santiago de Compostela. 2019*
- *Crespo Pozo, J.: Blasones y linajes de Galicia: Parte genealógica, A-F. Publicaciones del Monasterio de Poyo. 1982.*
- *Criado Boado, F.; Parcero Oubiña, C.; Otero Vilariño, C.; Cabrejas, E.; Rodríguez Paz,*

MAQUETA BARCIA DE MERA 160p.indd 153 22/4/21 21:59

A.: Atlas arqueolóxico da paisaxe galega. Ed. Xerais. 2016
- De la Plaza Escudero, Martínez Murillo e Vaquero Ibarra: Guía para identificar los personajes de la mitología clásica. Ed. Cuadernos de arte Cátedra. 2016
- De Saa Bravo, H: Barcia de Mera. Faro del Lunes. Edición do 24.12.1984
- Fariña Jamardo. L.: O nacemento dos axuntamentos da provincia de Pontevedra. Ed. Deputación Provincial de Pontevedra. Pontevedra. 1987
- Fariña Jamardo. L.: Os concellos galegos. Tomo III. Ed. Fundación Pedro Barrié de la Maza, Conde de Fenosa. A Coruña. 1993
- Fernández de la Cigoña Núñez, E; e Sampedro Fernández, A.: Cruces, cruceiros e petos do concello de Covelo I. Ed. Asociación Galega para a Cultura e a Ecoloxía (AGCE S.L.). Mos. 2009
- Ferro Ruibal, Xesús (dir.); Boullón Agrelo, A. I.; García Álvarez; X. M.; Lema Suárez, X. M.; Tato Plaza, F. R.: Diccionario dos nomes galegos, Vigo: Ir Indo, 1992.
- Fontoira Surís, R. E Núñez Pascual, A: O conxunto monumental de San Martiño de Barcia de Mera. Expediente de incoación para a súa declaración como BIC. Inédito. 1989
- Fraguas Fraguas, A.: Los colegiales de Fonseca. Ed. Instituto Padre Sarmiento de Estudios Gallegos. Santiago de Compostela. 1958
- Fuertes Palomera, A. & Vega López, S.: Montes-Mondariz. Arciprestados de Tui-Vigo. Ed. Diocese de Tui-Vigo. Delegación de Patrimonio. Vigo. 2013
- Juanto Jiménez, C.: Los comisarios del Tribunal de la Inquisición y sus clases (siglos XVI-XIX). Anuario de historia del derecho español, nº 88-89. 2019
- López Sabatel, J. A.: Pantón como ejemplo de la organización del territorio y el poblamiento en la Galicia medieval. Cuadernos de Estudios Gallegos, LXV. Nº 131. 2018
- Madoz, Pascual: Diccionario Geográfico-Estadístico-Histórico de España y sus posesiones de ultramar. Tomo IV. Madrid. 1846.
- Martín López, D.: La estética masónica en Lisboa: nuevas perspectivas para historiar la ciudad. Revista de História da Arte nº 11. 2014
- Martín Sarmiento (1746-1770): Colección de voces y frases de la lengua gallega, ed. de J. L. Pensado Tomé. U. de Salamanca, 1970.
- Martínez Lema, Paulo [2012]: Toponimia de Begonte e Rábade. A Coruña: Real Academia Galega.
- Martínez Sigüenza, X.: A Fonte Santa e San Xoán de Mosteiro. Misterio e natureza en terras de Covelo. Faro da Cultura do 21.02.2013
- Monteagudo, Luís (1999): "Hidronimia gallega", Anuario Brigantino 22, 255-314.
- Moralejo, J. José: Arco(s), Busto(s), Pazo(s) ¿toponimia de ganadería?. A. I. Boullon et al., edd., As Tebras Alumeadas. Estudos filolóxicos ofrecidos en homenaxe a Ramón Lorenzo, Santiago, Universidade de Santiago. 2005
- Moralejo, J.J. (2009): "Hidronimia prerromana de Galicia" en Kremer D. (ed.), Onomástica galega II. Onimia e onomástica prerromana e a situación lingüística do noroeste

MAQUETA BARCIA DE MERA 160p.indd 154 22/4/21 21:59

peninsular. Actas do segundo Coloquio, Leipzig, 17 e 18 de outubro de 2008). VERBA Anexo 64. Universidade de Santiago de Compostela, Servizo de Publicacións e Intercambio Científico.
- Moralejo, J.José: Topónimos célticos en Galicia. Serta Plaeohispanica 10. 2010
- Navaza, Gonzalo : Fitotoponimia galega. A Coruña: Fundación Pedro Barrié de la Maza. 2006
- Navaza, Gonzalo: Toponimia de Catoira. Catoira: Concello de Catoira. 2007
- Navaza, Gonzalo: "Topónimos da parroquia", en Rebordechán. A nosa memoria. Vigo: Asociación Cultural Amistade, 13-68. 2007
-Otero Pedrayo, R.: Xeografía. Tomo I. (Historia de Galiza). Buenos Aires. 1962
- Reboreda Carreira, A.: Noticia da Inquisición en Barcia de Mera. Alberto Bello Barreyro, comisario do Santo Oficio. Faro da Cultura (Faro de Vigo) do 18.03.2021
- Rial García, Serrana: Reproducción humana e social. Textos para a historia das mulleres en Galicia. Mª Xosé Rodríguez Galdo (Coord.). Ed. Consello da Cultura Galega. Santiago de Compostela. 1999
- Rial García, Serrana M.: O traballo das mulleres na Galicia rural do Antigo Réxime. Ed. Concello de Santiago e Universidade de Santiago de Compostela. Premio de investigación Xohana Torres 2007. Ano 2009
- Saavedra, Pegerto: "Los montes abiertos y los concejos rurales en Galicia en los siglos XVI-XVIII: aproximación a un problema", Cuadernos de Estudios Gallegos, T. XXXIII, n.º 98. 1982
- Sampedro Fernández, A: Cruces milagreiras de San Xoán do Mosteiro (Barciademera, Covelo). Actas do Vº Congreso Galego de Cruceiros, 2014
- Viceto, Benito: Historia de Galicia. Tomo VII. Ferrol. 1873

Arquivos

- Archivo Histórico Nacional
- Consello da Cultura Galega
- Arquivo do Reino de Galicia
- Arquivo Histórico Provincial de Pontevedra
- Arquivo da Deputación de Pontevedra
- Arquivo do Concello de Covelo

MAQUETA BARCIA DE MERA 160p.indd 155 22/4/21 21:59

MAQUETA BARCIA DE MERA 160p.indd 156 22/4/21 21:59

ÍNDICE

A modo de agradecemento	5
A terra dos mil nomes	7
INTRODUCIÓN	11
1.- OBXETIVOS E METODOLOXÍA	13
2.- BARCIA DE MERA	15
2.1 A Prehistoria	17
2.2 A Idade Media	19
2.3 A Idade Moderna	25
2.4 A Contemporaneidade	50
3.- O PATRIMONIO CULTURAL	58
3.1 A Igrexa parroquial	61
3.2 O Pazo Abacial	79
3.3 San Xoán do Mosteiro	85
3.4 Pontes históricas e Muíños de Portafurado	90
3.5 A escola e a capela de San Xosé de Redondo	94
3.6 Conxunto etnográfico de Bidueiros	97
4.- A TOPONIMIA DA PARROQUIA	102
4.1 A lexislación	102
4.2 Clasificación do corpus de chamadeiros	103
4.3 O nome da parroquia	104
4.4 Os nomes dos núcleos de poboación	106
4.5 A toponimia menor	114
4.6 A hidronimia	115
4.7 Chamadeiros rescatados	117
4.8 Mapas toponímicos	128
Bibliografía	153
Arquivos	155

MAQUETA BARCIA DE MERA 160p.indd 157 22/4/21 21:59

Agradecementos

Aos informantes Leonilde Aldir Iglesias, Pedro Aldir Iglesias, Otiliza Aldir Iglesias, María Isabel Estévez Aldir, Inés Mariño Serra, Rita Mariño Serra, Áurea Busto Balado, Clemente Palleiro Gil, José Hermida Cousiño, Celestina Fernández Benítez, Dolores Sendín Blanco, Fermín Fernández Díaz, José Mª Estévez Carracedo, Ilda Fontaíña Rodríguez, María Domínguez Rodríguez, Juan José Valverde de la Torre, Dolores Lorenzo Vello, Antonio Lago Rodríguez e Antonio Romero Gil.

A todos os veciños e veciñas que conservan e coidan a memoria material e inmaterial da parroquia.

Á Asociación Terra por Terra, á Comunidade de Montes de Barcia de Mera e ao Concello de Covelo.

A miña gratitude especial a Suso Iglesias, pola súa implicación neste traballo.

MAQUETA BARCIA DE MERA 160p.indd 158 22/4/21 21:59

Concello de Covelo
www.concellodecovelo.es

DEPUTACIÓN PONTEVEDRA

Terra por Terra
BARCIADEMERA

MAQUETA BARCIA DE MERA 160p.indd 159 22/4/21 21:59

MAQUETA BARCIA DE MERA 160p.indd 160 22/4/21 21:59